

magazin istoric

ANUL XXII NR. 4 (253) APRILIE 1988

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XXII
Nr. 4 (253)
aprilie 1988

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIPI
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Transilvania și conștiința națională a românilor în secolul XVIII. Contribuții la o istorie a patriotismului:
Gh. Platon 2

● 20 000 documente românești inedite la Athos: *Virgil CÂNDEA*... 6 ● Comori ale culturii și artei noastre la Biblioteca Națională din Viena: *Gheorghe Buluță*... 9

Educația și instrucția spre binele patriei:
Victor Papacostea 12

1888. În numele muncitorilor și țăranilor:
Vasile Niculae 18

Constantin Dobrescu-Argeș. „Patriotismul — cea dintâi virtute civică”:
Romus Dima 22

Bălăcenii — mereu în slujba țării:
Paul Cernovodeanu 25

Din vremea lui Cuza. „Nestăvilitul dor de unitate al poporului român”:
Th.C. Vacărescu 29

Pe urmele strămoșilor (XXIV):
Ion Popescu-Pufuri 33

„Istoria unei îndelungate iubiri”:
Claude-Albert Colliard 41

În București, acum 50 ani 42

Itinerar istoric pe Valea Oltului:
Vasile Smărăndescu 55

● 1253-1255 — O călătorie în Imperiul mongol: *Guillaume de Rubrouck*...36 ● 1947. Confesiunea unui procuror de la Nürnberg (II): *Robert M.W. Kempner*...46 ● File din istoria Africii. 1921 — Băstinașul este cel ce plătește: *Catherine Coquery-Vidrovitch*...51 ● 1939-1945. Corespondență secretă Casa Albă — Downing Street 10: *Eugen Preda*...58 ● Cărți sosite la redacție...24 ● Poșta Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

①④ Detalii din vechi manuscrise miniaturate românești — realizări artistice remarcabile — păstrate în colecțiile Bibliotecii Naționale din Viena.

Coperta 1. Stemele țărilor române: stema Munteniei (sus, stînga) din harta Țării Românești — copie desenată și colorată de mină în 1707, după cea imprimată de stolnicul Constantin Cantacuzino la Padova, în 1700; stema Moldovei (sus, dreapta) dintr-un manuscris executat în 1502 la comanda lui Ștefan cel Mare pentru așezămintul Zografu de la Muntele Athos; stema Transilvaniei (sus, mijloc) din armorialul lui F.C. Palma, tipărit la Viena în 1766.

Miniatură (în partea de jos a copertei) de Anastasie Crimca, dintr-o lucrare realizată în 1610; chenarul reproduce motive florale desenate tot de Anastasie Crimca.

Coperta 4. Frontispiciul (în centru) și chenar ornamental din același manuscris din 1502, executat la cererea lui Ștefan cel Mare (Comori de cultură și artă românească, p. 9)

Macheta artistică a copertelor ①④: Titus Pittini

②③ — Vechea civilizație de pe pământul Africii este ilustrată și de aceste mărturii peste secole: aglomerație rurală a populației dogon (Mali), creatoarea unei culturi cu trăsături specifice și artă rupestră de pe platoul Tassili, din Sahara centrală algeriană (1921. Băstinașul este cel ce plătește, p. 51)

TRANSILVANIA ȘI CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR ÎN SECOLUL XVIII

Prof. univ. GH. PLATON

„Noi concepem ființa etnică și psihologică a românilor ca un gigantic și secular copac ale cărui rădăcini despică stîncile, străbat Carpații și se înfig adînc de o parte și de alta — scria Barbu Ștefănescu-Delavrancea, în deceniul nouă al secolului trecut. Iată de ce și în ce sens nefericirile fraților noștri de peste Carpați vor fi pururea nefericirile noastre, iată de ce sabia care spînzură deasupra capului lor, deasupra capului nostru se clatină”. „Fără Transilvania — apreciasă cu mai bine de două decenii înainte Al. Papiu Ilarian, referindu-se la programul politic de perspectivă al domnitorului Alexandru Ioan Cuza —, Principatele nu au viitor, duc o existență precară și dubie. Numai unirea Transilvaniei va pune fundamentul vieții perpetue a României”.

Reluînd ideea, în 1915, Nicolae Filipesco sublinia faptul că Transilvania a jucat rolul de „acropole, de inimă a românismului”. Și tot în aceleași împrejurări din preajma intrării țării în războiul de reîntregire, Nicolae Titulescu dădea expresie, mai apăsător, raportului de indisolubilă comuniune existent între provinciile istorice românești: „România — declara el — nu poate fi întreagă fără Ardeal. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a ocrotit viața. Ardealul e românismul

în restriște, e întărirea care îndepărtează vrăjmașul, e viața care cheamă viață. Ardealul nu e numai inima României politice, e inima României geografice”.

În momente de răscruce ale istoriei românilor, cărțurari și oameni politici au reliefat limpede locul Transilvaniei în strategia luptei pentru unitate și independență, pentru dobîndirea identității naționale, definirea și valorificarea sinelui național. Cuvintele citate mai sus nu sînt doar fraze frumose alcătuite. Ele exprimă limpede un sentiment de organicitate moștenit de națiunea română din adîncurile îndepărtate ale istoriei sale, sentiment care îi definește ființa și stilul de viață.

Acesta este un adevăr pentru a cărui ilustrare ne-am oprit la secolul XVIII, la Secolul Luminilor, deoarece avem convingerea, ca și alți exegeți ai acestei mari epoci, că acum „au fost inventate valorile constitutive ale ordinii mentale” care au dăinuit pînă pe la mijlocul veacului în care trăim. A fost o perioadă de profunde transformări revoluționare, în virtutea cărora au intrat și pămînturile locuite de români, iar Transilvania a constituit scena de desfășurare a unor importante evenimente și fenomene de ordin național, jucînd rolul de laborator în care s-a plămădit și s-a definit conștiința națională românească.

La temelii — străvechea unitate a lumii dacice

Conștiința națională, componentă esențială a națiunii moderne, este o sublimare, o esențializare a unor experiențe și trăiri istorice, în mediile diferențiate politic ale aceluiași organism etnic, personalizîndu-și,

cu însemnele specificului său, identitatea organică și spiritualitate. Conștiința de sine a românilor are profunde și multiple elemente de susținere. Dar pe spirala devenirii istorice, ideea unității de neam nu poate fi urmărită și măsurată, în apariția și evoluția ei, numai în lumina mărturiilor directe pe care le posedăm. Aceste mărturii își dezvăluie dimensiunile și semnificațiile lor reale numai atunci cînd sînt încadrate într-o viziune largă, integratoare.

În primul rînd, trebuie precizat că unitatea românească a fost precedată, definită și potențată de vechea unitate a lumii dacice, în cuprinsul căreia — strategic, politic și cultural — Transilvania a reprezentat nucleul, centrul de gravitație în virtutea și a unui determinism generat de geografia acestui pămînt. Țara din interiorul arcului carpatic și-a păstrat funcțiile și în timpul stăpînirii romane, precum și în îndelungata epocă a migra-

Horea îndeamnă mulțimea la luptă
(gravură de Franz Kollarz)

Facsimil din Supplex Libellus Valachorum, document reprezentativ în afirmarea conștiinței naționale românești, în dezvoltarea luptei pentru unitate și libertate.

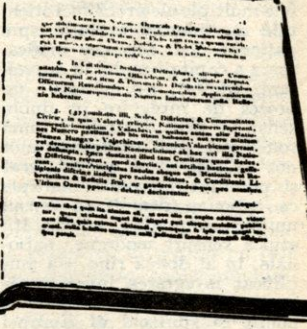
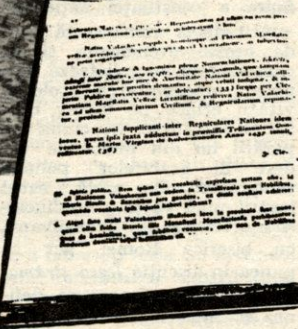
țiilor, perioadă în care s-au format poporul și limba română. Titlul lucrării lui D. Cantemir — *Hronică a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Munteniască și Ardealul)* — nu exprima doar un deziderat pentru viitor, ci sublinia lămpede o concepție despre începuturile vieții noastre istorice și credința nestrămutată în existența reală, obiectivă a unității poporului român.

Cotropirea Transilvaniei de către feudalitatea ungară a împiedicat evoluția firească spre unitatea politică a pămînturilor românești și a modificat sensul gravitației, orientîndu-l spre țările românești libere. Tradiția descălecatului este edificatoare în acest sens. Transilvania a continuat să rămînă în centrul atenției lumii românești. Valoarea sa economică, strategică, politică și spirituală a sporit.

Particularitățile evoluției specifice a realităților din Tran-

silvania i-au sensibilizat, în egală măsură, pe români în totalitatea lor într-o manieră în care a permis acestei străvechi provincii românești să rămînă, constant, în atenția obștei. Cine cercetează relațiile dintre cele trei țări românești poate lesne observa că ele sînt potențate și capătă un sens general românesc prin legăturile permanente cu Transilvania.

Prin intermediul legăturilor multiple și constant întinse în evul mediu înțelegem mai bine fenomenul firesc al *transculturății*, al deplasării succesive a centrului de elaborare a zestrei spirituale românești, de o parte și de alta a munților, încă o probă de netăgăduit a organicității dezvoltării spiritualității neamului. Prin intermediul sintezei cantemiriene și a operii celorlalți cărturari români din sec. XVII, zestrea culturală ideologică și politică a sec. XVII, la temelia căreia s-a situat statornic actul săvîrșit de Mihai Viteazul, în 1600, a fost preluată de Transilvania, filtrată prin viziunea *Școlii ardeleni* și, apoi, restituită iarăși

Principatelor, în condițiile afirmării naționale de după Revoluția din 1821¹. Este vorba

¹ În spiritul acestui fenomen, putem aprecia că, dacă în perioada Unirii din 1859, românii din Transilvania au privit numai la Principate, cum fericit se exprima unul dintre ei, căci de acolo își așteptau scăparea, iar Unirea le devenise mai necesară decît propriile lor obiective imediate, putem admite că, în secolul XVIII, românii din Principate fuseseră ei acia care urmăriseră cu o fel de legitimă atenție lupta națională a fraților lor de peste munți, ceea ce a oferit suportul propriilor lor năzuințe.

doar de mutarea centrului de greutate a activității spirituale a obștei românești. Fenomenul subliniază prin el însuși faptul că, sub raportul conștiinței etnice, omogenizarea societății românești a reprezentat o realitate înainte ca națiunea, în accepțiunea modernă a termenului, să se fi constituit.

Există suficiente temeiuri pentru a considera conștiința națională nu numai ca un rezultat al interferențelor și completărilor permanente dintre fenomenele și procesele petrecute pe cele două părți ale pământului românesc, ci ca pe un produs al unei dezvoltări organice, în cursul căreia mutarea centrului de greutate al acțiunilor de consolidare a conștiinței etnice într-o parte sau alta a pământului românesc reprezintă fașete ale aceleiași evoluții unitare.

Deșteptarea poporului

Transformările interne ale societății românești în sec. XVIII, antrenarea ei în ritmul de dezvoltare a societății europene, influența iluminismului, modificarea raportului de forțe pe plan internațional și consecințele multiple ale problemei orientale au înlesnit evoluția spre național. Sub acțiunea unificatoare a capitalismului în dezvoltare, treptat, s-a petrecut un proces de integrare în dublu sens: în primul rînd, a lumii românești, prin realizarea unor noi calități, care au accelerat și potențat procesele multiple ce acționau demult în sensul unității, impunînd solidarității etnice sensuri moderne, naționale; în al doilea rînd, s-a amplificat integrarea lumii românești în contextul economic, politic și spiritual al Europei de atunci, diversificîndu-se modalitățile și căile de realizare a acestui fenomen. În cuprinsul acestor uriașe transformări, populația a crescut, s-a diferențiat, iar numărul așezărilor, al orașelor și satelor a sporit, oamenii circulînd mai mult, mai repede, mai lesnicios, schimbul de mărfuri devenind o constantă și o necesitate vitală. Revoluțiile demografică, agrară și industrială, aflate în raporturi de strînsă interdependență,

au fost însoțite și legitimate de o radicală evoluție spirituală și ideologică.

Fenomenele petrecute în Transilvania secolului XVIII au reținut, mereu trează, atenția întregii lumi românești, mobilizîndu-i resursele. Anexarea acestei provincii, căreia i-a urmat, temporar, încorporarea Olteniei (1718-1738), și apoi a Bucovinei, în 1775, dezvăluseră adevăratele intenții ale monarhiei habsburgice. Pericolul reprezentat de imperiali nu a fost intuit doar la nivelul elitelor politice românești, ci de întreaga societate românească. Agresiunile repetate ale Habsburgilor asupra Moldovei și Țării Românești, ocupațiile militare și consecințele lor, regimul aspru introdus și menținut de imperiali în Transilvania au înălțurat repede orice iluzie, au uniformizat optica românească privitoare la obiectivele reale ale politicii Imperiului habsburgic în această zonă. În sfîrșit, programul cultural și politic al Școlii ardelenice, răscola la Horea¹, ambele cu dimensiuni general românești, *Supplexul*² și mișcarea pe care a generat-o au fost tot atîtea contribuții la procesul de formare a națiunii române, de definire a conștiinței naționale.

Atitudinea românească față de aceste evenimente și de consecințele lor reliefează limpede omogenitatea colectivității etnice pe întreg teritoriul românesc, în ciuda separării lui din punct de vedere al granițelor politice temporare. De pildă, actul legării unei părți a credincioșilor ortodocși din Transilvania cu biserica Romei, act ce punea în discuție *legea strămoșească*, lege prin care se definea și întreținea solidaritatea etnică, a provocat reacții în lanț în tot cuprinsul sec. XVIII, precum și consecințe care au răscolit întreaga societate românească. Reacția ortodoxă, românească în esența ei, s-a produs la nivelul elitei culturale românești, dar și la nivelul maselor, atît în Transilvania cît și în celelalte două țări românești. Ea s-a materializat în puternice

mișcări sociale cu ample implicații, a determinat masive deplasări ale populației spre teritoriile extracarpătice și o mișcare de solidaritate care și-a găsit o înaltă formă de expresie în circulația cărților românești necesare cultului ortodox. În cursul secolului XVIII, după cifre cunoscute pînă acum, din Principate au fost trimise peste Carpați mai mult de 3 000 exemplare de cărți, difuzate mai ales în lumea satelor.

Cînd animozitățile religioase s-au potolit și despărțirea confesională nu a mai reprezentat o piedică, solidaritatea a îmbrăcat forma politică, națională, cu pronunțat caracter laic, extinzîndu-se și cuprinzîndu-i pe români în totalitatea lor. Astfel, programul politic al românilor din Transilvania definea, chiar dacă n-o mărturisise direct, linia opoziției naționale românești în general, care în Moldova și Țara Românească avea ca expresie atitudinea antifanariotă.

Activitatea multiplă și complexă a cîrturarilor transilvăneni implicați în curentul generos al Școlii ardelenice, cu consecințe atît de largi asupra românilor din Transilvania, nu a rămas fără urmă în provinciile de peste Carpați. Prin intermediul canalelor tradiționale și atît de diverse care întîrțeau legăturile, prin scrieri, prin transferul masiv al populației (proces continuu, amplu și cu largi implicații), ideologia națională, chiar în primele ei formule, a fost înusită de mase în societatea Principatelor. Aici, în sec. XVIII, echilibrul existent anterior fusese zdruncinat. Pătura suprapusă — cuprinzînd elemente străine — exercita o acțiune de spoliere fără precedent asupra întregii societăți din Moldova și Țara Românească. Consemnînd acest fenomen, în studiul său *Mersul revoluției în istoria românilor*, N. Bălcescu releva limpede caracterul general românesc al acțiunilor naționale, atunci cînd scria: „Deșteptarea poporului, care a mîntuit țara de fanarioi, fu pregătită în parte de

^{1,2} Magazin istoric, nr. 8-10/1984; 1/1978.

acea lucrare înțelegătoare ce ieși din mintea învâțată a Transilvaniei, azil vecinic al naționalității române. Căci în acea vreme frații noștri de peste Carpați, avînd a se emancipa de supt domnia unei aristocrații mult mai nesuferite, fiindcă era de neam străin, călca cu pași ușiți în calea progresului prin lucrări ale învâțărilor ei și prin insurecție, acel drept al popoarelor chinute“.

Nu se poate un mai demn omagiu adus solidarității organice românești, socotim noi, decît această subliniere a interdependenței dintre mișcarea înnoitoare din Transilvania și revoluția națională din 1821 din Țara Românească, ambele cu valoare românească națională. *Insurecția* la care se referă N. Bălcescu este cea a lui Horea, care, și ea, deși s-a desfășurat în perimetrul Transilvaniei, a avut implicații și consecințe general românești. „Horea — nota Bălcescu — lăd securea în mînă... și scris cu dînsa drepturile nației române și programul politic al revoluțiilor viitoare“.

Supplexul din 1791 și mișcarea pe care a generat-o au orientat acțiunea românească spre viitorul național. Prin conținut, implicații și consecințele sale adînci asupra întregii lumi românești, *Supplexul* este un moment proeminent, marcînd drumul evoluției istorice a poporului român însuși, al formării națiunii române și al statului său național.

Păstrarea legii strămoșești

Elaborarea conștiinței naționale românești din Transilvania trebuie privită neapărat într-un context mai larg și în strînsă legătură cu lupta politică a *partidei naționale* din Moldova și Țara Românească, luptă avînd în centrul ei problema statutului juridic internațional al Principatelor. Deși această luptă implica îndeosebi elitele și nu avea aceeași priză în mase ca acțiunile din Transilvania (regimul fanariot, ca

și natura acțiunilor inițiate, i-au limitat cadrul și audiența), ea a fost componenta aceleiași tot național.

Pentru a sublinia și mai pregnant cele afirmate, considerăm necesare cîteva precizări. Solidaritatea românească a celor două Principate cu lupta fraților lor de peste Carpați, în sec. XVIII, pentru păstrarea identității etnice, s-a desfășurat în condițiile în care, la sud și est de Carpați, funcționa regimul politic fanariot, pe plan politic, expresia cea mai dură a dominației Porții otomane. Impactul fanariot n-a avut însă forța de pătrundere în straturile adînci ale realităților românești, rămînd un fenomen de suprafață. Dar ridicarea românilor la demnitatea de *nație* și situarea lor cu drepturi egale în contextul constituțional al Transilvaniei, apelul la istorie și sprijinirea acțiunilor politice pe mase, pe popor s-au bucurat de ecou și largă adeziune în Principate. Reacția oficialității și a cercurilor culturale responsabile din Moldova și Muntenia față de atingerea adusă în Transilvania *legii strămoșești*, a credinței este cunoscută. În spatele sprijinului masiv acordat în bani sau cărți necesare cultului, s-a aflat mereu adeziunea populară. Solidaritatea față de primejdia care amenința legea românească a fost deplină, în pofida opreliștilor firești ale regimului fanariot. Din rațiuni politice, de stat sau dintr-un sentiment de solidaritate ortodoxă, din simț al datoriei sau din alte considerente, domnitorii fanarioți înșiși au susținut, prin intermediul tipăriturilor, cauza românească atît în Principate cît și în Transilvania. Chiar Nicolae Mavrogheni (1786-1790), de pildă, unul din domnitorii mai puțin legați de realitățile românești, dădea expresie acestei situații, atunci cînd formula cunoscutul îndemn către locuitorii ținutului Brașovului: „să vă alăturiți iarăși la acest principat de unde v-ați dezghinat“.

Instituirea regimului fanariot nu a stăvilat emigrările românești din Transilvania la sud și est de Carpați, ba, mai

mult, acest fenomen a căpătat o intensitate deosebită în sec. XVIII. Scutirile acordate de ocîrmuirile din cele două Principate îi puneau la adăpost pe noii veniți, cel puțin pentru o vreme, de vexațiunile administrației, iar obligațiile ce decurgeau din exploatarea pămîntului erau cu mult mai reduse decît în Transilvania.

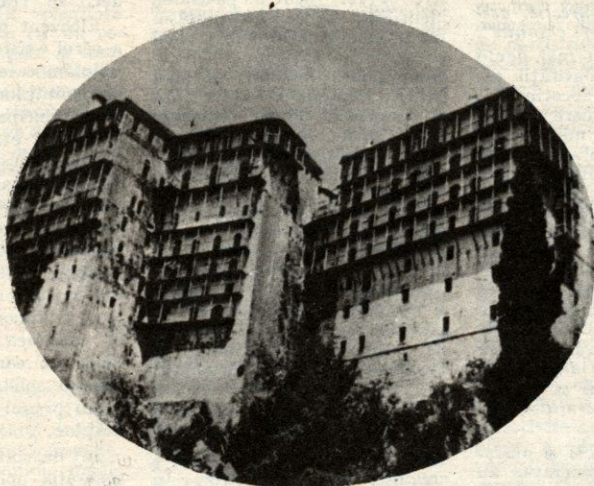
Elocvent pentru *organicitatea* a cărei existență am voit s-o reliefa este faptul că, în ciuda realităților fanariote din cele două Principate, sentimentul comunității etnice al oamenilor de pe întinsul pămîntului românesc, separat sub raport politic, s-a păstrat și s-a întărit. Continua mișcare a populației în limitele teritoriului locuit de români, echilibrată de fenomenul constant al transhumanței a avut o importanță de excepție în schițarea trăsăturilor noi, moderne, care aveau să caracterizeze solidaritatea românească în pragul secolului naționalităților.

În dezvoltarea lor istorică, separația politică și stăpînirea sau dominația străină au impus provinciilor românești o sumă de particularități, strategii deosebite în lupta pentru păstrarea, definirea și afirmarea personalității și a geniului autohton. Împlinirile locale sau regionale, izvorite din același spirit, definind linii ale aceleiași etnie, s-au acumulat, s-au integrat, au contribuit în chip voit, subiectiv sau obiectiv, de la sine la realizarea întregului pe care l-au completat, conferindu-i originalitate și forță.

Ruptă de trupul țării vreme îndelungată, silită să trăiască sub rînduiele străine și vrăjmașe, Transilvania și-a păstrat ființa. Inima sa generoasă a pulsă, mereu, energii vitale în trupul obștei românești, întretinînd vie încrederea în forța și în destinul neamului. Pentru tot ce a dat, pentru contribuția sa la definirea personalității noastre, a sufletului nostru național, se cuvine să-i aducem prinosul recunoștinței noastre românești. ■

Mărturii inedite pentru o operă politică

și culturală de cinci veacuri

20 000 DOCUMENTE ROMÂNEȘTI LA ATHOS

VIRGIL CÂNDEA

● Hrisoave inedite de la marii noștri voievozi ● Țările române — oaze de libertate pentru popoarele asuprite ● Tiparnițele românești destinate lumii orientale ● Academiile domnești — vetre de cultură europeană

Muntele Athos este foarte bogat în documente, între care sînt o sumă care se referă la istoria țării noastre și anume: hrisoave de ale domnilor, alte acte

In imaginea de sus: Simonopetra — un lăcaș de la Muntele Athos în care se află adăpostite numeroase comori documentare românești.

emanate de la veliții noștri boieri, care cele mai multe se referă la danii sau alte binefaceri făcute mănăstirilor din Sf. Munte. Aceste documente în cea mai mare parte au fost reproduse sau analizate de deosebiți autori ce au cercetat ar-

hivele acelor mănăstiri. E de crezut că multe documente stau încă ascunse în păstrarea călugărilor care, de la secularizarea averilor mănăstirești făcută sub principele Cuza, se tem a le mai arăta, mai cu seamă românilor. Despre aceasta eu însumi m-am încredințat".

Cuvintele de mai sus le scria, acum mai bine de un secol, istoricul Theodor Burada în studiul său *O călătorie la Muntele Athos* (Revista pentru istorie, arheologie și filologie, nr. 2, 1883, p. 79). Opinia sa era împărțită de mai toți cercetătorii străini care examinaseră arhivele athonite, înclt, în fața noianului de documente românești, un cunoscut istoric rus, Porfirie Uspenski; afirmase chiar, în 1877: „Nici un alt popor nu a făcut atîta bine Muntelui Athos cît au făcut românii” (Istoriia Afona, Kiev, 1877, p. 334). Cu toate acestea, plînd de curînd, informațiile despre importanța, vechimea și numărul documentelor de la Athos provenind din cancelarii românești erau puține și vagi, așa încît în 1941 slavistul Damian P. Bogdan (Despre daniile românești la Athos, în Arhiva românească, 6/1941, p. 309) nu putea aminti decît vreo 180, și acelea doar parțial publicate. Astăzi, numărul lor poate fi apreciat la circa 20.000. Cum se explică această uriașă cantitate și faptul că ea poate fi evaluată abia acum?

Se știe că între secolele XIV-XIX, așadar timp de cinci sute de ani, țările române au fost principalul sprijinitor economic, cultural și politic al tuturor vetrelor de creație spirituală de pe întinsul fostului Imperiu bizantin cîzut sub dominația otomană. Încă înainte de prăbușirea lui definitivă, prin ocuparea Constantinopolului, în 1453, acest imperiu nu-și mai putea împlini tradiționalele obligații de „braț secular” al așezămintelor de la Alexandria și Cipru, Sinai și Ierusalim, Antiohia, Muntele Athos sau alte centre ale Orientului Apropiat, din Asia Mică, Peninsula Balcanică și insulele Mării Egee, vestite pentru activitatea și creațiile lor în cîmpul cugetării, al literelor, artelor plastice, arhitecturii și muzicii. Rămași fără sprijin, amenințați să dispară în marea islamică ce se întindea nestăvilită în tot Levantul și Europa de sud-est, oamenii acestor așezăminte s-au îndreptat pentru ajutor către singurele state din imperiul Semilunii — țările române — care, prin lupte și negocieri, rezistență și chibzuință politică reușiseră să-și păstreze ființa de stat, autonomia, guvernarea proprie și instituțiile autohtone în timpul dominației otomane, unice în această privilegiată situație din întreaga Europă de sud-est.

Și astfel au început să se reverse către centrele de tradiție postbizantină — între care cele 20 de așezăminte de la Muntele Athos¹ — bogatele danii românești: sume imense de bani, proprietăți, produse (grîne, ceard, sare, vin ș.a.), opere de artă (orefverie, broderii, icoane, manuscrise frumos caligrafiate și împodobite), cărți publicate în greacă, slavonă, arabă, georgiană de tiparitele noastre, românii fiind pentru cîteva secole singurii care au avut meșteșugul tiparului în spațiul dominat de Imperiul otoman. În Moldova și Țara Românească, așezămintele de la Athos și din alte părți sud-dunărene și orientale aveau metocuri, un fel de filiale ale vestitelor mănăstiri Cutlumuș, Zografu, Simonopetra. Aceste metocuri (constituind ele însele vechi așezăminte, monumente istorice și de arhitectură ctitorite de voievozii noștri) beneficiau de averile dăruite de aceștia (moșii, vite, păduri, mori, bălți cu pește, prisdaci, hanuri și prăvălii în orașe). În aceste metocuri locuiau tineri veniți din tot Levantul, din Grecia și țările sud-slave să-și facă studiile la Academiiile domnești din Iași și București. Aici își desfășurau activitatea cărturari din aceleași zone, pe atunci înrobite, tălmăcind opere de seamă ale literaturilor antice, bizantină și europene, copind și împodobind manuscrise, pictînd, dar mai ales continuînd în felul acesta tradiții de creație culturală greu sau cu neputință de păstrat în asprele condiții din țările lor subjugate de otomani. Istoriile literare, ale artelor și culturilor popoarelor sud-est europene și din Levant cuprind pe fiecare pagină, pentru această jumătate de mileniu, referiri la vetrele de lumină românești în care învățații acelor popoare și-au desfășurat activitatea, numele voievozilor și ctitorilor români care i-au adăpostit, încurajat și patronat. După cum istoriile politice ale aceluiași națiuni recunosc că luptătorii lor pentru libertate învățau meșteșugul armelor, se organizau, își începeau acțiunile lor eliberatoare pe pămîntul ospitalier românesc. Este opera pe care Nicolae Iorga a numit-o, într-o carte de referință Bizanț după Bizanț (București, ed. 1-a, 1935; ed. 2-a și traducerea românească de Liliana Pippidi, București, 1971)² definind

astfel o multiseclară politică desfășurată de țările române care își asumaseră, pe plan sud-est european, rolul covîrșitor al imperiului bizantin dispărut.

Dar în secolele XVIII-XIX, odată cu intensificarea luptelor de eliberare națională ale popoarelor balcanice și apariția fenomenelor de modernizare a societăților din această parte a lumii, asupra operei de asistență românească a așezămintelor de peste hotare își exercita, din ce în ce mai puternic influența o serie de fenomene negative. Averile dedicate întreținerii așezămintelor eclesiastice din țară și de peste hotare ajunseseră, prin acumularea daniilor, la cifre uriașe; peste 25 la sută din suprafața Principatelor Române Unite, cu un venit anual de 20 milioane lei (parte însemnată a venitului național). Aceste sume ispiteau pe mulți și ele nu mai erau folosite. În scopurile urmărite de donatorii lor. Administratorii venali le dădeau alte destinații, pentru propria lor chiverniseală. Iată însă că în principatele române, după Unirea din 1859, o nouă doctrină, modernă, laică, domina politica economică și culturală. La 13/25 decembrie 1863, Camera Deputaților a hotărît naționalizarea domeniilor închinute (măsură de mult adoptată în alte țări europene), oferind în schimb așezămintelor respective o substanțială despăgubire care ajungea pînă la 150 milioane de piaștri. Dar beneficiarii seculari ai acestor venituri au refuzat despăgubirea, nutrind speranța desartă de a recupera domeniile din Principate. S-a deschis astfel un lung proces încurajat pe plan internațional, din propriile interese, și de mari puteri ca Anglia, imperiile țariste, otoman și habsburgice potrivnice acțiunii românești de redobîndire a acestor proprietăți din Principate, dar care se va termina, în favoarea deciziei românești, abia în 1908.

Timp de mai bine de un secol, din 1863 și pînă acum cîtiva ani, actele privitoare la închinările domeniile și la daniile românești au fost cu grijă păstrate în arhivele Muntelui Athos și ale altor așezăminte din Orient, ele reprezentînd, în ideea deținătorilor lor, probe juridice prin care și-ar fi putut recupera cîndva domeniile secularizate. În acest lung interval, puțini cercetători, de obicei greci, ruși, germani, francezi, au

¹ Magazin istoric, nr. 7/1975; 6/1971.

avut acces la aceste documente. Istoricii români, pe care ele îi interesau în primul rând, trebuiau să se mulțumească să le cunoască prin cărțile lui Porfirie Uspenski, Charles Langlois, Gabriel Millet, W. Regel, A. Papadopoulos-Kerameus, Spyridon Lambros, Manuel Gedeon și alți savanți străini, care aveau privilegiul să le cerceteze, să le copieze și să le publice. Între specialiștii români care au scris despre legăturile noastre cu Muntele Athos, au avut acces direct la parte din documentele românești de acolo, doar Grigore Nandriș și Marcu Beza¹, care au fost excepții. Timotei Cipariu, Theodor Burada, Nicolae Iorga, Gheorghe D. Cioran, sau chiar specialiștii din zilele noastre care au tratat acest generos subiect, ca Teodor Bodogae, apoi P.Ș. Năsturel (Le Mont Athos et les Roumains, Roma, Istituto Pontificio Orientale, 1986) au trebuit să folosească izvoare intermediare,

¹ Magazin istoric, nr. 10/1968.

fără a vedea originalele, inaccesibile îndeosebi cercetătorilor din România.

În ultima vreme noi perspective se deschid cercetării în această direcție. Superiorii așezămintelor de la Athos, răspunzători de aceste bogate arhive, acum oameni cu înalte studii universitare, sînt preocupați să pună ordine în tezaurele de bunuri culturale pe care le păstrează. Iar institutele de cercetări elenice, din Grecia și din alte țări, vor să valorifice la maximum depozitele arhivale lăsate timp de secole în uitare. Așa se explică de ce, de câțiva ani, documentele românești de la Athos intră tot mai frecvent în circuitul cercetării. Astfel, în 1983, au fost descoperite și inventariate în arhiva de la Simonopetra 808 documente în limbile română, slavonă și greacă, provenind din cancelarii românești din secolele XV-XIX sau privind danii de la noi. Semnalate mai

întîi de Dumitru Năstase (Les documents roumains des archives du couvent athonite de Simonopetra, în Symmeikta, 5, 1983, pp. 373-389), ele au fost descrise apoi de același cercetător și Florin Marinescu (Les actes roumains de Simonopetra — Mont Athos. Catalogue sommaire, Athena, 1987). Se află între ele hrisoave de la Alexandru Aldea, Radu cel Frumos, Radu cel Mare, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și alți voievozi români. În 1986, alte 2000 de documente și acte românești au fost semnalate în arhiva de la Hagios Pavlos (P.Ș. Năsturel, op. cit., p. 242, nota 15). Ele așteaptă să fie citite și inventariate, ca și cele circa 1000 de documente semnalate la Xeropotamu (J. Bompaire, Actes de Xeropotamou, Paris, 1964, p. IX; Evdokimos de Xeropotamu, Mănăstirea Xeropotamu din Muntele Athos [în limba greacă], ed. a 2-a, Salonic, 1971).

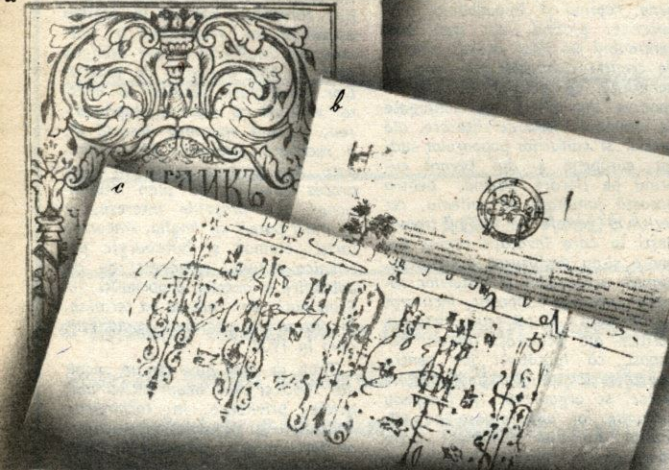
Sînt la Athos 20 de așezăminte principale și altele mai mici care au fost toate sprijinite de noi. În toate se află deci sute de documente românești, foarte diferite: hrisoave voievodale, acte de danie particulare, testamente, acte de proprietate ale domeniilor închinăte, sentințe judecătorești, tranzacții, inventare de bunuri, mulțumiri ale beneficiarilor etc., etc., pe lângă cîteva sute — cel puțin — de manuscrise în limbile română, greacă, slavonă, alcătuite în țara noastră, între care învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie, versiunea greacă, aflată la mănăstirea Dionisiu. Mai există însă și alte genuri de documente, opere de artă și de arhitectură, tot la fel de românești, care mărturisesc prezența noastră la Athos și luminează pîrți din istoria națională.

De ce sînt aceste documente atît de variate? Pentru că beneficiarii domeniilor din Principate țineau să aibă toate actele unei moșii sau construcții și ele au fost, în bloc, puse bine în arhivele

(Continuare în p. 17)

Cîteva din cele mai reprezentative acte de cancelarie: a) Condiția din 1775 a mănăstirii Mihai Vodă (foata de titlu); b) Anchetul unui hrisov de la Grigore I. Ghica, cu stema mînată a Țării Românești; c) Semnătura autografa și monogramă domnitorului de pe un facsimil al unui hrisov din vremea lui Matei Basarab; d) Act din 1668, cu pecetea pîrcălabului orașului București, Dragolă

a

d

La Biblioteca Națională din Viena

COMORI DE CULTURĂ ȘI ARTĂ ROMÂNEASCĂ

GHEORGHE BULUȚĂ

Specialistul român care cercetează în mari așezăminte de cultură din Londra sau Paris, din Moscova sau Leningrad, din New York sau Roma, din Istanbul sau Stockholm, are prilejul să întâlnească și numeroase comori ale culturii și artei noastre. Dăruite de voievozii români unor importante așezăminte culturale sau monahale din țară sau străinătate, multe din ele, în vitregia vremurilor, au fost înstrăi-

nate de locul și țara unde fuseseră alcătuite sau donate păstrându-se astăzi în prestigioase muzee, biblioteci sau colecții de peste hotare.

Unul din aceste renumite așezăminte este Biblioteca Națională a Austriei, în ale cărei colecții se află mai multe manuscrise miniaturate și ornate românești din sec. XVI-XVIII, deosebit de valoroase prin realizarea lor artistică și semnificația istorică.

Inscripțiile de la Alba Iulia

Primele fonduri ale Bibliotecii Naționale din capitala

In imagine: Biblioteca Națională din Viena păstrează în fondurile ei și un important fond de manuscrise românești.

Austriei au fost constituite din lucrările colecționate de unii membri ai dinastiei de Habsburg, între care Frederic III (1440-1493) și Maximilian I (1493-1519). Spre sfârșitul sec. XVII, în perioada asediului Vienei (1683), clădirea bibliotecii se afla în construcție. Lucrările au fost

redate sub Carol VI (1711-1740). Într-o galerie a bibliotecii au fost zidite și 48 pietre cu inscripții romane, dintre care 41 fuseseră descoperite, în 1722, la Alba Iulia. Ele au fost duse în 1723 la Viena și fixate în zidurile ce înconjură o sumptuoasă scară rî-

cată în 1780 de Nicolò Paccasi.

Între cele aproximativ 34 000 de manuscrise depozitate în fondurile bibliotecii se află și un grup de scrieri caligrafiate și ornamentate în Moldova și Țara Românească, începând din vremea lui Ștefan cel Mare și până la Constantin Brîncoveanu, Nicolae Mavrocordat și sfîrșitul sec. XVIII.

Deosebit de valoros este un *Tetraevangeliiar*, copiat și ornăt în Moldova, la 1502, comandat de Ștefan cel Mare pentru așezămîntul Zografu, de la Muntele Athos, de unde a fost adus la Viena în 1827 de slavistul Bartholomeus Kopitar. Are 262 file de pergament foarte subțire, de format mare. Personajele din miniaturi sînt cîmpurate cu o remarcabilă finețe. De asemenea, frontispiciile și numeroasele inițiale ornate constituie realizări artistice deosebite, reprezentative pentru înalta măiestrie a artiștilor caligrafi din vremea lui Ștefan cel Mare. Copistul și miniaturistul Filip, cel care a alcătuit această lucrare, se înscrie în descendența operei artistice a lui Gavril Uric, unul dintre cei mai reuți miniaturisti din prima jumătate a sec. XV. Se remarcă în mod deosebit epilogul manuscrisului, împodobit cu motive în care se regăsesc elementele heraldice ale stemei Moldovei — capul de bour, luna, o stea etc. Studiind acest manuscris, Em. Condurachi constata, în 1945, că „miniaturistul a reprezentat, pe de o parte, blazonul personal al voievodului, pe de altă parte stema Țării Moldovei, ambele în forma lor cea mai dezvoltată”.

Un alt manuscris valoros aflat în Biblioteca Națională din Viena a fost realizat în 1534, în timpul lui Petru Rareș. Executat și ferecat în argint pentru mănăstirea Xeropotamu de la Athos, face parte și acesta din daniile pe care domnii români le acordau așezămîntelor creștine din sudul Dunării, în cadrul poliției de sprijinire a luptei popoarelor de eliberare de sub dominația otomană, pentru apărarea culturii și civilizației lor.

Tot la Biblioteca Națională din Viena se află un manuscris

miniaturizat și ferecat în argint pentru mitropolitul Anania (1544-1558) al Țării Românești, care, aflăm dintr-o însemnare, a cumpărat lucrarea „cu 5 000 aspri... și l-am înfrumusețat mai mult, cu argint l-am legat și cu aur l-am aurit”. Dintr-o altă însemnare, rezultă că manuscrisul se afla la Viena în ianuarie 1699.

Printre comorile românești ce pot fi văzute în așezămîntul din capitala Austriei se numără și un *Apostol* caligrafiat și ornăt cu frumoase miniaturi de Anastasie Crimca în 1610. Cărturar înzestrat nu numai cu o solidă cultură umanistă, ci și cu un rafinat simț artistic, Crimca a fost, în vremea domniei lui Mihai Viteazul, episcop de Rădăuți. Apoi, în 1605, a fost episcop de Roman și, în 1608, mitropolit al Moldovei. Bogata sa activitate literară și artistică s-a materializat în numeroase manuscrise împodobite cu valoroase miniaturi și ornamente, ferecături, broderii și obiecte sculptate în lemn sau fildeș. La ctitoria sa de la Dragomirna a creat o veritabilă școală de caligrafi și desenatori, cu un stil puternic individualizat în ansamblul miniaturisticii românești. Într-o lucrare apărută în 1972, G. Popescu-Vilcea scria: „Nicăieri nu s-au consumat mai multe culori, mai mult argint și mai mult aur ca la Dragomirna”. Manuscrisul aflat la Viena este o lucrare de format mare, cu numeroase miniaturi în plină pagină, încadrate în splendide chenare cu motive florale aplicate pe fond de aur, cu ornamente deosebit de decorative, în care predomină elementele vegetale. O realizare artistică remarcabilă, apreciată de specialiștii austriei drept „cel mai luxos exemplar de acest fel din colecția Slavica a departamentului de manuscrise a Bibliotecii Naționale a Austriei”.

Elogii bibliotecii lui Brîncoveanu

În aceeași bibliotecă vinează și păstrează și cîteva manuscrise în limba greacă, caligrafiate și ornate în Țara Românească, interesante și

prin datele istorice pe care le cuprind. Unul dintre acestea, realizat de Matei al Mirelor (cărturar cunoscut în epocă, autor al unei istorii în versuri a Munteniei), cuprinde în prima sa parte o relatare despre expediția militară din 1610-1611 a lui Gabriel Báthory în Muntenia. În cîteva însemnări cu caracter autobiografic, cărturarul își exprimă recunoștința pentru primitorii țării românească, unde a găsit adăpost, după ce a fost nevoit să se refugieze din patria sa, Grecia, alungat de otomani, consemnînd faptul că a fost „primit cu prietenie și căpătînd cînte multă” din partea voievodului Radu Șerban, „om bun și de credință și iubind cît putea pe străini și primind-i”. Manuscrisul a fost scris cu cerneală neagră și cu aur, fiind decorat cu un frumos frontispiciu, precum și cu titluri și inițiale aurite. Tot în limba greacă a fost redactat și un manuscris din 1646, care a aparținut postelnicului Constantin Cantacuzino și i-a fost dăruit de Panaiotis Nikusios, cel dintîi dragoman grec la Poarta otomană.

În colecția Bibliotecii Naționale din Viena se găsesc și alte lucrări care au aparținut stolnicului Constantin Cantacuzino, posesorul unei vestite biblioteci în acea vreme; identificarea lor s-a făcut pe baza descrierii semnăturii cărturarului.

Colecția cuprinde și cărți din biblioteca voievodului Nicolae Mavrocordat din timpul domniei sale în Țara Românească (1715-1716, 1719-1730), una din marile biblioteci europene ale timpului. Deosebit de semnificativ este un manuscris caligrafiat în 1702 pentru Constantin Brîncoveanu. Cartea are o frumoasă prefață, în care Ioan Comnen, unul din marii erudiți greci ai sec. XVII-XVIII, elogiaza personalitatea domnitorului român, „foarte iubitor de învățătură”. Este subliniat faptul că Brîncoveanu a întemeiat „academii și școli în mai multe limbi și tipografie, iarăși cu slove de mai multe limbi”. Este lăudată biblioteca voievodului, „vrednică de văzut, cu multă cheltuială [făcută]... cu cărți felurite și foarte de

¹ Magazin istoric, nr. 3/1985.

folos". Ioan Comnen, care a desfășurat o bogată activitate medicală și pedagogică la curtea și la Școala domnească din București, cunoscuse și aprecia în mod deosebit strădanile culturale ale voievozului român.

Pe prima pagină a manuscrisului este desenată stema Țării Românești, lucrarea fiind împodobită și cu o serie de elemente ornamentale, care, probabil, sînt opera marelui animator cultural din epoca brîncovenească, Antim Ivireanul.

O raritate cartografică intr-o temniță la Milano

Din biblioteca lui Brîncoveanu a făcut parte și manuscrisul unei *Istории a patriarhilor din Antiohia* primită, în 1702, în dar de voievod de la Atanasie, patriarh de Antiohia. Lucrarea pune în lumină sprijinul acordat de Brîncoveanu patriarhiei din Antiohia pentru tipărirea de cărți în limba arabă, generozitatea cu care domnitorul român acorda ajutoare materiale. Se aduc calde mulțumiri pentru tipărirea în arabă, cu litere special săpate în lemn de Antim Ivireanul, executate în 1701 la Snagov și în 1702 la București. Ulterior, patriarhul Atanasie IV Dabas a transportat la Alep tipografia arabă de la București, continuînd să tipărească alte lucrări, pînă în 1724, anul morții sale.

În elogiul adus lui Brîncoveanu este amintit „neamul său strălucit și prea vechi”, exprimîndu-se dorința autorilor de a mărturisi „mila ta către noi și să vestim și transmitem binefăcerea ta veacurilor viitoare, spre veșnică amintire, prin scriere”.

Diferite alte manuscrise și tipăriți din colecția amintită provia din biblioteca lui Brîncoveanu, renumită în epocă pentru valoarea și raritatea lucrărilor reunite. Astfel, o însemnare autografă a domnitorului ne atestă faptul că un manuscris din sec. XVI, cuprinzînd opera polemică a

împăratului bizantin Ioan VI Cantacuzino, a aparținut domnului român. La Viena poate fi văzut și un exemplar din *Biblia* de la 1688 (cunoscută sub numele de Biblia lui Șerban, după numele celui care a inițiat-o, dar ieșită de sub tipar, de fapt, în zilele domniei lui Brîncoveanu).

Mai menționăm din biblioteca brîncovenească un *Comentariu la Fizica lui Aristotel*, manuscris din 1683, care a aparținut fiului domnitorului, beizadea Ștefan. Cum o atestă numeroasele însemnări de pe filele manuscrisului, Ștefan a învățat după acel manual.

Prezența în fosta Bibliotecă imperială din Viena a atîtor manuscrise prețioase din bibliotecile umaniste ale domnitorului Constantin Brîncoveanu (de la Hurezi) și stolnicului Cantacuzino (de la Mărgineni) se explică prin conflictele dintre Habsburgi și Imperiul otoman care au adus trupele austriece pe teritoriul Țării Românești. Unele manuscrise au fost luate atunci chiar de celebrul strateg italian aflat în slujba împăratului, Eugeniu de Savoia.

În fine, tot în fondurile Bibliotecii Naționale de la Viena se află o raritate cartografică privind țara noastră — o hartă a Țării Românești, intitulată *Tabula geografică a prea Înălțatei Domnii a Ungrovlahiei... pe care a făcut-o prea învîțatul și preaînțeleptul boier stolnicul Constantin Cantacuzino... Padova 1700*. Este, de fapt, o prelucrare a hărții stolnicului, executată în 1707 de Hrisant Notara, patriarh al Ierusalimului, cărturar erudit care a avut stînsse legături politice și culturale cu Țara Românească. Harta este alcătuită din șase planșe colorate. Pe prima planșă, în partea stîngă sus, se află un portret în culori al lui Constantin Brîncoveanu, căruia stolnicul i-a închinat harta din 1700. Chipul voievozului este cunoscut și din alte portrete contemporane. Brîncoveanu poartă pe cap o căciulă rotundă de samur, împodobită cu un surguci bătut în pietre scumpe, iar mantia tivită cu

hermină acoperă un frumos costum de brocat auriu, fiind prinsă la gît cu o agrafă bătută și ea în pietre scumpe.

A treia planșă conține legenda hărții, într-un medalion ornat cu ghirlandă și frunze de acant; pe a patra, într-o încadrare de aceeași factură, se află desenată stema Țării Românești.

Din colecțiile Bibliotecii Naționale a Austriei mai semnalăm o traducere românească din limba italiană a romanului popular *Volgaam și Ioasaf*, datorată logofătului muntean Vlad Boțulescu, care a fost secretarul domnitorului Ștefan Cantacuzino (1714-1715). După omorîrea de către turci atît a lui Ștefan Cantacuzino, cît și a stolnicului Constantin Cantacuzino (tatăl său), în 1716, la Constantinopol, logofătul Boțulescu a rămas credincios Cantacuzinilor. I-a însoțit în exil pe soția lui Ștefan, Doamna Păuna, și pe cei doi fii, Radu și Constantin, care sperau să obțină, sprijin otoman și, cu ajutorul ortodocșilor din Imperiul austriac, tronurile Țării Românești și Serbiei. Urmărit de austrieци pentru participarea sa la o conspirație politică, logofătul Boțulescu a fost arestat și închis pentru tot restul vieții la Milano. Aici, în 1764, a tradus romanul amintit, precum și o istorie universală, intitulată *Istorie a toată lumea*, din limba germană.

Manuscrisul aflat la Viena (copiat în 1878 de Gr. Tocilescu) evocă un cărturar mai puțin cunoscut, a cărui mîngiere, departe de țara și de limba sa română, a fost truda de a contribui la îmbogățirea culturii naționale.

Ne-am oprit doar asupra acestor manuscrise și cărți din biblioteca vieneză, pentru că ele închid în paginile lor „o fărîmă de viață românească” — după cum le califică N. Iorga — semnăndu-le atît pentru valoarea lor artistică deosebită cît și pentru faptul că evocă personalități și pagini de istorie românească, înscriind geniul românesc în cultura universală. ■

Elaborat ca și studiul publicat în numărul trecut al *Magazinului istoric*, tot prin anii 1959-1960, capitolul privind *Educația și instrucția în evul mediu românesc* — care apare în numărul de față al revistei (cu titlul și subtitlurile redacției și fără a marca interupserile în text, pentru ușurarea lecturii) reprezintă un model de abordare a ceea ce în mod obișnuit numim *istorie culturală*. Integrând în mod succint, dar elocvent, apariția cărților educativ-morale în fluxul gândirii europene a timpului, căutând să determine sursele filosofice îndepărtate, Victor Papacostea reliefează impactul lor asupra atmosferei politice, morale și spirituale românești. Nu dilatează artificial aria prezenței lor și nici nu le supraestimează influența culturală. Explică mai cu seamă semnificația interesului dovedit atunci pentru cutare și cutare direcție sau operă a literaturii universale. Bineînțeles, din momentul în care Victor Papacostea a scris aceste pagini, operele studiate de el au cunoscut un destin editorial care le-au pus la dispoziția cercurilor mai largi de cititori. Așa, de pildă, ca să ne oprim doar la lucrarea care formează substanța capitolului, Gabriel Strempel a tipărit remarcabila, în toate privințele, ediție din *Ceasornicul domnilor* (Editura Minerva, 1976), prima apariție editorială a acestei prelucrări din opera lui Antonio de Guevara făcută de fiul cronicarului Miron Costin, N. Costin, el însuși însemnat istoric și cărturar român. Explicațiile și ipotezele lui Victor Papacostea nu sînt contrazise, ci, dimpotrivă, își află deplina confirmare, chiar dacă momentul redactării a determinat insistența exagerată asupra rolului avut de episodul *Țăranul de la Dunăre* în apropierea lui N. Costin de opera lui Guevara.

Victor Papacostea nu sacrifică adevărul istoric. Naturalitatea expunerii, utilizarea argumentului elocvent și probant, dar niciodată fastidios, dau paginilor sale caracterul unei *istorii vii*, semnificativă pentru modernitatea de substanță a metodei celui ce a fost marele istoric român Victor Papacostea.

Valeriu RĂPEANU

Educația și instrucția spre binele patriei

„CUMPĂT BUN

ȘI JUDECATĂ CU DREPTATE”

VICTOR PAPACOSTEA

Întărirea monarhiilor și a spiritului dinastic a reactualizat, către finele secolului al XVII-lea, un gen de scrieri parenetice, cu caracter didactic, foarte uzitate în Bizanțul de altădată. Este vorba de acele mici tratate cu învățături și sfaturi morale destinate educației principilor și cu deosebire acelor care aveau să domnească. În istoria literaturii bizantine ele sînt cunoscute sub numele de „Oglinzile domnitorilor”. Unele sînt scrise chiar de împărați către fiii lor, altele de învățații și înțelepții timpului. Din lectura acestor tratate se desprind ideile epocii

și mai ales ideile clasei dominante asupra modului cum trebuie făcută educația și instrucția fiilor lor.

Modelul aristotelic

Și la noi, în epoca culturii slave, s-a scris o astfel de carte. Ea cuprinde *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Cititorul găsește în paginile acestei scrieri o întreagă concepție asupra educației, inspirată din morala creștină. În afară de ideile referitoare la arta guvernării, *Învățăturile* lui Neagoe cuprind un mare număr de

sfaturi practice, mergînd de la forma de protocol diplomatic, pînă la reguli de bună purtare la masă și în toate împrejurările vieții.

Reînvierea spiritului monarhic — cu veleități dinastice — va face să renască și la noi încă de la finele secolului al XVI-lea interesul pentru problema instruirii și educației principilor. Mihai Viteazul își trimite fiul la colegiul [iezuit] din Cluj. Radu Mihnea se formează la Veneția cu ajutorul unor dascăli renumiți, Movileștii își însușesc, datorită colegiilor latine din Polonia, o înaltă cultură umanistă,

Gheorghe Duca (înfățișat împreună cu familia lui în tabloul votiv de la ctitoria sa Celdăuia) a acordat o deosebit atenție educației și pregătirii pentru demnitatea voievodală a fiului său Constantin (Duculeț)

iar ambițiosul Gheorghe Duca — vișind să întemeieze și el o dinastie — dă fiului său Constantin o instrucție și o educație pe care nu cred că o depășea la acea dată vreun alt principe european. Apariția Cantemireștilor, a Cantacuzinilor, a Brîncovenilor (și mai apoi a Mavrocordaților, Ipsilanților și a celorlalte dinastii fanariote) pe primul plan al vieții noastre politice și marile ambiții dinastice pe care le hrăneau domnii ieșiți din rîndul acestor familii au menținut la acest nivel obligațiunea de cultură intelectuală și educație pentru toți cei ce aspirau să domnească fie la Iași, fie la București. De altfel, după pilda acestor familii domnitoare merg și multe familii aparținînd marii boierimi, fie că aspirau și ele la domnie, fie că nu. Cultura unor oameni ca Gr. Ureche, Eustratie Logofătul, Udriște Năsturel, Nicolae Milescu, Miron și Neculae Costin, Radu Popescu și alții, arată că o bună parte din clasa cîrmuitoare se silea să se țină și ea la acest pretențios nivel.

Sfîrșitul secolului al XVII-lea este dominat de altfel de

o mare încredere în puterea miraculoasă a științei educației. Și aci trebuie să vedem tot o consecință a sistemului aristotelic; filosofului stagirit i se datorește în fond teoria educabilității naturii omenesti. Această teorie era ea însăși cu entuziasm reactualizată acum de Fénelon¹, despre care se afirma că în calitate de preceptor al ducelui de Burgundia reușise să schimbe fundamental caracterul violent al regalului său elev. Interesul pentru literatura de caracter pedagogic închinată educației principilor va reînvia și la noi. Vom avea traduceri din textele vechi bizantine în limba greacă [modernă] și chiar unele lucrări originale. Dar înainte de a vorbi de acestea, vom aminti un alt model care ne-a venit prin influența culturii occidentale. Este vorba de *Ceasornicul domnilor*, scrierea lui N. Costin în care învățatul

cronicar moldovean prelucrează cu mult meșteșug un roman spaniol din secolul al XVI-lea, opera scriitorului Antonio de Guevara, episcop de Cadix și predicator al lui Carol Quintul. Titlul acestui roman este *Il libro aureo del gran Emperador Marco Aurelio con el Relox de Principes* (Cartea de aur a lui Marc Aureliu cu Ceasornicul domnilor).

Neculae Costin a cunoscut scrierea lui Guevara în traducerea latină, desigur în vremea studiilor sale în Polonia. Ce l-a determinat s-o traducă? S-a emis ipoteza că a făcut-o la îndemnul lui Nicolae Mavrocordat, în divanul căruia învățatul moldovean a fost mare logofăt; argumentele aduse nu sînt însă concludente. Neculae Costin reprezenta un grad de intelectualitate și de formație politică atît de înaintat, încît putea și singur să aibă o atare inițiativă. Este adevărat că învățatul fanariot a avut el însuși asemenea preocupări — educația principilor și problemele pedagogice în general — ca unul care dorea să întemeieze o dinastie și să-și pregătească fiul pen-

¹ Francisc de Salignac de la Mothe zis Fénelon (1651-1715), scriitor francez, autor al unei epoei în proză, *Télémaque*, cuprînzînd scrieri de morală destinate educației ducelui de Burgundia, nepotul lui Ludovic XIV. Scrierea a devenit o operă de căpetenie pentru educatorii secolului XVIII.

tru această misiune (a scris chiar el o lucrare cu caracter educativ). Dar dacă ar fi dat lui Neculae Costin o astfel de sugestie, alegea desigur unul din numeroasele modele bizantine. Nu mai puțin, Costin, dacă ar fi primit din partea domnului îndemnul acesta, s-ar fi grăbit s-o spună el însuși în predoslovie închinată domnului. Era atât de firesc! Și ar fi iarăși o naivitate să credem că cercurile bisericii ecumenice, care tutelau și controlau în mod sever traducerile și întreaga activitate culturală a domnilor noștri (chiar înainte de introducerea fanarioților) ar fi tolerat traducerea unei cărți scrise de un ierarh al bisericii romane, catolic militant.

Ceasornicul domnilor este o prelucrare, iar nu o simplă traducere. Neculae Costin s-a datat la o operație extrem de laborioasă de reduceri, sistematizare și adaptare, care îi creează merite de coautor. Astfel, din cele 153 de capitole ale originalului spaniol repartizate în 3 cărți, *Ceasornicul domnilor* cuprinde doar 81, repartizate însă în 4 părți, într-o ordine mult schimbată. Astfel, s-a atenuat caracterul hibrid al scrierii, au sporit coeziunea între diferitele capitole și unitatea generală a operei. Totodată, prin eliminările făcute, scriitorul moldovean a „modernizat” opera lui Guevara — mai mult chiar — a adaptat-o sensibil intereselor și nevoilor mediului moral, politic și intelectual moldovenesc.

Este [prin prisma acestor operații] *Ceasornicul domnilor* o lucrare pornită dintr-un simplu capriciu intelectual al lui Neculae Costin, detașat de orice interes obiectiv privind evoluția societății și statului moldovean la finele veacului al XVII-lea? Sau, dimpotrivă, a ales și prelucrat cartea lui Guevara sub imboldul unor necesități ale mediului social și moral în care trăia și ale momentului istoric?

În al doilea rând: a avut scrierea lui Guevara — fie prin prelucrarea lui Neculae Costin, fie prin vreuna din edițiile occidentale — vreo influență asupra generației care prelua conducerea sta-

tului moldovean în ultima decadă a secolului al XVII-lea?

Să răspundem la prima întrebare.

„Țăranul de la Dunăre”

Neculae Costin era unul dintre tinerii cei mai culti ai generației sale. Primise o

Principele-cărturar Dimitrie Cantemir, unul dintre repetații savanți ai vremii sale

instrucție umanistă de nivel foarte ridicat și — cum era normal — fusese crescut și format în vederea carierei politice. Cunoscut tineretului educat și instruit prin colegiile catolice din Polonia.

Dar mai erau și alte stări în Moldova la finele veacului al XVII-lea, încă mai impresionante, care au putut determina pe scriitorul moldovean să întreprindă prelucrarea acestei cărți. Învățătu lui al lui Miron Costin moștenea de

la tatăl său un cald patriotism, mîndria originii romane, dar nu mai puțin sentimentul marilor primejdii care amenințau viitorul statului și societății moldovenesti, din pricina presiunii imperiilor vecine și a unor netăgăduite scăderi interne. Om de largă cultură istorică și politică, cunoscînd evoluția ideii de stat în toate formele ei de organizare constituțională, din antichitatea greco-romană pînă în zilele lui, Neculae Costin nu putea privi cu indiferență descompunerea vechii structuri sociale a țării prin lăcomia și abuzul de putere al marii boierimi și a dregătorilor.

„Spargerea satelor”¹ și depopularea nu puteau lăsa nepăsător pe un om cu formația sufletească și intelectuală a lui Neculae Costin. Să nu uităm că însăși familia sa și un întreg partid [boieresc] fuseseră depozitați în mod silnic de moșile lor în timpul exilului în Polonia și că aceste moșii ajunseseră în posesia noilor boieri și dregători abia veniți în țară de pe țărmurile Bosforului.

Tipic este în această privință cazul lui Iordache Ruset, autor moral al uciderii lui Miron și Velicico Costin². Acest Iordache Ruset — prototip al noii boierimi — acaparase moșii în aproape toate județele țării, afară de Bacău și Cernăuți. Stăpînea 82 de sate întregi (fără cele 30 pe care le dase fiicei sale Safta), 13 jumătăți de sat și moșii în alte 71 de sate. Și pentru ca cititorul să-și dea seama cum se realizau aceste latifundii amintim că 61 dintre moșile lui Iordache Ruset erau luate de la răzeșii izolați. Urmîrind în acte dezvoltarea acestei uriașe opere de depozitare și înrobire, constatăm că cea mai mare parte s-a realizat între anii 1690-1693 și prin 1697-1700.

Capitolul care va fi izbit pe Neculae Costin înfățișează pe [împăratul roman] Marc Aureliu discutînd cu învățații și filosofii din curtea sa cau-

¹ Fenomen social întâlnit în țările române și care constă în părăsirea satelor de către contribuabili.

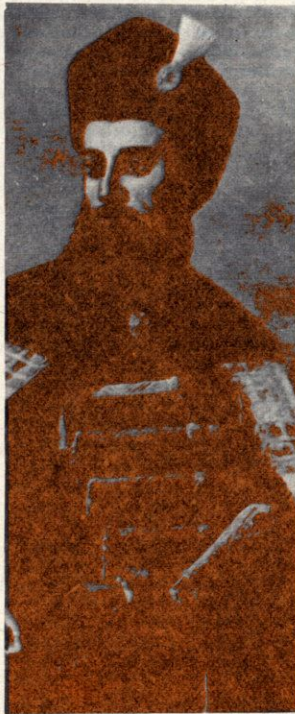
² Magazin istoric, nr. 9/1984.

zele decadenței romane. Cu acest prilej, împăratul, exprimându-și punctul de vedere, le-a povestit faimosul episod care a avut un ecou atât de puternic în literatura europeană. Într-o zi, pe neașteptate, ajunse în fața lui [a împăratului] un țărăn cu înfățișare sălbatică, cu o barbă mare, cu ochii în fundul capului, cu o expresie groaznică de suferință pe figură, în opinci și în haine de păr de capră, cu un ciomag gros în mână. Potrivit ordinului dat de împărat ca întîi să fie ascultate necazurile săracilor și numai după aceea „poftetele bogaților”, țărănul fu introdus în Senat. Aci, el dezlănțu o cuvîntare de revoltă și protestare împotriva lăcomiei și jafurilor proconsulilor și magistraților romani. Iată cum sună în prelucrarea lui Neculae Costin strigătul de suferință și de disperare al țăranului de la Dunăre:

„Întreb pre voi, romanilor, ce lucru v-a îndemnat pre voi, cei ce sunteți născuți la apa Tivrlului, de ați venit împotriva noastră, carii în pace lăcuim la ripile Dunării¹. Au priatinii vrăjmașilor voștri a fi, au gîndul nostru de vrăjmășie a arăta spre voi l-ați văzut? Au auzit-ați în Rîm, vestindu-să, precum am lăsa lăcașurile noastre? Sau venit-au cineva la Rîm din moșia noastră, arătîndu-vă vouă, ca unor vrăjmași, gătire de războiu? Au vreun crai, în țările noastre murindu, ni-ar fi lăsat pre noi cu testament vouă moștenitori, ca cu voia aceia să ne supuneți stăpîniei voastre?”

Urmează înșiruirea tuturor fărădelegilor pe care trimișii Romei le săvîrșiseră în patria lui, traiul lor desfrînat și jafurile. Împăratul Marc Aureliu, „recunoscînd că prin țărănul acela noduros grăise necazurile unui neam întreg obidit” îl iertă, îl făcu senator și dete ordin „să se scrie vo-roava lui în cărți”. Este — repetăm — în afară de orice îndoială că Neculae Costin a fost împins să prelucraze cartea lui Guevara în primul

rînd de acest emoționant capitol. Un sentiment de înaltă umanitate străbătea întreaga povestire — succesul ei în întreaga Europă occidentală constituie o dovadă că paginile de critică ale moralistului spaniol răspundeau unei necesități generale în această fază de tranziție de la monarhia feudală la monarhia absolută.

Mihai Racoviță, un domnitor animal de idei luminate

O formă vie de patriotism

Să urmărim acum în ce măsură cartea lui Guevara sau prelucrarea lui Neculae Costin a înfrînit educația generației moldovene care prelucrase conducerea statului în ultima decadă a secolului al XVII-lea și în prima decadă a sec. al XVIII-lea. *Ceasornicul domnilor*, nefiind imprimat n-a avut o răspîndire prea largă. Desi-

gur însă că a circulat în copii manuscrise destul de numeroase. În prezent, arhivele noastre mai posedă încă cinci copii, dintre care două la Iași, două la București și una în Biblioteca lui Gr. T. Kirileanu. Desigur că vor mai fi și altele, rătăcite însă². Cite nu se vor fi distrus în curgerea anilor, în urma invaziilor, incendiilor ori băjărilor. Oricît de limitată va fi fost circulația — și deci influența paginilor de pedagogie și educație politică din *Ceasornicul domnilor* — credem că membrii familiei domnitoare și ai unora dintre familiile boierești au deținut copii [manuscrise]. Un titlu grecesc pe o copie din 1712, ce a aparținut bibliotecii lui Nicolae Mavrocordat, prezintă cartea ca un fel de îndrumător consacrat în mod special domnilor Moldovei.

Este foarte interesant să constatăm pe exemplarul primului domn fanariot un titlu care oficializează oarecum rostul acestei cărți de conduită morală și politică la curtea principilor moldoveni. Ultima copie comunicată de G. T. Kirileanu poartă în cifre arabe data de 1792. La această dată — un veac după alcătuirea ei — cartea lui Neculae Costin trezea încă interesul societății noastre culte.

Pentru a ne da seama cînd și în ce măsură *Ceasornicul domnilor* a înfrînit educația principilor moldoveni și a altor tineri aparținînd păturii conducătoare, este necesar să urmărim pe unii dintre ei — pe aceia mai ales care aparțin generației lui Neculae Costin. Această generație cuprindea pe la finele veacului al XVII-lea un număr de tineri a căror pregătire intelectuală și educație era la nivelul european cel mai pretențios. Ea s-a bucurat de privilegiul unor condiții excepționale — deși de scurtă durată! — cînd se întîlneau

²Amintim, între ele, exemplarul identificat la Biblioteca Vaticanului, de către I. Dumitriu Snagov, exemplar care a făcut parte din biblioteca vestitului cronicar Ion Neculae, fiind copiat din dispoziția și cu cheltuielile acestuia (vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1986).

¹ Dacia Ripensis.

și se întrec în viața culturală a țărilor noastre curentul umanist, militat de iezuiți, cu cel elenic, militat de învățații constantinopolitani și de sefi bisericii răsăritene. La Cotnari, la Galați, la Iași funcționează colegii catolice pe care le frecventau și copiii unora dintre păminteni. Într-o scrisoare din 24 iulie 1693 a lui Francesco Renzi — rectorul colegiului iezuit din Iași — către cardinal, raportind despre progresele învățămîntului latin din Moldova, citim: „Astăzi toată floarea nobilimii vorbește latinește și mulți dintre dînșii chiar sînt foarte învățați. Actualul principe Constantin Duca este un elev al meu; hatmanul Neculae Costin, serdarul [Ioniță Costin] și secretarii domnești sînt și ei elevi și fii spirituali ai mei”. Desigur, Renzi exagerază cînd spune că toată floarea nobilimii moldovene vorbește latinește, dar putem crede că cel puțin fiii marilor familii își apropiaseră limba și cultura latină.

Nu mai puțin, curentul elenic, în plină dezvoltare din pricina cauzelor de ordin economic, ecclesiastic și politic începuse să dea roade. Între dascălii greci de mare renume care au profestat la Iași în această vreme amintim pe Ieremia Cacavela, profesorul lui Dimitrie Cantemir, Nicolaos Kerameus, Theodor Trapezuntos, Antimos Diaconos, Ioan Comnen, Azarie Cigala și Spandoni (marele retor al Patriarhiei din Constantinopol și rector al Academiei Fanarului). Ultimii trei au fost profesorii lui Constantin Duca și, desigur, și ai altor fii de moldoveni. Firește, nu toți tinerii moldoveni care au trecut prin școala dascălilor amintiți mai sus s-au ridicat la nivelul pregătirii lui Dimitrie Cantemir sau a lui N. Costin. Nu toți au urmărit să devină creatori în domeniul culturii intelectuale. Dar se simte în conduita lor, fie ca domni, fie ca dregători influența acestei școli. În această categorie putem pune pe Antioh Cantemir și pe Mihai Racoviță, dintre cei ce au domnit; iar dintre cei care s-au

ilustrat îndelung în dregătorii, pe Antioh Jora, Lupu Bogdan, Ioniță și Pătrașcu Costin și alții.

Toți acești tineri sînt formați pe lîngă aceiași dascăli, în același climat moral și politic, la școala aceorași grave probleme ce se deschideau societății și statului moldovean la finele secolului al XVII-lea. Chiar cînd se găseseră în tabere politice adverse, despărțiți uneori și prin nefecurite rivalități și conflicte de familie — acest fond comun de idei și sentimente îi apropie și le impune unele reacții asemănătoare. Ei practică o formă mai vie de patriotism explicabil prin primejdiiile grele care amenințau statul și societatea românească din pricina imperialismelor în plină dezvoltare. În al doilea rînd, ei aduc în viața publică a Moldovei mai multă omenie, generozitate socială și — se poate spune — o necontestată notă de liberalism. Asistăm la o adevărată mișcare demofilă, la care participă — uneori din tabere opuse — reprezentanții cei mai de seamă ai acestei generații, *mișcare care prefațuează epoca de formare a Mavrocordafilor*.

Domnitorul și sfetnicul

Un reprezentant tipic al acestei „tinerimi generoase” de la finele secolului al XVII-lea este tînărul principe Constantin Duca, fiul fostului domn Gheorghe Duca. Am spus și mai sus că acest domn — care se ridicase de la micul negoț, pînă la domnia Moldovei, a Țării Românești și a Ucrainei — ambiționînd să întemeieze o dinastie și să asigure continuitatea și stabilitatea monarhiei românești, a dat fiului său o educație și o instrucție cu totul excepționale. L-a dat la școala celor mai vestiți dascăli greci ai timpului (amintiți mai sus), iar pentru cunoașterea culturii occidentale și a limbii latine i-a dat pe pasionatul și talentatul iezuit Francesco Renzi.

Urcat pe tronul Moldovei în aprilie 1693, tînărul Constantin Duca — pentru a că-

rui învățătură chiar adversarii săi mărturisesc o mare admirație — s-a înconjurat de cîțiva boieri tineri (spre marea nemulțumire a lui Neculce) între care cel mai de aproape era Neculae Costin, care îi devenise cumnat. Pentru a aprecia valoarea criticii lui Neculce privind vîrsta celor ce ciruiau Moldova la acea vreme, amintim că domnul avea 17 ani, iar primul său sfetnic depășise poate 30. Astfel stînd lucrurile, este neluștos că *Çeasornicul domnilor* pe care cu atîta pasiune s-a silit N. Costin să-l adapteze nevoilor mediului nostru a putut influența pe tînărul domn.

De la începutul acestei domnii, cei doi cumnați se arată pătrunși de simpatie pentru suferințele țăranilor serbi — vecini, cum li se spunea în Moldova — a căror slobozenie o doresc. Firește, n-au realizat nimic în această direcție, dar trebuie să semnalăm un început de reacțiune chiar în clasa dominantă. Incidentul este demn de relatat, fiindcă — oricît de redus în întindere și fără efecte imediate — el denunță începutul unei noi serii în istoria economică și socială a țărilor noastre. Boierii, spune cronică, „făcuse obiceiul nou de ziceau: cine au șezut în sat boieresc 12 ani să rămînă vecin”. Reacțiunea lui Constantin Duca poartă pecetea generozității pe care i-o dădea tinerețea și, desigur, cultura și educația ce primise. Iată cum ceartă pe boierii care se străduiau să obțină această draconică măsură: „Ce păcat este să-l robești pe frate-tău, căci păgînii își cumpără robi pe bani și în al 7-lea an îi iartă, iară alții și mai curînd le dau slobozenie. Iară tu ești creștin, și, neluîndu-l pe bani, și fiind creștin ca și tine, și tu vrei în veci să-l vecinești”.

Chiar în relațiile de toată ziua, C. Duca dovedește o educație îngrijită, hrănită din morala creștină și din lectura filosofilor antici. Referindu-se la purtarea lui blîndă, contrastînd cu duritatea domnilor mai vechi, cronicarul spune: „Era negrabnic la

minie, nerăstitor. De avea pre cineva a-l certa, cu blindețe spunea, zicînd: «Ce-ai făcut așa?» ori celor mai de fire, ori și celor mai proști, măcar de se tîmpla și țărăn din cei de jos: «Luați-l pre dumnealui și-l puneți la popreală». Sau de era de certat: «Dați-i atîtea toege». Iar în alt loc: „Așîderea și la Divan făcea dreptate tuturor, și mai virtos celor ce se pîrau pentru vecinătate nu-i da fiecare la vecinătate și fără jurămint; ce mai cu dinadinsul răspundea celui ce avea nevoie de vecinătate, zicîndu-i: «pas de-ți caută 3-4 oameni jurători, cum n-au fost nici tată-tău, nici moșul tău vecini de moșie» acelaia cine-l trăgea. Și așa jurînd, fi da volnicie să fie slobod în veci de vecinătate».

Din cele de mai sus, se vede că „Duculeț” — cum i se spunea la Iași tînrului domn — este dintre primii voievozi care exprimă idei de dreptate socială, manifestînd compasiune pentru soarta șerbilor; el se mărturisește chiar partizan al liberării lor. Ideea liberării țărănilor șerbi, lansată acum, își va deschide un drum din ce în ce mai larg, mai ales în veacul de reforme ce va urma.

Un alt principe aparținînd generației lui Neculăe Costin și Duculeț, pătruns și el de aceste idei este Antioh Cantemir, fratele mai mare al lui Dimitrie. Se știe că Tratatul de pace de la Carlovitz impunea polonilor, pe de o parte, tătarilor și turcilor pe de alta, să respecte frontierele țării. De acest lucru a știut să profite Antioh Vodă, pentru a reface țara și mai ales s-o așeze pe baze sociale mai drepte. Pentru a o repopula, aducînd înapoi pe țărani fugari, Antioh, spune cronica, „a făcut cărți de slobozie pen toate siliștele”. Dar nu s-a mulțumit cu atît, ci mai făcu și o foarte curajoasă reformă fiscală în care se vede un început de nivelare socială. El desființă toate dările, hotărînd o sumă globală, pe care s-o plătească „tot omul” — „și pe boieri, și pe mazili, și pe toate breslele și pe țărani ruptă [împărțită]”. Calcularea ei se

făcea „după tocmeala [ave-re] și putința omului”. În urma acestor măsuri — spune cronica — „din toate țăările purceseră a izvorîre și a venire cine și la locul său și la moșia sa”. Firește nici reforma lui Antioh n-a fost de durată, fiindcă mai tîrî decît toți acești tîneri generoși erau exigențele asociațiilor turco-levantine care aveau beneficiul exploatării Principatelor. Totuși, ideile erau în mers; ideile preparau spiritele pentru marea reformă a lui Constantin Mavrocordat.

Dar între principii care participă la această nouă concepție monarhică de dreptate și de generozitate trebuie să adăugăm — cel puțin pentru începuturile domniei — pe Mihail Racoviță. Cronică ni-l înfățișează și pe acesta ca pe un om blind, cu un foarte ascuțit simț al dreptății și condus în acțiunile sale ca domn de ideea egalitarismului creștin: „Și domnea țara cu cumpăt bun și la judecată foarte cu dreptate și nimănu nu-i era popiită ușa; ce care cu treabă sau nevoie ar fi avut, nu numai boieri, ce și din cei proști, prea lesne intra de-și isprăvia lucrurile lor; tuturor le zicea pre nume și judecata o cerca foarte cu deamănuntul”. Înfațisarea aceasta a curții lui Racoviță irită pe Neculce — care aparține marii boierimii, dornică să-și apere privilegiile în fața acestor tendințe nivelatoare. Iată cum vede el domnia în spirit democratic a lui Racoviță: „Cineși de capul lui cum vrea, așa făcea. Și slugile lui cele din boerie erau mari și tîrî și obraznici, după cum este firea mojicească. Intra în casă [în Palatul domnesc] și cu treabă și fără treabă și cu vreme și fără vreme, cînd le era voia, de nu semăna curtea nimică a domnie, de atîta obraznicie ce era”. Bineînțeles, nici Mihail Racoviță, cu firea și educația lui, în totul după preceptele *Cesar-nicului*, nu a putut rezista multă vreme legii de fier a exploatării otomane și a puternicelor grupuri financiare interesate în economia și administrația Principatelor. ■

20 000 DOCUMENTE ROMÂNEȘTI LA ATHOS

(Urmare din p. 8)

athonite. Așadar, presupunerea că în arhivele și colecțiile de la Athos, s-ar afla circa 20 000 de documente (de diferite genuri) nu este departe de adevăr.

Care este importanța acestor vechi izvoare de istorie românească? Imensă! Ele sînt cu grijă căutate, publicate, studiate de specialiști de la noi și din alte țări, pentru că, deși aparent stereotipe, tratînd chestiuni patrimoniale (danii, procese, partaje, înțăriri de proprietăți, succesiuni etc.) ele cuprind o sumedenie de informații de prim ordin: titulaturi domnești, date privind anii de domnie ai voievozilor noștri, compoziția divanelor domnești, așezări umane, istoricul unor mari domenii, regimul fiscal, produsele, creațiile artistice etc., etc., așadar informații de istorie socială, economică, a dreptului, a instituțiilor, de lingvistică, onomastică, toponimie, despre monumentele istorice și de artă din țara noastră ș.a. Documentele în română informează despre evoluția scrierii limbii noastre; multe hrîsoave, frumoase caligrafiate, împodobite cu inițiale și miniaturi interesează istoria artelor românești. Marile colecții de documente românești publicate (Uricariul, Surete și izvoade, Ispisoace și zapise, Documente privind istoria României, Documenta Romaniae Historica ș.a.) arată îndeajuns valoarea izvoarelor de acest gen despre trecutul poporului nostru.

De cinci secole, Muntele Athos este o uriașă arhivă de documente privitoare la istoria românilor și a rolului lor în Orient. Ele așteaptă a fi dezvăluite azi istoriografilor noastre, ca o justă compensație pentru binefacerile revărsate timp de cinci secole de poporul român asupra așezămintelor care dețin aceste izvoare. ■

Muncitorimea a găsit de la început un aliat puternic în țărănime — clasa care a dus secole de-a rindul lupta pentru păstrarea ființei noastre naționale, pentru neatarnarea țării, și care, în noile condiții, se afirmă viguros, alături de muncitorime, ca o importantă forță revoluționară. Sînt ilustrative în acest sens marile răscoale țărănești de la 1888, care au provocat panică în rîndurile stăpînitorilor vremii și intervenția sîngeroasă a forțelor represive. Aceste răscoale au constituit, totodată, o pildă vie de colaborare strînsă și fraternitate între țărănime și mișcarea muncitorească ce s-a ridicat în apărarea răsculaților, a victimelor opresiunii burghezo-moșierești.

NICOLAE CEAUȘESCU

1888. ÎN NUMELE MUNCITORILOR ȘI ȚĂRANILOR

Dr. VASILE NICULAE

„Într-un ziar o veste fulgeră, ca o săgeată de foc și de sînge: la Urziceni, în Ialomița, țărani s-au răzvrătit... A fost de-ajuns ca scînteia să sară în acest mijloc [mediu] de sărăcie și desnădejde, pentru ca numai cît ai clipi din ochi revolta, ca și o diră de pulbere, să se aprindă în toate satele, trecînd în Ilfov, în Prahova și ajungînd pînă la marginea Capitalei“. Astfel ne înfățișează cunoscutul militant socialist C. Mille începutul răscoalei țărănești de acum un veac. Ziarul invocat era România liberă; „scînteia“ răscoalei s-a aprins, în adevăr, la Urziceni, în ziua de 20 martie 1888, iar autoritățile centrale (atît guvernul liberal I.C. Brătianu, debarcat, în tumultul evenimentelor, la 23 martie 1888, cît și cabinetul junimist prezdat de Theodor Rosetti, care l-a înlocuit), precum și cele locale au început vinătoarea de „instigatori“ la revoltă, cerînd represii drastice, ca, de altfel, și Parlamentul, incapabil sau nevoind a căuta cauzele adînci ale marilor ridicări la luptă a țărănimii de pe aproape întregul cuprins al țării. „Un singur glas — ne informează același C. Mille — se ridică în Parlament, în favoarea sătenilor“. Acesta este deputatul socialist V.G. Morțun, abia de două luni intrat în rîn-

durile parlamentarilor și care, deloc întîmplător, și-a făcut debutul în forul legislativ susținînd dreptatea cauzei țărănilor aflați în luptă. În ședința Adunării Deputaților din 1 aprilie 1888, V.G. Morțun spunea, relevînd adevăratele cauze ale răscoalei: „Vina, vina de căpetenie cade asupra exploatării fără milă și margini a nenorocitului țăran de către proprietarii și arendașii nesățioși“. Și — continua deputatul socialist — este vorba de același țăran, care, cu doar un deceniu în urmă, „și-a vărsat sîngele la Plevna pentru independența țării“. El cerea „numirea unei anchete parlamentare de cinci membri, care să pășească imediat la fața locului, ca să cerceteze pricinile care au împins la răscoală pe țărani“.

Aceste cuvinte, rostite în fața unui Parlament ce se grăbea să închidă discuția asupra unei chestiuni de mare gravitate, sub motivul că „se înveninează lucrurile în momentele de față“, dar dispus să accepte represia, sintetizau o întreagă concepție, exprimată de deputatul socialist, dar aparținînd de fapt întregii noastre mișcări revoluționare, intrată deja pe făgașul unei impetuoase afirmări în viața politică a României.

19

tudinea de broșuri scrise de militanți în socialism, unele dedicate în exclusivitate țărănimii, cum era aceea intitulată *Opt scrisori către țărani* de Grigore Munteanu (pseudonimul socialistului Grigore Maniu) — din 1882.

Idealurile pentru care luptă țărani

În spiritul ideilor socialismului științific, rezolvarea deplină și definitivă a problemei o reprezenta trecerea marii proprietăți în posesia comună a țăranilor și lucrul pământului în comun — soluție de perspectivă ce figurează în toate programele socialiste, inclusiv în *Ce vor socialiștii români* (1886) și în Programul Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România (1893). Aceasta însă n-a exclus, ci, dimpotrivă, a făcut necesară formularea unui vast program agrar al partidului clasei muncitoare în care apăreau cerințe imediate ale momentului istoric: continuarea politicii de improprietărire individuală a țăranilor, elaborarea unei legislații agrare viabile și corect aplicată și, în general, a unor măsuri de îmbunătățire a situației economice a trudititorilor pământului.

Și dacă în privința criticii la adresa stărilor de lucruri de la sate s-au întâlnit de multe ori cu poziții apropiate ale liberalilor rosettiști din jurul ziarului *Românul*, cu cele ale disidenței liberale (devenită apoi Partidul Democrat Radical) a lui George Panu din jurul *Luptei* sau cu ale grupării țărănești conduse de C. Dobrescu-Argeș¹, sub raportul soluțiilor de esență — imediate și de perspectivă —, socialiștii s-au dovedit a fi reprezentanții celei mai înaintate poziții.

Viziunea teoretică a socialiştilor în problema agrar-țăărănească s-a împletit cu acțiunile concrete de organizare politică a țărănimii pe baza principiilor socialismului științific, acțiune desfășurată con-

comitent cu aceea de organizare a proletariatului industrial de la orașe. Socialiștii și-au dat seama că un partid muncitoresc puternic nu se putea organiza în România apelându-se numai la proletari în sensul clasic al cuvântului, ci și la toți aceia care muncesc, inclusiv la masele de țărani lipsiți de pământ sau cu pământ puțin — „muncitorii de pământ”, cum îi denumeau ei. Astfel se explică faptul că, în 1887, atunci când s-au înființat *curcile muncitorilor*², ca organizații socialiste cu pronunțat caracter politic, au început să fie constituite organizații similare — „bresle ale lucrătorilor de pământ”³ — și în mediul rural, mai întâi în împrejurimile Iașilor, la Nicolina și Tătărași, apoi și în județele Vaslui, Bacău, Roman, Fălciu, Putna, Ilfov, Brăila, Dimbovița, Ialomița, Vlașca.

Această amplă acțiune organizatorică demonstra că ideile socialiste — răspindite la sate prin intermediul presei sau al propagandiștilor socialiști, îndeeși învățători și studenți — se bucurau de o largă audiență între țărani, care pricepeau tot mai clar că în muncitori, în socialiști și-au găsit apărători de nădejde ce-i pot îndruma spre dobândirea revendicărilor lor vitale — pământul de muncă și drepturile politice egale. Marțoră și participantă activă la această acțiune, Sofia Nădejde scria în amintirile sale: „țărani pricep și pot ceva când li se vorbește pe înțelesul lor. *Pământ, vot și dreptate*. Acestea sînt idealurile după care alegă țărani”. Și socialiștii au știut să acționeze în acest sens înaintea și cu rezultate mai durabile decît celelalte grupări democratice, ce-și aflau aderență mai ales în categoriile țărănești mijlocii.

O altă mărturie a azeziunii țărănimii la ideile socialiste a fost și alegerea celor dintii deputați socialiști în Parlament⁴ datorită în bună măsură voturilor obținute de la țărani — V.G. Morțun, în ianuarie 1888, apoi V.G. Morțun și Ioan Nădejde, în octombrie 1888, acesta din urmă

la Colegiul III Iași, colegiu destinat, prin înseși prevederile Constituției, țăranilor, care votau însă indirect, 50 alegători desemnînd un delegat cu drept de vot direct. De aceea cei doi deputați socialiști vor declara, în dese rânduri, în luările lor de cuvînt, că vorbesc în numele muncitorilor și țăranilor, că ei reprezintă, în Parlament, partidul muncitorilor, în care intrau și lucrătorii pământului.

În acest context a izbucnit marea răscoală țărănească din 1888. Față de actul de curaj și demnitate al țărănimii, forțele politice ale țării și-au delimitat clar pozițiile: liberalii au fost nevoiți să cedeze puterea după 12 ani de guvernare neîntreruptă; conservatorii, deveniți guvernamentali, prin aripa lor junimistă, au procedat la înăbușirea răscoalei; radicalii lui G. Panu, liberali-democrați din jurul *Românului* și gruparea țărănească a lui C. Dobrescu-Argeș au protestat împotriva actelor represive.

Dintre toți însă, doar muncitorii socialiști s-au manifestat, la nivel de clasă și de grupare politică, ca apărători ne-trămutați ai cauzei țărănimii. Stă mărturie presa socialistă — *Dezrobirea* din București, *Muncitorul* din Iași, *Socialistul* din Turnu Severin ș.a. — în coloanele căreia au apărut numeroase articole de demascare a realităților rurale românești, a exploatații moșieresti și arendașești și au fost lansate manifeste și apeluri la sprijinirea țărănimii. „De ani — scria ziarul *Dezrobirea* — din munca țăranilor se hrănesc stăpînii. Fără pământ, fără protejare, apăsați de boieri și de toate stăpînirile, lucrînd un pământ care nu dă roade decît proprietarului, muncii și netihniți, bătuți și jefuiți, foamea și neajunsurile i-au scos în sfîrșit din răbdare”. Iar ziarul *Muncitorul* releva că pricina răscoalei „este nespusa sărăcie a țărânului român, despoierea cea fără milă, împilarea crudă și nelegiuită suferită”. De aici izvora îndemnul la solidaritate de clasă adresat proletariatului: „Muncitorii! Numai voi știți ce e amarul și sără-

¹⁻⁴ *Magazin istoric*, nr. 9-12/1987, 1-3/1988; 11/1987; 3/1986; 2/1976.

cia, numai voi știți ce va să zică robia muncii, numai voi puteți să înțelegeți pe cei care, disperați de lipsă și nedreptate, s-au sculat. Ceilalți sînt potrivnici voștri, ca și ai lor, ceilalți nu pot înțelege. Cînd țărănimea e închisă, voi trebuie să strigați; cînd ea e împuscată, datoria voastră e să ridicați glasul”.

Ca urmare a acestor apeluri, receptate cu repeziune pe fondul propriilor nemulțumiri, muncitorimea din cartierele mărginașe ale orașelor București, Galați, Ploiești, Mizil, Cîmpina, Rîmniceu Sărat, Oltenița, Corabia, Călărași, Zimnicea, Vălenii de Munte, Găești — în mare număr ocupată și ea în agricultură — a luat parte la lupte sau a desfășurat acțiuni de solidarizare cu țăranii răsculați, ce încercau să pătrundă în orașe pentru a-și cuceri drepturile.

Încercînd să eludeze realitățile economico-sociale și politice care au determinat răscoala, autoritățile au început să caute „instigatori”, îndreptînd acțiunile represive ce loveau în țărani și împotriva muncitorilor și a militanților socialiști. În loc de adoptarea unor măsuri reale în favoarea țărănimii, oficialitățile au trecut la desființarea „breslelor lucrătorilor de pămînt” și la prigonirea unor socialiști ce și-au menținut și în timpul răscoalei contactele cu țărănimea: Teodor Mănescu din Brăila, V. Secară din Turnu-Severin, N. Chinezu (Quinez) din Dorohoi¹, sau a unor învățători din județul Ilfov, bănuiați a fi „agenți ai socialiștilor” — Mihai Timușiu, din Bolintinul din Vale, Dimitrie Manolescu din Jilava, Ștefan Ionescu din Virteș-Nefliu, D. Sevilă din Bragadiru, ori a unor simpli lucrători, cum erau Vasile Căușan și Georgehe Popescu din Brăești, jud. Iași; au fost aduse învinuiri și deputaților socialiști în Parlament, Morfun și Nădejde.

În debaterile Internationalei II

Legăturile socialiștilor cu lumea satului românesc n-au

¹ Magazin istoric, nr. 7/1983; 12/1975; 2/1987.

putut fi întrerupte prin aceste acțiuni brutale, după cum n-a putut fi oprită nici adeziunea țărănimii la ideile socialiste. Imediat după răscoală, guvernul a primit replica cea mai clară — victoria lui I. Nădejde și V.G. Morfun în alegerile parlamentare din octombrie 1888. Și din nou a răsunat, de la tribuna Parlamentului, glasul reprezentanților autentici ai poporului muncitor, glasul adevărului. „Aliatul nostru — declara V.G. Morfun — este țărănul român... Asemenea alianță ar avea rădăcini adînci în pămîntul țării noastre și ar trebui să vină o vijelie prea mare pentru ca să poată dezrădăcina acest stejar din pămîntul țării românești”. În aprilie 1889 cînd guvernul conservator-junimist a trecut prin Parlament legea vinzării bunurilor statului — măsură legislativă impusă de lupta țărănilor —, Ioan Nădejde a depus mai multe amendamente în favoarea sătenilor, demonstrînd că legea trebuia să constituie doar un început pe drumul trecerii pămîntului în mâna adevăraților lui proprietari — țărani.

În anii următori, îndeosebi după Congresul din 1893 de creare a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, preocupările socialiștilor față de viața și lupta țărănimii s-au intensificat. Multe din congresele partidului au înscris problema agrară pe ordinea lor de zi, a fost constituită o Comisie agrară a partidului, cu misiunea de a intensifica propaganda socialistă în mediul rural, în vederea organizării țărănimii pe principii socialiste. Drept urmare, în anii 1898-1899 s-au constituit peste 300 cluburi socialiste în mediul rural² — ca secțiuni ale P.S.D.M.R. —, pe aproape întregul cuprins al țării, în care intrau majoritatea locuitorilor comunelor respective. Se îndreptătea, astfel, aprecierea socialistului Ștefan Petică, publicată în *Lumea nouă* din 28 iulie 1898, conform căreia țărănii „alergară din toate părțile sub cutele steagului roș”.

Dizolvarea abuzivă a acestor cluburi, în 1899, ca și mă-

surile represive luate de guvernul liberal împotriva conducătorilor lor și a socialiștilor implicați în această acțiune organizatorică n-au putut stăvilii întărirea alianței muncitorești-țărănești, solidarizarea activă a celor două clase de bază ale societății românești. Expresia cea mai înaltă a acestei stări de lucruri o va oferi marea răscoală a țărănilor din 1907³, care a pus în evidență solidaritatea militanță a muncitorimii române întregi și a mișcării revoluționare socialiste cu cea mai importantă bătălie de clasă țărănească din istoria modernă a României.

Este cu totul remarcabil și faptul că socialiștii români au adus chestiunea agrară. În general, ca și aceea a organizării țărănimii, în special, și în debaterile Internationalei II. La Congresul de la Paris, din 1889, delegația socialistă română a înfățișat situația țărănimii, care a provocat „o răscoală a țărănilor”, ca și eforturile organizatorice socialiste în mediul rural, rod al faptului că „propaganda fusese dusă în rîndul țărănimii și cu rezultatul cel mai bun”; la Congresul de la Bruxelles, din 1891, s-a subliniat că problema agrar-țărănească este „de cea mai mare însemnătate pentru această țară și pentru dezvoltarea socialismului român”; la Congresul de la Zürich, din 1893, delegația P.S.D.M.R. a susținut că „partidul socialist român are treburile de a se rezema pe un mare număr de muncitori, pe țărani”, reușind să obțină valoarea unei moțiuni ce proclama faptul că „una din îndatoririle cele mai de căpetenie pentru democrația socialistă din toate țările este de a organiza pe muncitorii agricoli, ca și pe muncitorii industriali și de a-i înrola în rîndurile marii armate a socialismului internațional”. A fost una dintre contribuțiile de mare preț pe care mișcarea noastră muncitorească a adus-o — în baza propriei experiențe de luptă — la dezvoltarea creatoare a socialismului științific. ■

Constantin Dobrescu-Argeș:

„PATRIOTISMUL — CEA DINTĂI VIRTUTE CIVICĂ”

Dr. ROMUS DIMA

Datorită sirguinței și tenacității dovedite de Constantin Dobrescu-Argeș în realizarea educației dincolo de băncile școlii, el a fost socotit drept întemeietorul activității extrașcolare a cadrelor didactice din România, cu deosebire a celor din mediul rural. Este domeniul căruia i s-a dedicat cu toate forțele și capacitatea sa de la începutul carierei de dascăl¹ și pînă la sfîrșitul vieții.

Fiecare român să cunoască istoria

Pentru atingerea acestui scop de rezonanță socială C. Dobrescu-Argeș a elaborat o largă, migăloasă și îndelungată acțiune de educare a țărânimii. Învățătorul din Mușetești a imprimat acestei activități un caracter organizat, ocupîndu-se aproape de toate laturile educației umane. Munca pe care s-a încumetat s-o dezvoltă era de importanță deosebită pentru viitorul țării noastre, pentru cea mai numeroasă, dar în același timp, cea mai puțin inițiată clasă socială din punct de vedere cultural. Pe măsura importanței problemei erau și greutățile, ca și lipsa mijloacelor materiale și de altă natură care să contribuie la izbînda acțiunii declanșate. La acestea se adăuga adversitatea politicianilor liberali și conservatori față de ascensiunea politică rapidă a lui C. Dobrescu-

Argeș și de acțiunile sociale inițiate de el.

Învingînd greutăți și ne cazuri de tot felul, C. Dobrescu-Argeș a pus în mișcare o gamă largă de mijloace și metode în opera de educare a adulților, pe care le-a folosit cu pricepere și ingeniozitate și care, indis cutabil, și-au dovedit eficiența. Avem în vedere și consemnăm aici îndeosebi: tipografia înființată în comuna Mușetești și tipăriturile realizate cu ajutorul ei; folosirea intensă a publicațiilor *Țăranul* și *Gazeta țăranilor*, cărora le-a dat viață; societățile economice și culturale, cercurile de citit și multiplele manifestări cu cartea organizate pentru țărani; conferințele publice; activitățile cultural-artistice care deveniseră tradiționale în școlile satești, ateneele populare și alte lăcașuri de cultură etc.

O muncă laborioasă au desfășurat Constantin Dobrescu-Argeș și colaboratorii săi pentru educarea economică a clasei țărănești. Cunoscînd bine starea grea materială și financiară

a țărânimii, exploatarea acesteia de către moșieri, arendași, cămătari și autorități, C. Dobrescu-Argeș a încercat să găsească forme de organizare și activități economice accesibile, care să ușureze situația socială deplorabilă a majorității locuitorilor de la sate, fiind călăuzit de concepția potrivit căreia emanciparea economică a unei națiuni era hotărîtoare și pentru ascensiunea ei politică și socială. Cînd unei națiuni „i se va face întreaga emancipare economică — spunea el —, cînd aceasta va fi un fapt împlinit, atunci dezvoltarea socială și dezvoltarea politică vor fi o consecință naturală”.

Numeroase acțiuni educative au fost organizate pentru lămurirea țărânimii de a se uni în societăți sau asociații economice, socotite a fi „o înaltă școală de educație socială”, cum aprecia cercetătorul N. Chiulea în lucrarea *Asociațiile țărănești*. Cu toate că în trecut țăranului nostru se găsesc multe forme simple și spontane de asociere pentru ajutor reciproc, Dobrescu-Argeș a desfășurat o intensă activitate educativă, întrucît era vorba acum de asociații ori societăți economice cu caracter organizat al căror obiectiv trebuia bine înțeles de către țărâtime. Crearea societă-

¹ Magazin istoric, nr. 10/1987.

ților economice, susținea el, avea drept scop ameliorarea nivelului de trai al țărănimii, creșterea influenței ei în viața României. Pentru a fi convingător, el a luat drept exemplu starea necorespunzătoare a creșterii vitelor în perioada respectivă, argumentând că dezvoltarea corespunzătoare a acestei ramuri economice nu se putea realiza decât prin organizarea țăranilor în societăți. În articolul *Economia vitelor sortită pieirii*, publicat în 1889, el arăta că unicul remediu erau „societățile mutuale, societățile economice”, pentru că „unindu-ne pe toți ca într-un singur buchet, să devenim o mare putere în țară”. Societățile economice trebuiau înființate pe diferite profesii sau domenii de activitate ca, de pildă, cea a micilor agricultori, a crescătorilor de animale, a cărușilor, a micilor meseriași, a învățătorilor etc. Toate acestea reunite apoi „într-o mare societate a tuturor țăranilor, în scopul de a se dezrobi material, de a se lumina, de a se întări, de a se apăra contra tuturor nevoilor și a dușmanilor”. La sfârșitul secolului XIX, țărănimea română se zbătea în dificultăți economice apăsătoare și ea a înțeles cum se cuvine mîna ce i-a fost întinsă de Dobrescu-Argeș, pentru a-i alina, fie și numai în mică măsură, durerile și necazurile. Munca educativă și de lămurire dusă în mijlocul țăranilor a început să dea, treptat, rezultate, societăți economice țărănești constituindu-se în județele Argeș, Dimbovița, Dolj, Muscel, Gorj și altele. Alexandru Valescu, unul din colaboratorii cei mai apropiați ai lui C. Dobrescu-Argeș, nota cu entuziasm în *Gazeta țăranilor* din 6 iunie 1893: „Ne bucurăm că glasul nostru a avut deja răsunet, căci în mai multe comune s-au și înființat astfel de societăți, iar altele multe sînt pe cale de a se întemeia”. Credem indicat a consemna și faptul că Dobrescu-Argeș n-a desfășurat numai o activitate pur teoretică-educativă, cu privire la necesitatea și importanța atragerii țăranilor în societăți economice, el a fost și creatorul unor asemenea societăți, printre cele mai deosebite fiind cea din comuna Domnești, județul

Muscel — considerată prima societate economică din România — și cea din comuna Mușetești, județul Argeș, numite „Frăția” și, respectiv, „Țepeș”.

Concepțiile lui Constantin Dobrescu-Argeș cu privire la educarea economică a țărănimii și pentru rezolvarea unor probleme economice ale satului românesc de la sfârșitul secolului trecut prezintă însă și o serie de limite. În primul rînd, relevăm naivitatea soluției de unire a țăranilor în societăți economice, ca element general pentru realizarea tuturor scopurilor stringente ale țărănimii, inclusiv cel care privea eliberarea sa de sub exploatare și aspirare, numai prin folosirea forțelor proprii. Iată cum își imagina el că se putea rezolva această mare problemă socială și politică de către țăranii înșiși: „Noi, prin noi trebuie să ne dezrobim, să ne ridicăm”. Considerăm că lacuna sa cea mai mare a constat în faptul că n-a reușit să sesizeze fenomenul fundamental al întregii problematici a satului românesc și anume că țărănimea nu putea singură, doar cu puterile proprii, să scape de exploatare și asupritori, el n-a reușit să sesizeze forța și capacitatea proletariatului în formare și afirmare, necesitatea obiectivă a alianței muncitorești-țăărănești, deși s-a pronunțat, așa cum am arătat, în repetate rînduri și pentru dezvoltarea industrială a țării. În al doilea rînd, persistența ideii lui C. Dobrescu-Argeș conform căreia reformele preconizate de el puteau fi înfăptuite în cadrul și în limitele societății burghezo-mosierești, fără a lovi în bazele acesteia. În al treilea rînd, societățile economice din mediul rural nu țineau seama de stratificarea pronunțată a țărănimii la sfârșitul sec. XIX, în cadrul căreia prosperitatea burgheziei satelor — chiaburi-mea — era un fenomen ușor sesizabil. Din această cauză, pentru marea majoritate a truditilor ogoarelor, în-deosebi pentru cei săraci și lipsiți de posibilități materiale, societățile economice nu au putut decât ameliora și nu vindeca rănile profunde pe care le avea lumea satelor românești.

Aceste limite, întîlnite și la alte personalități politice românești din perioada res-

pectivă, nu pot anula truda lui Constantin Dobrescu-Argeș pentru a întreprinde ceva în domeniul educației economice a țăranului român, greu încercat de exploatare și asuprire.

De altfel, Constantin Dobrescu-Argeș însuși considera opera de educație economică a țărănimii drept o problemă complexă și de lungă durată, care nici pe departe nu putea fi rezolvată doar prin intermediul societăților economice; inițiativele lui au avut darul de a lărgi aria de preocupări pentru a ridica nivelul de gîndire economică al țărănimii. Astfel, învățămîntul profesional pentru țărani, reînvierea și dezvoltarea meseriilor și artelor tradiționale în mediul rural, sistematizarea și modernizarea comunelor și satelor din România etc. au fost folosite de C. Dobrescu-Argeș pentru ridicarea pe noi trepte a educației economice la sate. El și colaboratorii săi apropiați au readus în centrul atenției, ori de cîte ori situația le-a permis, problemele economice ale satului românesc.

Paralel cu desfășurarea acțiunilor pentru educarea economică a maselor de țărani, Constantin Dobrescu-Argeș și colaboratorii săi au acordat atenție educației politice și patriotice a acestora. În concepția militantului argeșean, școlii i se rezerva locul fundamental în acțiunea de dezvoltare a conștiinței politice a țărănimii. Referindu-se la această mare și complexă problemă socială, ziarul *Țăranul*, prin pana lui C. Dobrescu-Argeș, relata în mai 1883: „Educațiunea politică a unui popor în adevăr liber se face în școală... Sîntem siguri că numai și numai printr-o educațiune politică a copiilor noștri, făcută în școlile noastre primare și secundare, vom putea aduce România în rîndul statelor în adevăr libere nu numai din punct de vedere economic, ci și civic”.

Pentru educarea politică și patriotică a țăranului dincolo de băncile școlii, se foloseau toate metodele și mijloacele de care se dispunea la sfârșitul secolului XIX cu deosebire presa, propaganda prin conferințe, întrunirile populare, serbările săsești, teatrul popular etc. Statul și rolul său în so-

cietate, democrația parlamentară, sistemul electoral din țara noastră, libertățile politice și cetățenești, partidele politice din România și altele, au constituit tot atâtea probleme abordate de C. Dobrescu-Argeș și a căror dezbateră a contribuit direct la formarea și dezvoltarea conștiinței politice a țărănimii. A ridicat de multe ori asemenea probleme, chiar în Parlament. Consemnăm câteva păreri ale sale, supuse atenției deputaților, cu privire la democrație: „Democrația modernă — declara el — se angajează ca, în locul politiciii pe care cu toții o acuzați, să înființeze o școală de știință; adică democrația modernă are angajamentul luat să dea poporului o educațiune politică fundamentală, pentru ca poporul, avînd cunoștința deplină de dreptul său, să aibă mai multă răspundere...” El invita pe parlamentari să analizeze instituțiile țărilor civilizate care tîneau tot mai mult spre democratizare, spre apropierea de popor, trăgînd învățămintele necesare pentru inițierea de reforme în România. Marele principiu al lumii noi — afirma Dobrescu-Argeș — urmărea ca instituțiile și reformele ce se înfăptuiau să ducă la perfecționarea omenirii, iar scopul elementar al legilor trebuia să fie „educațiunea, moralizarea omului, perfecționarea lui”. Demonstrand prin fapte că era un democrat convins și consecvent, că înțelegea rolul important al democrației în dezvoltarea ascendentă a omenirii, C. Dobrescu-Argeș formula un crez și, totodată, un adevăr care-și păstrează și în zilele noastre valabilitatea: „Rămin la presimțirile, la convingerile mele; eu cred că democrația are să fie odată stăpîna lumii și poporul trebuie pregătît la acest ideal”.

Publicațiile *Țăranul și Gazeta țăranilor*, sub conducerea lui C. Dobrescu-Argeș, au popularizat în coloanele lor idei valoroase și în interesul populației țărănești despre patriotism și rolul său în viața poporului român, ca și despre formele și metodele practice prin care trebuia să se facă educația civică și patriotică a sătenilor. „Patriotismul — nota Constantin Dobrescu-Argeș — este cea dintîi virtute civică la un

popor; un stat nu poate rezista dușmanilor săi fără cetățeni patrioți. Adevăratul patriot este acela care-și cunoaște istoria țării sale; cauzele ei de mărire și de decădere; împrejurările grele prin care a trecut ea nevătămată, grație oamenilor ce au condus-o și au apărat-o”. În organizarea și desfășurarea educației politice și patriotice a țărănimii el chema să ia parte activă învățătorii și ceilalți intelectuali ai satelor cu pregătire corespunzătoare, precum și autoritățile locale. Toți erau obligați să țină conferințe în fața sătenilor, să le vorbească acestora despre menirea neamului românesc și trecutul său istoric, despre cele mai de seamă acte și evenimente ale istoriei naționale. Iar autoritățile locale, chemate să controleze cum se pregăteau acțiunile de acest fel și să participe la toate conferințele organizate cu sătenii, trebuiau să accentueze „cu prezența lor seriozitatea acestei pregătiri”.

Studiind cu atenție demersurile militantului argeșean, se poate lesne observa o anume inconsecvență în ce privește prioritatea factorilor care puteau concura la rezolvarea așa-numitei probleme țărănești. În perioada la care ne referim, socialiștii români formulaseră un program clar de acțiune în lumea satelor, punînd accentul pe organizarea și luminarea țăranilor, cu scopul de a-i conștientiza, de a-i atrage pe făgașul luptei organizate. Ei cereau reforme imediate (improprietățile, legislația democratică etc.), dar vedeau în perspectivă și căile de rezolvare globală a problemei agrare, prin desființarea proprietății private și socializarea mijloacelor de producție.

Desigur, fără a exagera meritele lui C. Dobrescu-Argeș, se poate spune că activitatea lui, ca și a altor reprezentanți ai gândirii progresiste de la noi a contribuit la o mai clară înțelegere a marilor probleme care stăteau în fața societății românești la sfîrșitul sec. XIX și de a căror rezolvare depindea progresul general al țării. ■

(Va urma)

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **TÎNĂRA GENERAȚIE A ROMÂNIEI ANILOR '80** (sub egida Centrului de cercetări pentru problemele tineretului).

Editura politică, București, 1987, 302 pp., 17 lei: culegere de studii ce reliefează profilul tineretului din țara noastră, care, sub permanenta îndrumare și grijă a Partidului Comunist Român, își aduce contribuția activă, alături de întregul popor, la realizarea operei de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, de ridicare a patriei pe culmi tot mai înalte de civilizație și progres.

● **Radu R. Rosetti — PENTRU CE S-AU RĂSCULAT ȚĂRANII** (ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Z. Ornea).

Editura Eminescu, București, 1987, 500 pp., 42 lei: reeditarea amplei monografii publicată de istoricul român în chiar anul marii răscoale țărănești din 1907.

● **Vasile Petrișor, Vasile Niculae — ROMÂNII ÎN LUPTA PENTRU CUCERIREA INDEPENDENȚEI DEPLINE DE STAT. 1877-1878.**

Editura politică, București, 1987, 232 pp., 13 lei: repere cronologice ale acțiunilor desfășurate în intervalul 1 ianuarie 1875-8 octombrie 1878, în vederea obținerii și recunoașterii suveranității depline a statului național român.

● **Costin Murgescu — MERUL IDEILOR ECONOMICE LA ROMÂNII. EPOCA MODERNĂ, VOL. I**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1987, 500 pp., 32 lei: monografie consacrată principalelor idei și curente din economia românească, etapelor lor de evoluție, de la începutul sec. XX și pînă în preajma celui de al doilea război mondial.

● **Georges Duby — ARTĂ ȘI SOCIETATE 800-1420, VOL. I-II** (prefață de Răzvan Theodorescu; traducere și note de Marina Rădulescu).

Editura Meridiane, București, 1987, vol. I—274 pp., vol. II—230 pp., 28 lei: reconstituirea cadrului cultural al societății feudale din Europa apuseană.

CRONICI DE FAMILII

Strălucirea Bălăcenilor a reinviat la începutul secolului trecut, prin remarcabila personalitate a lui Constantin (1764-1831), ridicat succesiv pe treptele ierarhiei pînă la rangul de mare ban în 1825.

Locuind în București, în casele pe care le avea pe podul Șerban Vodă, el a sporit bogăția și prestigiul neamului.

Reînnoind firele cu trecutul, a terminat cîntoria începută de marele agă Constantin, rivalul lui Brîncoveanu, de la Balaci, zugrăvind-o în 1825.

O frescă pe pereții lăcașului îl reprezintă împreună cu toată familia lui și înaintașii.

BĂLĂCENII —

MEREU ÎN SLUJBA ȚĂRII

PAUL CERNOVODEANU

Pentru ideile sale înaintate, între 1813 și 1814, Ioan Vodă Caragea l-a exilat la Castoria, în Epir. Constantin Bălăceanu și-a păstrat însă convingerile sale, fiind unul din sprijinitorii lui Tudor Vladimirescu. Împreună cu ginerele său Iordache Goleescu. În perioada restabilirii domniilor pămîntene a fost contracandidat la tron al lui Grigore IV Dimitrie Ghica.

Un iubitor al culturii

Marele merit al banului Constantin a constat însă în remarcabila sa contribuție adusă în domeniul învățămîntului și al culturii. Încă din 1815, boierul luminat a adresat o scrisoare fiilor săi Ștefan, Constantin, Iancu și Grigore, trimiși la învățătură la Viena, dîndu-le sfaturi înțelepte. Printre altele, îi îndemna să învețe științele „nu numai în teorie, dar și în practică”. Apoi, „după ce v-ați învrednicit să terminați perfect matematicile, cu explicațiile lor practice, vă veți iniția parțial în drept, cît este în limba greacă, ca

să aveți idee de interpretarea lui”. În sfîrșit, își mai sfătua fiii să-și completeze studiile și la Universitatea din Pisa, în Italia.

Suferea din pricina faptului că nu exista în Țara Românească un învățămînt superior în limba națională. De aceea, a acceptat să figureze printre membrii permanenți ai Eforiei Școalelor, înființată în 1814, instituție ce avea menirea să reorganizeze „gimnaziul public și domnesc”, cunoscut și sub numele de Academia domnească. Din decembrie 1817 și pînă în martie 1818, Bălăceanu — împreună cu ceilalți efori, marele vornic Iordache Goleescu, ginerele său, marii logofeți Alexandru Filipescu și Nestor, precum și Grigore Ghica (viitorul domn pămîntean) — a desfășurat o intensă activitate pentru a pregăti localul și a găsi dascăli necesari întemeierii unei școli superioare românești.

Ca mare ban, din 1825, Bălăceanu a jucat un rol de frunte și în politica țării. El nu a privit cu bucurie instalarea regimului de ocupație țarist în principate, în urma

războiului ruso-turc din 1828-1829, situîndu-se printre o pozanții celor care doreau să adopte, fără amendamentele necesare, statutul de guvernare impus de cabinetul de la St. Petersburg. În noiembrie 1829, împreună cu logofătul Constantin Cîmpineanu, banul Barbu Văcărescu și vornicul Crioscoale Buzoianu, a protestat împotriva convocării precipitate de către generalul Kisseleff a unei adunări ilegale de boieri, prezidată de Minciaki, vice-președintele rus al Divanului Moldovei, ce trebuia să aprobe necondiționat Regulamentul Organic, fără a i se aduce modificările reclamate de opoziție.

Banul Constantin Bălăceanu a murit în ziua de 7 mai 1831 — „din întîmplare”, cum sublinia cu ironie Karl Marx (*Insemnări despre români*, București, 1964, p. 119) — „în aceeași săptămîină, înainte de închiderea Obșteții Adunării”, în care Kisseleff „a găsit cu cale să introducă pe furis un articol pe care nu l-a făcut cunoscut nici unuia dintre cei subscriși..., prin care se răpea țării dreptul la autonomie”

A fost îngropat în biserica Mitropoliei din București, lăsînd în urma sa patru fii și două fete, avute cu Sultana, fiica marelui vornic Ștefan Pîrșcoveanu și văduvă a clucerului Mihai Bălăceanu, strănepotul lui Matei, răposat în 1716.

La răscruce de epoci

Dintre urmașii banului Constantin, cei doi fii mai vîrstnici, Ștefan (1784-1847) și Constantin (1793-1858) s-au îndepărtat de idealurile liberale ale părintelui lor, devenind adepți credincioși ai regimului regulamentar. Ambii au fost contracandidați, fără succes, ai lui Gheorghe Bibescu la domnie, în alegerile din 28 decembrie 1842 (n-au obținut decît 36, respectiv 20 voturi față de adversarul lor ales cu 130 voturi de Adunarea extraordinară electivă). Ștefan Bălăceanu a fost mare logofăt al Dreptății în 1837; sub Bibescu a fost numit mare vornic, în 1843, încetînd din viață peste patru ani ca celibatar și fără urmași. Fratele său, Constantin Bălăceanu, mare logofăt în 1840, apoi ministru al Dreptății în 1856, înșurat cu Maria Văcărescu, a fost un apărător necondiționat al regimului oligarhic și și-a măritat două din fiicele sale cu demnitari și generali faști: Maria (1817-1881) cu baronul Piotr Ivanovici Rückmann, influentul consul general al Rusiei în principate (1834-1839), iar pe Zoe (m. 1851) cu generalul baron Aleksandr Bremsen. În schimb, alți doi copii ai săi, Ecaterina (Catinca), soția lui Felix Gauthier, secretarul Consulatului francez din București, apoi din Belgrad și Iancu Bălăceanu, apropiați de Nicolae Bălcescu, au făcut parte din aripa progresistă a familiei.

În pofida vederilor lor conservatoare, Ștefan și Constantin Bălăceanu au avut și unele merite. Ca opozant al domnului Alexandru Dimitrie Ghica, Ștefan a apărut pe Mitiță Filipescu, Nicolae Bălcescu și ceilalți participanți la mișcarea din 1840, în calitate de membru al Înalțului Divan Judecătoresc. Constantin Bălăceanu s-a ocupat de unele

acțiuni obștești. Astfel, descoperindu-se, pe moșia sa de la Balta Albă (jud. Buzău), ape minerale a căror eficacitate pentru tratarea unor maladii a fost atestată prin analizele efectuate de dr. Constantin Hepites, a primit acolo peste 5 000 suferinzi de diferite boli, iar „unii pătimași care au mers acolo în cîrji, acum se plimbă fără nici un ajutor, ba chiar s-au vindecat”, cum scria *Vestitorul românesc*, în 1846. Pentru înlesnirea găzduirii celor suferinzi, a pus să se zidească pe proprietatea sa „40 de odăi cu toate cele trebuincioase, de asemenea o mare ospătare”, după cum atesta, un an mai tîrziu gazeta *Albina românească*.

Dintre ceilalți copii ai logofătului Constantin, Constantin (1816-1853) a fost ofițer (colonel), ca și un văr îndepărtat al său, Iorgu Bălăceanu (1831-1875), căpitan în armata rusă și participant la luptele de la Sevastopol (1854-1855) în războiul Crimeii; două fete, Elena și Sultana, au fost născute cu Emanoil Bălăceanu, cămăcamaul conservator al Țării Românești din 1858-1859, și, respectiv, cu Constantin Lenș, apoi cu generalul Dimitrie Al. Kretzulescu.

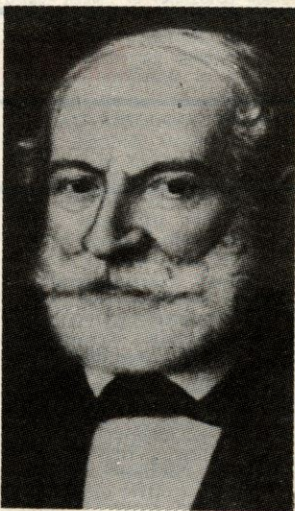
Iancu (1798-1878), cel de al treilea fiu al marelui ban Constantin este singurul dintre Bălăcenii care au avut urmași pînă în zilele noastre. Om cu solide cunoștințe de drept, a contribuit, împreună cu Nestor căminarul și marele logofăt Atanasie Hristopol, la întocmirea *Codului lui Caragea* (1818). Ocupînd dregătoriile de mare paharnic (1825), mare agă (1839) și mare logofăt al Crediței (1847), Iancu a depus o intensă activitate ca judecător în Divanul civil și apoi la Curtea apelativă, fiind și membru al Adunării obștești (1847-1848).

Strădaniile unui vizionar luminist

După căsătoria cu Elena Caragea, de care s-a despărțit în 1832, s-a recăsătorit la Viena, în 1849, cu baroana Marie du Mont de Beaufort (1823-1903), scorbortoare din

tr-o veche familie din Hainaut (Belgia), ai cărei strămoși coboară în timp pînă în secolul XII. Cu a doua soție, a avut patru copii, viețuind multă vreme la Viena, după care s-a întors în țară cu întreaga familie. A locuit la București, administrîndu-și domeniul familial redus doar la moșiile Stolnici (Argeș), Cătrunești (Ilfov) și jumătate din Cozleci (Prahova).

Tradițiile progresiste ale Bălăcenilor au fost continuate și de Emanoil (*Manolache*) Bălăceanu (1807-1842) scorbitor din ceasul Matei, răposat la 1716. Aparținînd unei ramuri mai sărace a familiei,

• Marele logofăt Iancu Bălăceanu (1798-1878)

Emanoil Bălăceanu n-a putut ocupa decît modesta dregătorie de pitar. Deși n-a avut avere și n-a urmat studii superioare, tînărul Emanoil s-a dovedit iubitor de cultură, avînd în bibliotecă multe cărți latinești, grecești și franțuzești. Și-a făurit o ideologie liberală proprie generației ce avea să pregătească spiritele pentru revoluția de la 1848. El a subscris la statutele Societății filarmonice (octombrie 1833), aflîndu-se astfel alături de cei care militau pentru prefacerea cultural-politică și socială a țării. Hotărîtoare pentru destinele sale a fost însă strînsa prietenie pe care

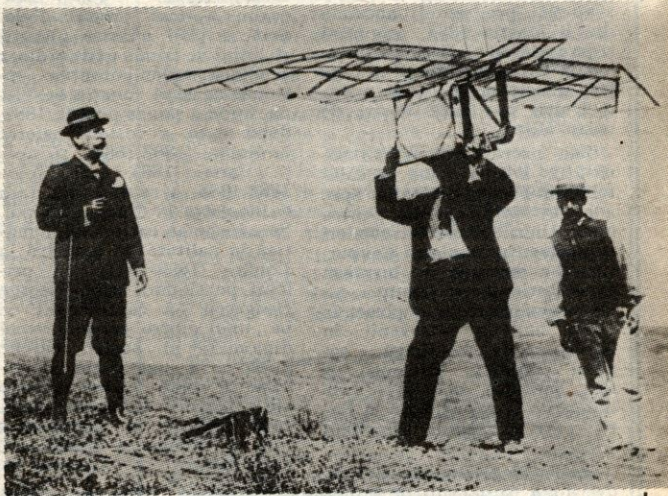
a întreținut-o cu Teodor Diamant (1810-1841), unul din promotorii socialismului utopic european¹. Diamant a găsit un sprijin entuziast la bunul său prieten Emanoil Bălăceanu. În mărturiile lui Ion Ghica și Nicolae Kretzulescu, Bălăceanu apare ca un vizionar generos și romantic. El a pus la dispoziția lui Diamant moșia sa de la Scăieni (Prahova), pentru înfăptuirea unui „falanster”. A făcut-o însă fără a ține seama că această proprietate era ipotecată pentru datorii și experimentul a fost influențat de la început de condiții neprielnice. Ideea înființării falansterului a displăcut autorităților, care au hotărât să-i pună capăt cu forța. Către finele anului 1836, folosind pretextul datoriilor lui Emanoil Bălăceanu și situația de ipotecare în care se afla moșia Scăieni, Alexandru vodă Ghica a dat dispoziții pentru arestarea proprietarului de către Agia din București și împrăștierea cu sila a „soților agronomi”. Pentru Teodor Diamant și Emanoil Bălăceanu au urmat hărțuiri și procese care le-au scurtat zilele, murind unul după altul, în 1841, și, respectiv, în 1842. „În judecata posterității, Emanoil Bălăceanu rămâne ca o personalitate luminoasă, interesantă, contradictorie — ca multe dintre fenomenele și personalitățile acestei epoci de prefacere și tranziție — care și-a legat numele alături și datorită lui Diamant de unul dintre evenimentele semnificative care a punctat istoria gândirii noastre sociale înaintate din veacul trecut”.

Ideea principală — unirea cu frații noștri

Ion sau Iancu Bălăceanu (1828-1914), fiul marelui logofăt Constantin, s-a diferențiat net de ideile și poziția tatălui, fratelui și unora dintre surorile sale. După primele studii făcute în țară și-a continuat învățătura la Liceul „Louis le Grand” din Paris, unde, în 1845, se aflau mai mulți tineri români, atrași de

ideile liberale ale lui Jules Michelet și Edgar Quinet. S-a integrat acestui climat, activând împreună cu Nicolae Bălcescu, Iancu Alecsandri, Costache Negri, Dimitrie Bolintineanu ș.a., în „Societatea studenților români de la Paris”. Revenit în țară înaintea declanșării revoluției de la 1848, s-a alăturat de îndată mișcării. În luna august 1848 a fost numit prefect de Muscel, fiind lăudat pentru zelul său de generalul Gheorghe Magheru care, într-o scrisoare către Christian Tell, îi sublinia „dovezile de bravitate în nimicierea comploturilor urzite de către inamicii nației”. A ră-

tuia de a realiza o cooperare între forțele revoluționare române și maghiare. Tânărul Bălăceanu a fost cooptat în statul major al generalului Iosif Bem ca ofițer adjutant, luând parte la luptele împotriva trupelor habsburgice și a celor țariste intervenționiste. După înăbușirea revoluției maghiare, Ion Bălăceanu a luat calea pribegiei, ajungând în Franța, ca majoritatea participanților de seamă la evenimentele de la 1848. S-a stabilit apoi la Nisa, unde s-a și căsătorit în curând cu Angelina Bonfils. Sora lui Sultana, se afla tot aici în sudul Franței.

Constantin Bălăceanu (1849-1934) și vestitul său planor de tip „canard” (rald), experimentat în 1895

mas în această funcție pînă la înăbușirea revoluției de către forțele intervenționiste străine, după care, la sfîrșitul lui septembrie 1848, a trebuit să se refugieze, pe la Bran, în Transilvania. Prezența multor revoluționari din principate în provincia românească de peste Carpați a nemulțumit însă autoritățile habsburgice, care au dat dispoziții pentru îndepărtarea lor. Tânărul Ion s-a alăturat lui Bălcescu, pe care l-a însoțit la Constantinopol, via Belgrad-Triest (unde s-au întâlnit cu generalul Magheru) și Atena. S-a aflat apoi lîngă Bălcescu în încercarea aces-

Să amintim că și cealaltă soră a lui, *Ecaterina (Catinka)*, a fost de partea lui Nicolae Bălcescu și a revoluției, transmițîndu-i acestuia scrisorile conspirative către Ion Ghica în perioada 1848-1849. Ghica o descrie ca pe o persoană „spirituală, vorbind bine, sinceră, bună româncă și foarte rău văzută în familie” (adică de tatăl și surorile ei).

Anii exilului lui Ion Bălăceanu s-au încheiat în 1855, cînd a obținut permisiunea să se înapoieze în țară, împreună cu cîțiva dintre pribegii de la 1848: Popa Șapcă, Costache

¹ Magazin istoric, nr. 3/1975.

Bălcescu, Costache Serghiad ș.a. El a început să militeze cu fervoare, alături de toți patrioții, pentru Unire. Lui Vasile Alecsandri îi scria la 19 august 1856, vestindu-l că „toate fracțiunile partidei naționale [din Muntenia] sînt unite în fața primejdiei și astăzi acționează ca un singur om. Mii de adrese circulă deja și se acoperă cu semnături. Se vorbește de exilarea unei duzine dintre noi, măsură pe care Poarta o reclamă imperios ...Momentul decisiv se apropie cu pași mari”.

Ales membru în Comitetul Central al Unirii și apoi în Comitetul electoral din Țara Românească, Ion Bălăceanu a susținut programul acestuia din 3 martie 1857, asigurînd și pe moldoveni că „ideea principală care predomină și care însușește pe toți este aceea a Unirii cu frații noștri de peste Milcov”.

Sub pretextul îngrijirii sănătății, a întreprins o călătorie în Franța și Italia, spre a căuta sprijin politic pentru ideea Unirii. După întrevederi cu influentul ministru Cavour, care l-a asigurat de întreaga sa simpatie pentru justetea cauzei românilor, s-a deplasat la Paris, unde a intervenit în același sens pe lângă oameni politici influenți. A fost profund dezamăgit de hotărârile Convenției de la Paris, care a respins principiul Unirii.

Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, sub presiunea maselor, a ratificat victoria patrioților unioniști. În acțiunea de recunoaștere pe plan internațional a actului făcut de poporul român la 24 ianuarie, Cuza s-a folosit de onestitatea, talentul și relațiile diplomatice ale lui Bălăceanu, trimițându-l într-o misiune confidențială în Italia și Franța, unde urma să se reintâlnească cu Cavour, și apoi cu Napoleon III. Deși a fost primit de cei doi, Bălăceanu n-a izbutit să obțină un răspuns clar la solicitările sale; ostilitatea pe care i-a manifestat-o ministrul afacerilor externe al Franței, contele Walewski, a contribuit la îngreunarea misiunii sale.

În mai 1860, domnitorul Cuza l-a numit pe Ion Bălăceanu membru în Comisia centrală de la Focșani, iar apoi ministru în guvernul Țării Românești.

În 1866, după abdicarea lui Cuza, îl reîntîlnim din nou în funcții oficiale în străinătate: mai întîi ca agent diplomatic al României la Paris, apoi în aceeași funcție la Constantinopol (1870-1871); după cîțiva ani de retragere, a fost numit, în 1876, rezident la Viena. Aici și-a îndeplinit cu cînte misiunea în perioada dificilă a războiului pentru independență (1877-1878), fiind apreciat de Mihail Kogălniceanu. Ion Bălăceanu a fost primul diplomat al țării noastre investit cu titlul de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, deținînd această funcție la Viena, unde a rămas pînă în 1882, după care a fost transferat la Roma (1882-1884) și apoi la Paris (1884-1885); între 1886-1888, a reprezentat țara ca ministru la Constantinopol. Și-a încheiat cariera diplomatică în calitate de ministru la Londra (1893-1901). Cu prilejul pensionării sale, George Bengescu l-a caracterizat ca pe „unul dintre cei mai vechi diplomați ai noștri, carele, după ce a luat parte însemnată la toate faptele mărețe ale renașterii României de la 1848 încoace, a reprezentat țara cu dibăcie și strălucire”, peste hotare.

Memoriile sale, în limba franceză, *Souvenirs politiques et diplomatiques* — păstrate astăzi în manuscris la Biblioteca Academiei R.S.R. — constituie unele din puținele, dar valoroase lucrări de memorialistică ale unui diplomat român din veacul trecut. Ion Bălăceanu a murit în 1914, la vîrsta de 86 ani, cu conștiința împăcată că și-a servit cu dragoste patria.

Constantin (1849-1934), fiul magistratului lăncu Bălăceanu și nepot al banului Constantin, după ce și-a făcut studiile la Viena, apoi la Paris, s-a înrolat, împreună cu fratele său mai tînr *Ion* (1853-1934), ca voluntar în războiul de independență, participînd la

luptele de la Plevna. După război, vîdînd o adevărată pasiune pentru știință și tehnică (ca om politic a ajuns senator în Parlament), s-a dedicat aproape în exclusivitate experimentelor în domeniul chimiei și fizicii. Descoperind la Stolnici o pungă de petrol, a încercat, fără rezultate deosebite, un foraj prin mijloace proprii, construindu-și singur instalațiile și participînd nemijlocit la lucrări.

Constantin Bălăceanu a fost atras și de problemele aeronauticii. Deoarece notițele sale tehnice, schițele și corespondența cu marii pionieri ai aviației, ca, de pildă, Otto Lilienthal sau Clément Ader, s-au pierdut odată cu întreaga bibliotecă de la Stolnici, singurele dovezi ale experiențelor sale cu planeare proiectate și construite de el însuși, după 1895, le constituie cele șase clișee pe sticlă și o fotografie pe carton (format 45 × 30 cm), păstrate în dublu exemplar la Muzeul Militar Central din București și în arhiva familiei.

Primele încercări de zbor cu modele de planeare de tip „canard” (rață) au fost efectuate în cursul anului 1895. Ulterior, a construit o variantă asemănătoare modelului prezentat în fotografii, care avea o roată pentru aterizare. Resturile unui planor se mai păstrau încă la Stolnici prin anii '30. În experiențele sale, Constantin Bălăceanu a fost ajutat de soferul și mecanicul său, deosebit de dotat pentru tehnică, și care efectua și lansările. Constantin Bălăceanu se înscrie în rîndul pionierilor aviației române.

Nepotul său de fiu, ultimul scoboritor al familiei, profesorul *Constantin Bălăceanu-Stolnici* (n. 1923), medic neurolog și om de cultură, cu preocupări pentru cercetările în domeniul ciberneticii, a păstrat cu multă grijă întreaga arhivă istorică a Bălăcenilor, și a alcătuit o monografie, lucrare aflată în manuscris.

Familie cu rădăcini adînc împlîntate în trecutul nostru istoric, Bălăcenii au dat oameni de seamă ce au contribuit, prin activitatea lor, la propășirea patriei. ■

DIN VREMEA LUI CUZA

TH. C. VĂCĂRESCU

„Împrejurările vieții și activității mele publice m-au pus în situațiunea a sta uneori față, a fi alteori părtaș la evenimente cari țin un loc însemnat în istoria contemporană a țării noastre. Ca militar și ofițer de ordonanță, atașat permanent la statul major domnesc al lui vodă Cuza; în anii 1863 și 1864, m-am apropiat mai des, prin serviciul ce îndeplineam, de persoana alesului de la 5 și 24 ianuarie 1859 și am putut vedea, spre a zice astfel, din chiar palatele domnești din Iași și din București, multe din faptele și întâmplările interesante“.

Cu această mărturisire își începea generalul Theodor C. Văcărescu (1842-1913) suita de însemnări memorialistice pe care le-a publicat în revista *Convorbiri literare* din 1892 și asupra cărora a revenit în 1909, când a început să scrie un volum de Memorii. N-a reușit să definească decât cîteva capitole, care au apărut postum în 1914-1916, tot în *Convorbiri literare*, în 14 numere, și din care vom reproduce și noi unele fragmente.

Cîteva cuvinte despre autorul acestor însemnări.

Era descendentul vechii familii de cărturari patrioți a boierilor Văcărești¹. Tatăl său, Constantin Văcărescu (1802-1878), a ocupat diferite funcții în administrația Țării Românești, ajungând prefect al județelor Ialomița și, apoi, Buzău.

Primii ani de școală Theodor Văcărescu i-a urmat în București, la pensionele Schewitz și Monty. În 1854, a plecat în Germania, unde s-a înscris la Școala militară centrală din Berlin. În 1859, după realizarea unirii țărilor surori Moldova și Muntenia, sub Alexandru Ioan Cuza, s-a întors acasă și, la 16 octombrie 1859, s-a înrolat voluntar în armată cu gradul de soldat. A parcurs treptele ierarhiei militare, fiind numit în 1863 în Statul major al oștirii și, apoi, aghiotant domnesc.

După abdicarea lui Cuza, a fost, pentru scurt timp, prefect al județului Prahova. În 1868, a fost ales deputat în Cameră, iar un an mai târziu ajutor de primar al Capitalei.

Din 1870 a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice la Berlin, în Serbia și Muntenegru. Între 1873 și 1882 a fost mareșal al Curții regale. În timpul Războiului de independență,

a făcut parte din Marele Stat Major, luînd parte la marile bătălii de la Plevna și Grivița. Pentru faptele sale vitejești din timpul atacului redutei Grivița 2 a primit „Virtutea militară“. Eroicii epopei a armatei române pe fronturile independenței, Th. Văcărescu i-a dedicat, în 1886-1887, o monografie în două volume, *Luptele românilor în rezelul din 1877-1878*, premiată de Academia română și tradusă în limbile germană și italiană. În scrierea sa, informația documentară este completată de mărturiile participantului direct la operațiile militare. „N-așteptați a afla aici o operă tehnică și specială — scria Th. Văcărescu în prefața lucrării. Singura mea ambiție a fost de a rezuma după un memorial ce l-am ținut zi de zi în timpul campaniei, după notele și amintiri particulare, faptele, împrejurările de căpetenie ale oastei românești“.

Din 1882, Th. Văcărescu a fost ministru plenipotențiar al României la Bruxelles (1882), Praga (1884), Roma (1885) și Viena (1888). În 1906 a fost înaintat la gradul de general de brigadă.

Pe lângă însărcinările sale de militar și diplomat, Th. Văcărescu a destășurat, cu intermitențe, și o sporadică activitate literară și publicistică, colaborînd cu poezii, cronici teatrale, eseuri la *Terra*, *Trompeta Carpaților*, *Opiniunea națională*, *Revista Dunării*. A fost unul dintre întemeietorii „Societății „Atheneul Român“ (1865), alături de V.A. Urechiă și C. Esarcu“.

Memoriile sale, redactate spre sfîrșitul vieții, evocă perioada studiilor de la Berlin, primii ani ai activității în armată, fapte și personalități din vremea lui Cuza vodă, momentul abdicării acestuia și venirea lui Carol I pe tronul României. Ele completează informațiile pe care memorialistica și documentele vremii le-au transmis despre epoca lui Cuza și din care revista noastră a publicat de-a lungul anilor semnificative pagini².

Înainte de a lăsa generalului Th. C. Văcărescu povestirea evenimentelor cărora le-a fost martor, precizăm că am reproduș selectiv însemnările sale, transcriindu-le conform normelor ortografice actuale. Am păstrat particularitățile stilistice ale memorialistului, iar întreruperile din text le-am marcat prin trei puncte. Intervențiile explicative din paranteze drepte și notele de subsol ne aparțin.

¹⁻³ *Magazin istoric*, nr. 5/1975; 2/1988; 2/1967, 1/1969, 3/1970, 10/1972, 5/1973, 4-12/1975, 1-12/1976, 12/1977, 4-6/1978, 1/1979, 11/1980, 2/1981, 1.6, 3-12/1984, 1/1985, 1/1986, 1/1987.

„Nestăvilitul dor de unitate al poporului român”

In septembrie 1859 mă întorsei în patrie unde mari evenimente se petrecuseră. La 5 și 24 ianuarie al acelui an, Adunările electivă din Iași și București aleseseră pe colonelul Alexandru Cuza domn al ambelor principate, Moldova și Țara Românească, realizând astfel, în pofida diplomației statelor europene, fierbințele și nestăvilitul dor de unitate al poporului român.

În această atmosferă de națională izbândă mă întorsei și mă regăsi în țară, din care plecasem copil și mă întorceam flăcău de 17 ani, cu mintea și inima pline de juvenil și patriotic entuziasm...

Îndată ce sosii în București, mă prezentai la Ministerul de război, în capul căruia se afla atunci, cu titlul interimar,

colonelul Ion Cornescu. Producând certificatele mele de studii militare din Prusia, supusei ministrului cererea de a fi primit în armată cu gradul de ofițer, conform precedentelor urmate până aci cu tinerii moldoveni și munteni care frecventaseră acele școli și fuseseră însumați în armată cu același grad de ofițer. La această a mea cerere, ministrul îmi făcu obiecțiunea că între marile reforme introduse și pe cale de introducere de noua domnie — în aplicațiunea Convențiunei de la Paris din 1856 se desființaseră privilegiile și se proclamase egalitatea tuturor românilor înaintea legii — figurează și aceea de a nu se mai putea conferi cuiva de aici înainte gradul de ofițer, fără a fi servit în grade

inferioare, căci altfel ar fi a se menține privilegiul acordat sub vechiul regim fiilor de boieri, de a se numi ofițeri fără a trece prin gradele intermediare. Dar, zicea ministrul, în considerațiunea studiilor mele militare, voi putea fi primit cu gradul de subofițer, după care, dovodind aptitudinile și cunoștințele cerute unui ofițer, voi putea fi în curând avansat sublocotenent...

Peste câteva zile, după audiența [mea] la ministrul de război, vodă Cuza care lipsea [era plecat] la Iași se întoarse în București și întimplarea făcu neașteptatul și chiar neobișnuitul prilej de a da ochi cu domnitorul, ca să-mi expun eu însumi chestiunea care mă privea. Iată cum se petrecu lucrul. În corentul [cursul] verii acelui an, cînd se petrecea în Italia memorabilul război între armata franco-sardă și armata austriacă¹, la noi în țară oștirea, unită acum, a Moldovei și a Munteniei, fusese concentrată în mod demonstrativ spre frontiera Transilvaniei, în lagărul de la Florești. O mătușă a mea, prințesa Trubetzkoi, născută Ghica, avea alături de Florești proprietatea Băicoi și pe timpul cît oștirea fusese tăbărită [incartiruită] în vecinătate, ea dăduse o largă ospitalitate atît soldaților cît și ofițerilor, mai ales cei moldoveni, împreunați după atîta amar de vreme cu frații munteni.

Acum, sosit la București, vodă Cuza voi să îndeplinească un demers de curtenescă formalitate, făcînd vizită prințesei Trubetzkoi pentru a-i mulțumi. În momentul sosirii domnitorului la mătușa mea, mă aflam tocmai acolo și ea mă îndemnă să stau și să supui chiar eu însumi Măriei Sale păsul meu.

¹ Războiul austro-franco-italian din aprilie-iulie 1859, în care austriecii au suferit înfrîngerii succesive la Montebello (20 mai), Palestro (30 mai), Magenta (4 iunie), Solferino și San Martino (24 iunie).

Th. C. Văcărescu — militar, diplomat, memorialist

Întîlnirea, la Iași, a unităților militare, muntene cu cele moldovene, litografie de A. Asaki, editată de imprimeria „Albina”

La momentul priincios, îmi luai această îndrăzneală, îndrumat de câteva cuvinte prin care bătrîna mea rudă solicita ascultare domnitorului. Binevoitor, dar hotărît, el îmi spuse că fi fusese expus cazul de interimarul ministru de război, dar că cererea mea nu mi se putea acorda este să fiu primit în armată cu gradul de subofițer.

— Egalitatea de drepturi și datorii, care trebuie de acum să domnească între toți cetățenii și fiii acestei țări — zise domnitorul — nu permite a se menține privilegiu și favoruri în profitul nimănui și aceasta mai puțin decît oriunde în armată...

La respectuoasa întîmpinare a mea că urmasem o școală specială din Prusia, domnitorul îmi spuse surzînd că am servit pentru regele Prusiei (aluzie la proverbul francez că ai făcut un lucru

care nu contează). Numai serviciul în țară poate conta și că pentru exemplu chiar trebuie să arăt că fiii de boieri nu năzuiesc numai la onoruri și favoruri, ci sînt și ei capabili să ducă sarcinile și greutățile pe care le duc fiii de burghezi și toți ceilalți cetățeni.

Aceste cuvinte ale domnitorului deșteptară acele simțiri de mîndrie și de amor propriu care nu pot lipsi într-o inimă tînără de 17 ani și sub imboldul acestor simțiri răspunsei domnitorului spre a dovedi că nu mă sfiesc de a împlini ca oricare datorii și a duce greutățile serviciului ostășesc, că a doua zi chiar mă voi înrola în armată ca simplu soldat...

A doua zi [16 octombrie 1859] chiar eram în cancelaria Regimentului de lăncieri¹

¹ Lăncier — în vechea oștire română — soldat din cavalerie înarmat cu o lance.

muntene, garnizonat în București, unde mă prezentai înaintea colonelului comandant, Ioan Păucescu... și fi supusei cererea de a fi însumat ca simplu soldat voluntar în regimentul său...

Pe la finele lui decembrie 1859, se anunță deodată că în ziua următoare vodă Cuza avea să vină să facă o inspecție la cazarma Malmaison, unde regimentul nostru de lăncieri era garnizonat cu un regiment moldovean de infanterie și cu bateria de artilerie. După parada domnească și inspecțiunea cartierelor, domnitorul ordonă șefilor de corpuri să-i prezinte gradele inferioare, care merituau recompensă. Aceștia fură așezați în frontul de bandieră al trupelor și între soldații de cavalerie propuși pentru înaintare ca sergent eram și eu, încadrat între doi soldați chipeși și mustăcioși și cu un cap mai înalți decît mine, mărunt și cu tulse pe buze. Această deosebire

de statură atrase atențiunea domnitorului, care, nerecunoscându-mă sub haina groasă de soldat, întrebă pe colonelul Păulescu despre mine. Colonelul numindu-mă... vodă recunoscându-mă îmi zise că îi pare bine a vedea că se dovedește că prin mine însumi și nu prin favoare se pot dobîndi gradele și că speră că, pînă a nu trece anul în care intram, mă va putea înainta la gradul de ofițer.

La 17 ianuarie 1860 eram deci numit sergent în escadronul al II-lea de lăncieri, care în mai din același an pornea ca dislocat din București la Buzău.

Viața de mică garnizaună nu-mi era deloc monotona, căci în orele libere, ce-mi lăsa serviciul, îmi procuram însumi distracțiuni prin cetire și scriere... Cetirea și studiul nu numai în materii privitoare la meseria ostășească, dar tratînd în chip general despre literatură și istorie, mai ales românească, erau îndeletniciri care îmi procurau plăcere și folos intelectual. Și pentru a mă iniția cît mai adînc în graiul pînătesc adunam în biblioteca mea portativă și mă delectam cu scrierile didactice și politice ale lui Eliad, cu *Doinele* și *lăcrămioarele* lui Alecsandri, cu cîntările lui Bolintineanu, cu proza vînjoasă a lui Bolliac. Dar mai ales mă interesau nespuse și mă apucau des zorile citind pe vechii noștri croni-

cari din *Letopiseșe*¹ și *Magazinul istoric*², neîntrecuți în conciziune, energie și pitoresc al limbajului.

Hotărîtoare au fost pentru mine aceste cetiri. Heliade m-a influențat în primul timp al autodidacticelor mele studii de limbă și istorie națională. Cronicarii au avut însă asupra mea înfrîurirea cea definitivă și într-însii cred și acum că se află, ca prețios metal în straturi mai adînci ale pămîntului, nesecata comoară a limbii strămoșești.

Așa petrecui șase luni, din mai pînă în noiembrie 1860, în Buzău, cînd în ziua de 13 ale acestei luni veni neașteptat escadronului un ordin telegrafic de la Ministerul de război de a porni în marș forțat la Ploiești, oraș în care pe atunci nu se aflau garnizonate trupe...

Pe la finele lui noiembrie, vodă Cuza, care se afla în Moldova, se întoarce în București trecînd prin Ploiești. Aceste dese perigrinațiuni, această suveică ce făcea domnitorul între Iași și București, erau impuse de starea de drept și de fapt în care se afla încă

guvernarea ambelor țări române, unite numai în persoana domnului, dar avînd fiecare toate organele civile și militare proprii, două ministere [guverne], două Camere, unele la Iași, pentru Moldova, altele la București, pentru Țara Românească. Va trebui să mai treacă un an ca în 1862 să se facă unirea definitivă, cu un singur guvern și o singură Cameră în București.

Escadronul nostru de lăncieri aștepta la bariera Ploiești sosirea domnitorului, întîrziată din cauza noroaielor și desfundarea drumurilor prin ploile torențiale, ce urmaseră, căci de la Ploiești înainte spre Moldova nu exista încă comunicațiune pe căi șoseluite.

Escadronul dete escortă lui vodă la cartierul [reședința] ce i se pregătise și unde avea să petreacă noaptea spre a porni apoi a doua zi la București. Pe cît de rău dispus din cauza afacerilor politice și de zordinelor ivite prin diferite puncte din țară... pe atît se arăta domnitorul de mulțumit și de dispus la laude în ceea ce privea armata. El ordonă ministrului de război, generalul Florescu³, de care era însoțit, a aduce la cunoștința întregii armate marea sa mulțumire...

³ Ion Em. Florescu (1819-1893), general și om politic român; ministru de război de mai multe ori (în 1859 în Muntenia, în 1860 în Moldova, apoi după definitivă unire în 1862-1863, 1871-1876), de interne și lucrări publice (1865-1866), președinte de guvern (1876, 1891), președinte al Senatului (1890-1891); *Magazin istoric*, nr. 8/1978.

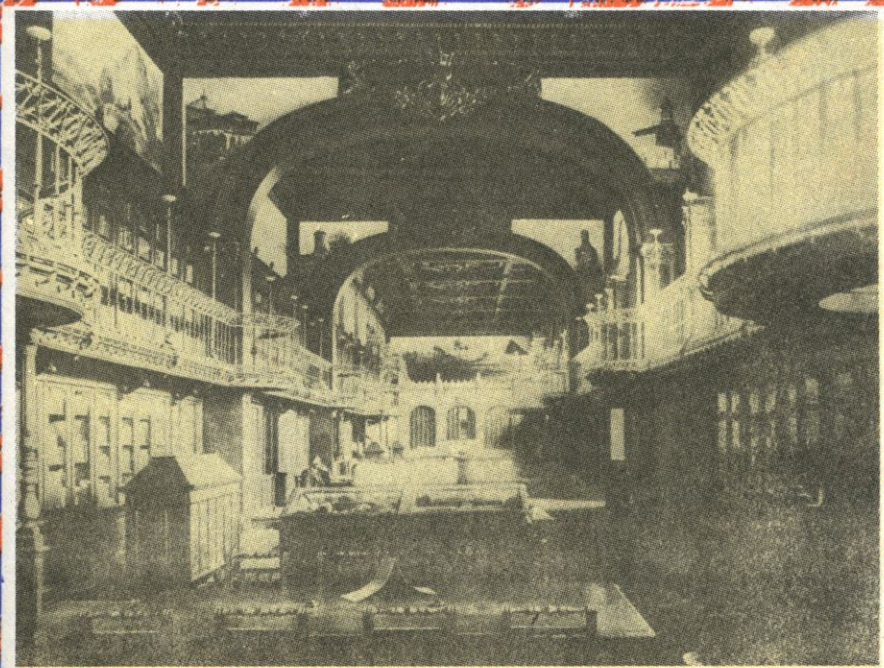
¹ *Letopiseșele Țării Moldovei*, prima culegere națională de izvoare narrative, publicate de M. Kogălniceanu între 1845 și 1852 (reeditate în 1872), și în care erau tipărite pentru prima dată cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin, N. Costin, I. Neculce, Acsintie Uricarul, Nicolae Muste, Alexandru Amiras, Ioan Canta, Enachi Kogălniceanu, Gheorghe Logofătul, ș.a.

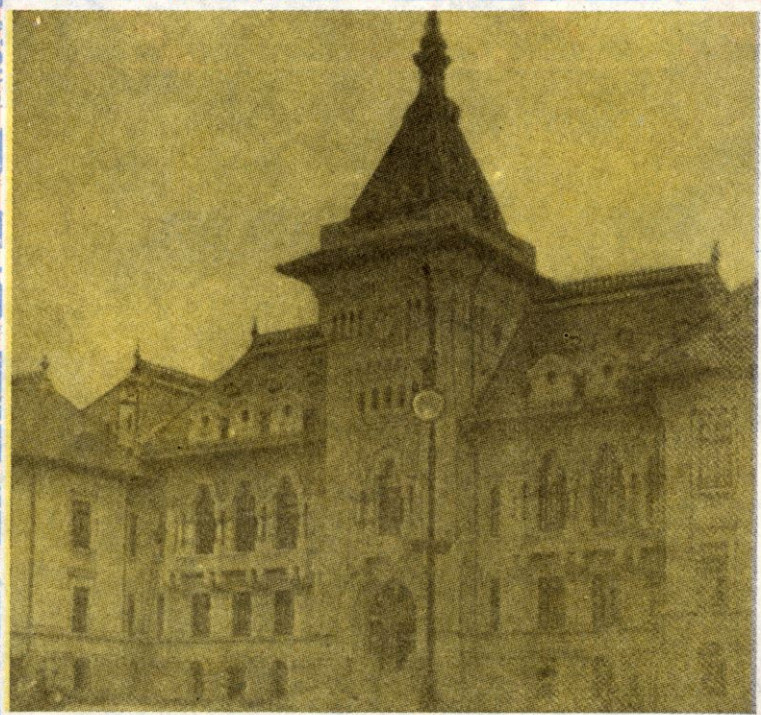
² *Magazin istoric pentru Dacia*, revistă scoasă între 1845 și 1847 de August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu, una dintre importante publicații de istorie românească din secolul trecut.

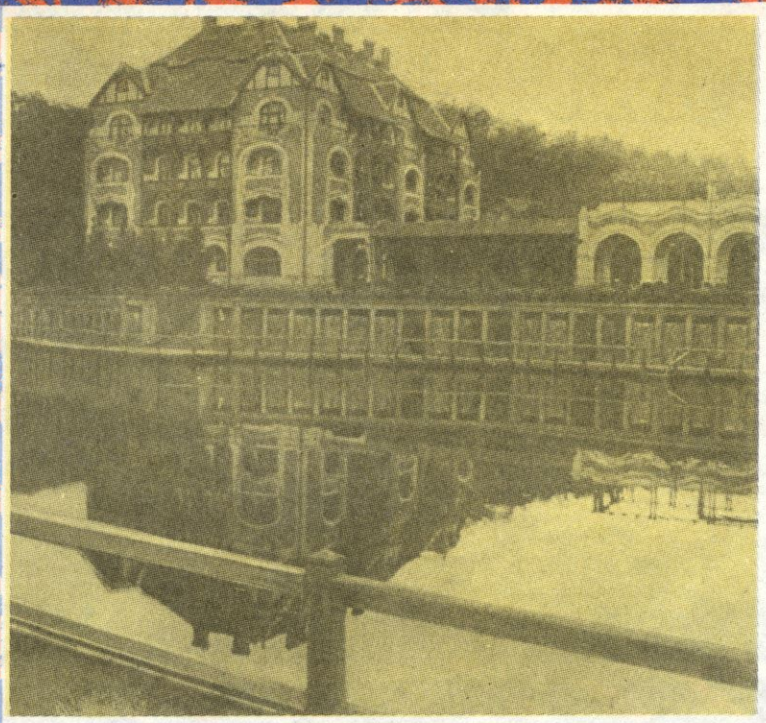
PLANSELE NOASTRE

①-④ Într-o îndelungată activitate desfășurată la începutul secolului nostru în cadrul serviciilor C. F. R., inginerul Stelian Petrescu a avut prilejul să străbată întreaga țară. Fiind și un pasionat fotograf, a imortalizat pe pelicula fotografică imagini — devenite acum document fotografice — din așezările patriei. A lăsat un bogat material fotografic de o deosebită valoare artistică și documentară, păstrat astăzi în colecțiile Bibliotecii Academiei R. S. România:

a) Vedere generală a Iașilor și... b)... interior în Biblioteca Universității din acest oraș; c) Teatrul Național din Cluj; d) Primăria din Craiova; e) Amenajări balneare la Ocna Sibiului; f) Teatrul din Oradea; g) Litoralul — la Constanța și... h) ...la Mamaia

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXIV)

ION POPESCU-PUȚURI

În capitolul intitulat *Perioada III. De la Decebal la Aurelian. Anii 107-275*, savantul italian Carlo Troya, din al cărui indice cronologic alcătuit la capitolul *Faptele geților sau goților* prezentăm, în continuare, un nou fragment, bazându-se pe scrisorile împăratului Aurelian, care numea dacisci pe soldații recrutați din Dacia ocupată de Traian, dă și el geto-dacilor supuși Imperiului roman, numele de *geto-dacisci*, iar celor din Dacia liberă denumirea de *geto-daci*, considerându-i pe toți „o unică națiune [adică popor — *n.n.*]”.

Carlo Troya este primul istoric italian care tratează unitar evenimentele petrecute pe tot cuprinsul Daciei și după ocuparea de către romani a unei părți a ei. Relatînd măsurile luate de succesorul lui Traian, împăratul Hadrian, presat de evenimentele de la granița asiatică a imperiului, unde romanii întîmpinau greutăți multiple, Carlo Troya scria că urmașul lui Traian „înțelege ce povară înseamnă pentru imperiu păzirea cuceririlor lui Traian în Dacia. Proiectează deci la început să le părăsească. Apoi se mulțumește doar cu distrugerea podului de peste Dunăre”. Pentru același an, 117 e.n., — prelînd informațiile lui Iordanes — Carlo Troya amintește domnia lui Gaptō, întemeietorul neamului Amalilor. „Familia sa — subliniază savantul italian — se număra de pe acum printre primele în rîndul goților [sau geto-dacilor potrivit identificării făcute de el — *n.n.*]”.

Pentru anul 134 e.n., Carlo Troya amintește că cete ale geto-dacilor din provincie (geto-dacisci), au participat, alături de trupele romane, la lupte împotriva alaniilor. În același an, savantul italian amintește de Amal, fiul lui Gaptō, care se pregătea, în teritoriul geto-dacilor liberi, „de răzbunare împotriva romanilor”, întrucît asemenea acțiuni, după cum subliniază Carlo Troya, „n-au încetat nicicînd pînă în vremea lui Aurelian”.

Pentru anul 161 e.n., Carlo Troya amintește de Augiust, tatăl lui Amalus, care va da numele său întregii familii domnitoare. El subliniază că odată cu acesta începe „continuitatea istorică demonstrată a domniei unei singure familii asupra unui popor” (în teritoriul Daciei libere) ceea ce — consideră el — este „cea mai bună dovadă a continuității aceluiași popor [al geto-dacilor]”.

La anul 168 e.n., Carlo Troya amintește că „înt-unul din necontenitele ciocniri dintre geto-dacii liberi și romani au fost făcuți

prizonieri și păstrați la Roma drept ostateci Drigisa și Natiportus din rîndurile geto-dacilor nesupuși romanilor”.

Pentru anul 174 e.n., istoricul italian amintește despre așezarea sarmaților în teritoriul dacilor liberi, sarmați pe care savantul italian îi consideră a fi tot din neamul alaniilor, precum și unele semănții germanice, care cu toții, scrie Troya, „sînt considerați foede-rați” cu geto-dacii liberi.

Pentru anul 181 e.n., Carlo Troya se referă la aprecierea istoricului Lucian din Samosata, care, în lucrările sale, amintește de sacrificiile aduse de geți lui Zamolxe. Bazîndu-se pe o seamă de aprecieri cuprinse în lucrările lui Lucian, Troya afirmă că acesta îi menționa pe geții liberi sub numele de sciți (denumire folosită și în alte scrieri antice), precizînd că aceștia se întindeau pînă în Taurida și în Bosporul cimmerian.

Pentru anul 191 e.n., autorul amintit citează din scrierile lui Clement Alexandrinul, care „laudă disciplinele filosofice ale unor popoare barbare, printre care amintește pe geți și pe tracii odrizi”. Prezintă, de asemenea, drept fapte foarte cunoscute ale epocii sale, obiceiurile geților, doctrina lor zamolxiană, referitoare la nemurirea sufletului, „grija de a onora pe eroi și pe înțelepții națiunii lor”.

Carlo Troya aduce punctul său de vedere și în ceea ce privește mutațiile survenite în denumirea geților. Bazîndu-se pe afirmațiile lui Iulius Capitolinus, referitoare la realitățile petrecute în sudul Dunării, în Tracia, scrie Carlo Troya, „a început să fie schimbată pronunțarea de *geți*, atît de ușor de înlocuit cu aceea de *goți* și că geții de dincolo [de la nord de Dunăre — *n.n.*] au păstrat poate pentru mai multă vreme denumirea cea adevărată [de *geți* — *n.n.*]”. Dar numele de *goți* — adaugă el — „a început să fie din zi în zi predominant de această parte a Dunării [adică în sudul ei]”.

Faptul că sub denumirea de *goți* se aflau de fapt *geții* — rezultă potrivit părerii istoricului italian — din atitudinea împăratului Maximin Tracul, care — după cum apreciază Carlo Troya — la anul 235 „este iubit de goții din Tracia și luptă împotriva germanilor”. Pentru ca, mai tîrziu, geto-dacii, purtînd, după părerea lui Carlo Troya, numele de *goți* să atace, împreună cu sarmații, Imperiul roman; aceiași împărat Maximin Tracul a

foșt obligat să pornească lupta împotriva lor, luînd titlurile de Dacicus Maximus și de Sarmaticus Maximus.

Făcînd o distincție clară între germani și goți, Troya se referă la alte numeroase surse documentare. Astfel, scrie el — referîndu-se la evenimente din anul 244 e.n. — în toate inscripțiile lui Maximin, victoriile obținute de acel împărat asupra goților sînt mereu distincte de cele obținute asupra germanilor. Același lucru — adaugă Carlo Troya — se poate citi în epitaful lui Gordian, numit „învîingător al germanilor și învîingător al goților”.

Pentru anii 211-213 e.n., Carlo Troya amintește de luptele împăratului roman Caracalla împotriva goților „care nu erau — subliniază el — desigur geto-dacicii supuși imperiului [ci geto-dacii liberi — n.n.] și încheie pace cu aceștia, primind ostategi. Cheamă pe cei mai frumoși și cei mai puternici dintre acești goți străini să păzească sub numele de Leii scii sau «semizei» propria sa persoană”.

Carlo Troya aduce propriul punct de vedere și asupra ostrogoților și vizigoților. „În acest timp, la 244 e.n. — scrie el — după spusele lui Iordanes, adică de fapt după Cassiodor, începe să se facă auzit numele de ostrogoți; rămîne o incertitudine doar dacă ei s-au numit astfel după numele regelui lor Ostrogot sau după plasarea lor mai spre răsărit decît a celorlalte popoare gotice și mai cu seamă față de cei așezați cel mai la apus, numiți vizigoți. În rîndurile acestor vizigoți se distinge familia iluștrilor pilofori, numiți balti, dar spre jumătatea secolului III, menționează Carlo Troya, regele Ostrogot din neamul Amalilor, domnea atît asupra ostrogoților cît și a vizigoților”.

Perioada III. De la Decebal la Aurelian.

Anii 107-275

Anul 117 Moartea lui Traian. Hadrian, succesorul său, înțelege că povara însemnă pentru imperiu pînă la cuceririle lui Traian în Dacia. La început, proiectează să le părăsească. Apoi se mulțumește doar cu distrugerea podului de peste Dunăre. Ist. I., p. 587, Tab. Cron., p. 232.

117 Găpto, întemeietorul dinastiei Amalilor, era desigur unul dintre anși sau semizeli, care nu s-a supus romanilor. Familia sa se număra printre primele în rîndul geto-dacilor, însă doar Amalii au domnit asupra întregii națiuni a geto-dacilor. Pufin după aceea și vizigoții și ostrogoții au fost uniți sub stăpînirea regilor Ostrogot și Ermanaric din neamul Amalilor.

131 Filozoful Celsus, dușman al creștinilor și respins (cu argumente) de către Origenes, laudă vechimea și înțelepciunea getilor. Face o neînțeleasă comparație între doctrina lui Isus Christos și cea a lui Zalmoxis. Ist. I., p. 596, Tab. Cron., p. 234. 134 Cîteva cete de geto-dacii lăsați alături de romani împotriva alaniilor. Ist. I., p. 595, Tab. Cron., p. 234.

Carlo Troya stabilește identitatea între neamurile carpilor, alanilor, sarmaților. El amintește pentru anul 235 că Rascuporis IV, regele Bosporului, este înfățișat pe monede ca și cum ar fi un pilofor al geto-dacilor.

Pentru anul 250 e.n., Carlo Troya menționează, în continuare, evenimente care au avut loc atît în teritoriul Daciei ocupate cît și al celui stăpînit de geto-dacii liberi. În acest an, colonia de la Apulum din Dacia romană, a fost atît de distrusă, încît împăratul Decius a trebuit să o populeze cu numeroși coloni.

Tot pentru același an 250 e.n., Carlo Troya consemnează continuarea emisiunilor monetare cu efigia Dacia Capta, amintind cîte una necontenitele invazii ale geto-dacilor sau goților în Dacia romană. „Există deci — conchide el — pînă în anul 250 o Dacie liberă mereu în război cu cea romană, așa cum am afirmat de mai multe ori”.

Carlo Troya formulează importante concluzii privind continuitatea poporului geto-dac și după retragerea lui Aurelian, petrecută după el la anii 274-275 e.n. „Mulți dintre aceștia, barbari și romani, au dat ascultare voinței lui Aurelian, retrăgîndu-se dincoace de Dunăre, în Tracia, unde a apărut noua sau falsă Dacie a celui împărat; în timp ce cea mai mare parte dintre locuitori au rămas în Dacia — s.n., care acum înceta să mai fie romană. Faptul că mulți romani au rămas acolo, dincolo de Dunăre [la nord — n.n.] o dovedește faptul că și acum aici, în locurile unde se afla regatul lui Decebal se vorbește, bine sau rău, o limbă latină”.

„Cine ar putea să nege — conchide el — că descendenții din vechii supuși ai lui Decebal nu și-au recăpătat libertatea, unindu-se cu vecinii lor, care au fost mereu liberi?”

Amal, fiul lui Găpto, crescut în rîndurile geto-dacilor, se pregătește de războiurile împotriva romanilor; războiuri care n-au înecat neliind din partea poporului său, pînă în vremea lui Aurelian.

153 Războiul lui Antoninus (Plus), succesorul lui Hadrian, împotriva dacilor nesupuși romanilor. Ist. I., pp. 596-597, Tab. Cron., p. 235. Se vede totuși că el au luptat împotriva lui Antoninus. Romanii au afirmat că l-au învins, adică l-au respins din nou dincolo de Carpați. 160 Ptolemeu își scrie Geografia, enumerînd cele 15 popoare ce locuiau în Dacia încă înainte de Traian (vezi anul 107 e.n.) Ist. I., pp. 597-598, Tab. Cron., p. 235.

El indică pe geți ca locuind întinsele și nedelimitate spații pe care el le numea Sarmatae europaeae. Această zonă, după el, se întinde de la Carpați pînă la Marea Baltică. Este totuși ușor să distîngem, la Ptolemeu, pe tyragei și alte popoare getice sub unele nume ușor modificate. Ist. I., pp. 599-600, Tab. Cron., p. 236.

Printre alte popoare sarmate din Europa, Ptolemeu numește pe gutoni și pe guti, pe care unul li consideră germani. Ptolemeu, locuind în Egipt, se poate să nu fi auzit bine numele acelor popoare, dar el avea la îndemînă cărțile lui Tacit și Traian a căror lipsă noi o deplîngem, astăzi. Mai avea apoi Istoriile getice, tot pierdute, ale lui Dion Chrysostomos, care cunoștea

permanentă existență a unei Dacii neocupate de romani.

161 Sub Marcus Aurelius, succesorul lui Antoninus (Plus), cîteva germani din neamul vandallilor, cu care s-au unit poate gutonii indicați de Pliniu ca trăind în rîndul acestora, au părăsit teritoriile din apropierea Balticii și s-au îndreptat spre Dacia romană. Ist. I., pp. 609-610, Tab. Cron., p. 240. 161 Apuleius într-o carte — cu toate că mulți neagă că el ar fi fost autorul ei — notează numele getice ale unor plante. Călea comercială între Marea Baltică și Dacia romană, încercă indicată de Ptolemeu. Ist. I., p. 610, Tab. Cron., p. 236.

162 Vandalii se apropie tot mai mult de Dacia romană. Ist. I., p. 614, Tab. Cron., p. 242. Războiul lui Marcus-Aurelius împotriva getilor, adică împotriva geto-dacilor. Ist. I., p. 611, Tab. Cron., p. 242.

163 Într-una din necontenitele ciocniri dintre geto-dacii și romani, au fost făcuți prizonieri și păstrați drept ostategi Drigisa și Natipitoris, născuți în rîndurile dacilor, adică a geto-dacilor nesupuși romanilor. 174 Vandalii numiți asdingi, soșii de la Marea Baltică și conduși de Rao și Raptor care să lupte pentru romani. Clement, poate prefect în Dacia lui Traian, le interzice părădurea în provincia sa. El pun atunci mîna pe arme împotriva dacilor, adică împotriva celor ce se vor numi, apoi dacicii; sînt învinși și respinși.

Dar împăratul Marcus Aurelius, implorat de vandali, le acordă daruri și pământuri în Dacia romană, cu condiția să lupte pentru imperiu împotriva celorlalți barbari; și vandalii au fost credincioși promisiunilor făcute. Ist. I., pp. 622-623, Tab. Cron., p. 246.

214 Amalus, fiul lui Auglus, și strănepotul lui Gaptio, dă numele său întregii familii a Amallor. În timp ce unii barbari se stabilesc în Dacia romană, între Tisa și Prut, o mare mulțime de alți barbari din neamul alaniilor, sarmaților și chiar germanilor, au trecut să locuiască în Dacia liberă sub stăpânirea Amallor; și în calitate nu de cuceritori, ci de foederate și de admisi în provinciile gotice ale acelorasi Amali. Printre acești admisi au fost o parte dintre vandali și burgunzi.

175 Alți vandali, sosiți de la Marea Baltică, s-au oprit între munții de unde izvorăște Elba, munți ce, din această pricină, au fost numiți de Dio Cassius Munții Vandallor. Ibid. Un imens număr de barbari este așezat de Marcus Aurelius în Dacia romană, în Moesia, în Pannonia, în Noricum și în Italia. Ist. I., p. 624, Tab. Cron., p. 246. Cine ar putea spune, văzând atita mulțime de barbari stabiliți în imperiu, că imperiul ar fi încetat să aparțină primilor sași locuitori sau că populația Italiei s-ar fi mutat din loc? Împotriva grosul populației indigene, care locuia sub Decebal în Dacia cucerită de Traian, a rămas pe loc. Nu rareori în antichitate, geții au fost confundați cu scitii. Ist. I., pp. 626-627, Tab. Cron., p. 247.

181 Împăratul Commodus plătește mari sume de bani, după cum spune Dio Cassius, dacilor, sau altfel spus daco-geților. Ist. I., p. 628, Tab. Cron., p. 247.

19 000 dacii, pe care Dio Cassius îi numește dacii mărginași, adică vecinii cu Dacia romană, trec să locuiască în această provincie, unde sînt primiți de prefectul Sabinaianus și declarați supuși imperiului. Ist. I., p. 632, Tab. Cron., p. 249. Locuitorii Daciei romane se ridică împotriva lui Commodus împreună cu pannonii, cum scrie Lampridius, și sînt învinși. Ist. I., p. 632, Tab. Cron., p. 249.

Lucian [din Samosata] amintește de sacrificiile aduse în acel an de geții lui Zamolxe, indicînd aici nu numai pe geto-dacii din Dacia romană și pe geto-dacii din cea liberă, dar și pe geții rămași mereu în Tracia și pe cei strămutați de Aelius Catus (vezi anul 9 e.n.). Geții liberi sînt numiți și scitii de către Lucian, dar el vorbește de pilofori [pilești] lor și de obiceiul de a omori pe cei ce trebuiau trimiși la Zamolxe. În aceeași epocă, despre uciderea acelor trimiși spre Zamolxe, vorbește mai fășig Clement Alexandrinul. Ibid. Durata unui atît de vechi cîl în Tracia face să apară și mai evidentă eroarea celor care afirmă, că în anii aceștia goții ar fi venit din Scandinavia; ceea ce se opune chiar spuselor lui Iordanes; este adevărat că acesta a pomenit de o miraculoasă leșire a lui Berico din Scandinavia, dar în timpuri foarte îndepărtate și fabuloase, înainte de Zamolxe și de Deceneu, și nu în epoca lui Marcus Aurelius. 193 Clement Alexandrinul laudă disciplinele filosofice ale unor popoare

barbare printre care amintește pe geții și pe tracii odrisi, afirmînd că aceștia ar fi practicat public filosofia de multă vreme. Laudă drept fapte foarte cunoscute ale epocii sale obiceiurile geților; doctrina lor zamoixiană referitoare la nemurirea sufletului; grija de a onora pe eroii și pe înțelepții națiunii lor. Ist. I., pp. 635-636, Tab. Cron., p. 250. Unii filosofi geți amintiți de Geograful anonim din Ravenna aparțin probabil epocii lui Clement Alexandrinul. Ibid.

211 Dacii sînt laudați de Tertulian pentru că unii dintre ei erau de pe acum creștini. Nu este sigur dacă se referă la geto-dacii din Dacia romană sau la geto-dacii din Dacia liberă; dar pare mai degrabă că se referă la aceștia din urmă, unde misionarii creștini puteau pătrunde mai lesne. Ist. I., pp. 644-645, Tab. Cron., pp. 252-253. Iulius Capitolinul este primul istoric antic care vorbește despre goți, afirmînd că țara împăratului Maximin, adică Micea, s-a născut în Tracia; că aici a făcut negoț cu goții; că el a fost iubit de geți, aproape ca un concetățean. Ceea ce dovedește că inițial în Tracia a început să fie schimbată pronunțarea numelui de geți, atît de ușor de înlocuit cu acela de goți, și că geții de dincolo de Dunăre au păstrat poate pentru mai multă vreme denumirea cea adevărată. Dar numele de goți a început să fie, din zi în zi, predominant de această parte a Dunării. Ibid. Și domnia de aici începe să capete o neobișnuită și nedreaptă cuprindere, indicînd nu rareori popoarele gotice, care acum aproape că erau denumite gotice. Este adevărat că Pliniu [cel Bătrîn] spune că numele de scitii și de sarmați începușe, încă din epoca sa, să treacă în Germania; dar se referea doar la ținuturile așezate între Vistula și Marea Baltică, unde populațiile scite și sarmate pătrunseseră deja. Nicol Pliniu și neli alții nu au dat numele de scitii popoarelor din Germania de mijloc; și dacă i-ar fi dat ar fi însemnat că acești germani și-ar fi schimbat natura germanică și ar fi devenit popoare gotice, așa cum s-a întîmplat o parte dintre vandalii burgunzi.

213 Caracalla, pentru că și-a ucis fratele, Geta, a fost numit, spune Spartianus, „Goticus Maximus quasi Goticus”. Și aici Causobonus notează: „Erau numiți în acea vreme geții cei care au fost maltrăzuți [numiți] goți”. Astfel gîndeau pe vremuri oamenii învățați, cunosători ai învățăturilor scriitorilor antici. Ibid.

215 Caracalla luptă împotriva goților care nu erau, desigur geto-dacii, supuși imperiului, și încheie pace cu aceștia, primind ostacele. Cheamă pe cei mai frumoși și mai puternici dintre acești goți străini să păzească, sub numele de „Leii scitii” propria sa persoană. Ist. I., p. 649, Tab. Cron., p. 256.

215 Dacia romană este invadată de dacii afliți de Dio Cassius (vezi anul 181), adică de geto-dacii liberi. Ist. I., p. 649, Tab. Cron., pp. 256-257. Pacea încheiată de aceștia cu împăratul Marcus, care le oferă bani. Ibid.

216 Un scit sau, mai bine spus un geto-dac din rîndul „Lellor scitii”, omoară pe asasinul lui Caracalla. Înaintarea geto-dacilor, cunoscuți sub numele de scitii, în Peninsula Taurică și în Bosporul Cimmerician. Ist. I., pp. 650-651, Tab. Cron., p. 258.

226 Solinus descrie pe geții și pe tracii, așa cum erau aceștia în timpul lui Herodot. Ibid.

235 Maximin Tracul, fiul lui Micea (vezi anul 211) este iubit de goții din Tracia și luptă împotriva germanilor. Ist. I., p. 656, Tab. Cron., pp. 260-261. Raseporis IV, regele Bosporului este înfrîșnat pe monede, ca pileat ca și cum ar fi un pilotor al geto-dacilor, poate înrudit cu Amali. Ibid. Geto-dacii sau goții atacă imperiul împreună cu sarmații. Ist. I., pp. 657-659, Tab. Cron., pp. 260-262.

235/236 Maximin Tracul respinge pe geto-daci, adică pe goți și sarmați. Primește deci titlurile de Dacicus Maximus și de Sarmaticus Maximus. Ibid.

237 Geto-dacii sau goții primesc anual o sumă de bani din partea imperiului; ceea ce provoacă invidia carpilor. Ibid. Maximus și Balbinus, succesorii lui Maximin, pornesc război împotriva scitilor, adică împotriva carpilor trecuți în provincia romană de dincoace de Dunăre, Moesia. Ibid. 238/239 Mesagerii ai carpilor la Monophilius, în timpul domniei împăratului Gordian, cerînd să primească și ei bani, așa cum plătea imperiul în fiecare an goților. Ibid. Carpii nu obțin subsidii cerute de la romani. Stau liniștiți o perioadă de 3 ani. Ibid. 242 Carpi, alani și sarmați pornesc să devasteze Tracia. Înving pe Gordian în Tracia, apoi sînt respinși de acesta. Ibid.

244 Moartea lui Gordian la Circulus, la hotarul cu Persia. În epitaful său se afirmă, cum spuneam mai sus, că el a învins pe goți. În acest timp, după spusele lui Iordanes, adică de fapt după Cassiodor, începe să se facă azvît numele de ostrogoti; rămîne o incertitudine doar dacă ei s-au numit astfel după numele regelui lor Ostrogot sau după plasarea lor mai spre răsărit față de celelalte popoare gotice; și mai cu seamă față de cei așezați cel mai la apus, numiți vizigoți. În rîndurile acestor vizigoți se distinge familia iluștrilor pilofori numiți Balti, dar spre jumătatea sec. III regele Ostrogot din neamul Amallor domnea atît asupra ostrogotilor cît și a vizigoților. Ibid. În toate inscripțiile lui Maximin, victoriile obținute de acel împărat asupra goților sînt mereu despărțite de cele obținute asupra germanilor. Același lucru se poate citi în epitaful lui Gordian, numit învingător al germanilor și învingător al goților. Cine are dintre scriitorii antici a confunda aceste două neamuri atît de diferite ca popoare? Firește, nici unul. 244/246 Geto-dacii devin mai puternici prin alianțele încheiate cu multe popoare din Sarmatia europeană și din Germania. În aceeași epocă împăratul Filip [Arabul] plătea subsidii ostrogotilor. Ist. I., pp. 663-664. Tab. Cron., p. 263-265. Împăratul Filip, plătiind carpilor subsidii, îi aduce în calitate de foederati în rîndurile supușilor imperiului. Ibid. Regele Ostrogot, din neamul Amallor, trece să prade în Tracia, apoi se retrage. Alianțele sale cu vandalii asidîngi și cu talfalii. Ist. I., p. 664, Tab. Cron., p. 262-265. Soldații romani sînt pedepsiți de către senatorul Decius pentru faptul că nu au știut să reziste, în Tracia, regelui Ostrogot din neamul Amallor. Ibid. ■

1253-1255.

O CĂLĂTORIE ÎN IMPERIUL MONGOL (II)

GUILLAUME DE RUBROUCK

Am urmărit în numărul trecut fragmente din prima parte a călătoriei lui Rubrouck prin lumea mongolă, care se încheia cu plecarea acestuia, însoțit doar de Bartolomeu de Cremona și de tălmăciul Homodel de la curtea lui Batu han spre cea a marelui han Möngkë (Mangu în textul franciscanului). Călătoria — care a durat aproape patru luni — între 15 septembrie și 27 decembrie 1253 — a decurs în condiții grele.

La curtea lui Möngkë, Rubrouck a avut de întâmpinat dificultăți izvorite din statutul său ambiguu. Mongolii nu reușeau să înțeleagă cum putea cineva să le aducă scrisori din partea unui suveran fără a fi ambașador

Ludovic IX. Spre ușurarea franciscanului, scrisorile — atât cea tradusă, cât și o alta trimisă de Batu Han lui Möngkë — s-au pierdut, oferindu-i posibilitatea să replice, ori de câte ori era întrebat cu ce scop venise, că „asta era scris în scrisorile lui Batu”.

De ce ați venit?

[La 27 decembrie 1253] am ajuns la curtea lui Mangu. Călăuza noastră a fost adăpostită într-o casă mare, în vreme ce noi trei am primit o colibă prăpădită.

Mai târziu ne-au chemat și ne-au întrebat îndelung despre motivele care ne-au adus. Le-am răspuns: „Am auzit spunându-se că Sartah ar fi creștin și am pornit spre el. Regele Franței i-a trimis, prin noi scrisori sigilate. El [Sartah] ne-a trimis la tatăl său, care ne-a trimis aici. Trebuie să fi scris pentru care motiv”. Vro-

iau să știe dacă doriți să faceți pace cu ei. Am răspuns: „Pace nu are de ce să încheie, căci nu v-a făcut nici un rău. Dacă v-ar fi făcut vreo nedreptate, dacă v-ar fi oferit motiv de război, ar fi fost obligat, ca un om drept ce este, să ceară pace”. Și ei nu încetau să se mire: „Atunci de ce ați venit, dacă nu pentru a face pace?”. Căci sînt deja atât de orgolioși, încît cred că lumea întreagă dorește să încheie pace cu ei. Dar nu vroiam să le explic în mod deschis motivul venirii mele, temîndu-mă să nu spun ceva ce ar putea contrazice mesajul lui Batu. De

aceea susțineam că venisem pentru că Batu m-a trimis.

A doua zi am fost conduși la curte. Am crezut că voi putea merge în picioarele goale, ca la noi acasă, așa că mi-am scos încălțărilor. Or cei care merg la curte coboară de pe cal departe de casa hanului, la o azvîrlitură de săgeată. Doar călăuza noastră a mers la casa hanului, în vreme ce noi am rămas pe loc, înconjurați de oameni care ne priveau ca pe niște monștri, mai ales din cauza picioarelor goale și ne întrebau dacă nu mai avem nevoie de ele, gîndindu-ne că o să le pierdem pe loc. Era acolo și un slujitor ungur, care re-

cunoscând ordinul din care făceam parte, le-a explicat că așa prevedeau regulile noastre.

Tocmai atunci a ajuns unul din sfetnicii hanului, un creștin nestorian, care învîrtea toate lucrurile la curte. Venea să ne vadă; ne-a examinat cu atenție și l-a chemat pe acel ungar, căruia i-a pus numeroase întrebări. Într-un târziu ni s-a spus să ne întoarcem la locuința noastră. Am pornit într-acolo. Era frig și nu mîncasem încă nimic în acea zi. Am pus la fierit un pic de carne și mei drept supă. În vremea asta, călăuza și tovarășii săi se îmbătau la curte, fără să le pese de noi.

În apropierea noastră, stăteau ambasadorii împăratului din Nicea, lucru pe care noi nu îl știam. În zori, oamenii hanului ne-au sculat în mare grabă. Am pornit cu ei, în picioarele goale, pe o scurtătură, spre locuința acestor ambasadori. I-au întrebat dacă ne cunosc. Un nobil grec a recunoscut ținuta ordinului nostru și pe tovarășul meu, pe care îl zărise la curtea împăratului. Împreună cu însoțitorii săi, el a afirmat sus și tare acest lucru. Au întrebat apoi dacă vă găsiți în pace sau război cu împăratul lor. „Nici una, nici alta”, am răspuns eu. M-au întrebat cum este posibil așa ceva. „Foarte simplu. Ținuturile regelui și cele ale împăratului sînt situate la mare depărtare și nu au de-a face unul cu celălalt”. Atunci ambasadorul împăratului a intervenit, spunînd că între ei și rege este pace, ceea ce m-a obligat la prudență. Am tăcut.

În dimineața aceea mi-au degerat degetele în așa hal, încît n-am mai putut merge în picioarele goale. Este tare frig în aceste locuri și cînd începe gerul, nu se mai poate sta pînă în luna mai. Chiar și atunci, dimineața este chiciură, dar peste zi se topește sub efectul soarelui. Iarna însă, frigul se menține și fără vînt. Dacă ar mai bate și vîntul, ca pe la noi, nu s-ar mai putea trăi. Vînturile încep să sufle abia din aprilie. În timpul șederii noastre, spre Paști, frigul a omorît o mulțime de

animale, - căci s-a pornit și vîntul. Cade puțină zăpadă în timpul iernii, dar în preajma Paștilor, la sfîrșitul lui aprilie, a nins așa de mult, încît s-au acoperit toate ulițele din Karakorum și zăpada a trebuit să fie cărată cu căruțele. Ni s-au adus de la curte nădragi și piei de miel. Tovarășul meu și tălmaciul le-au acceptat, dar eu am spus că nu am nevoie, considerînd că șuba primită de la Batu este de ajuns.

Audiență la marele han

[La 4 ianuarie 1254] am fost din nou conduși la curte. Ne-au așezat în fața intrării și ne-au controlat să nu avem cuțite asupra noastră. Apoi am intrat. Lîngă intrare se găsea o bancă pe care era cîmîș; lîngă ea l-au oprit pe tălmaci. Pe noi ne-au așezat pe o banchetă, în fața doamnelor. Casa era împodobită peste tot cu stofe, cu fir de aur, iar în mijlocul casei, într-o mică vatră, ardeau spini și rădăcini de absint, plantă care atinge o mare înălțime aici. Mangu stătea pe un pat acoperit cu o blană cu pete, foarte strălucitoare, asemănătoare cu cea de bou marin¹. Este un om cîrn, de statură mijlocie, de aproximativ 45 ani; lîngă el stătea o soție foarte tînără. Una din fetele sale, urîtă, de vîrsta măritişului, numită Sirina, era așezată împreună cu alți copii pe un pat, în spatele lor. Casa îi aparținuse unei doamne creștine, pe care el o iubise foarte mult și de la care avusesse această fată. Își luase apoi soția mai tînără, ce stătea lîngă el, dar fiica rămăsesse totuși stăpîna întregii curți ce aparținuse mamei ei.

Hanul ne-a întrebat ce vrem să bem. Am răspuns: „Stăpîne, noi nu sîntem dintre oamenii care-și caută mulțumirea în băutură; ce veți alege-va fi bun și pentru noi”. Ne-a oșeit o băutură din orez, limpede și bună la gust, ca un vin alb, din care n-am gustat decît foarte puțin și aceasta din respect pentru el. Din nefericire pentru noi, tălmaciul nostru se găsea în

apropierea paharnicilor, care i-au turnat întruna și foarte curînd a fost beat criță.

Hanul a poruncit să i se aducă soimi și alte păsări, pe care le-a pus pe mîna lui și le-a examinat. Apoi, după un răgaz mai lung, ne-a poruncit să vorbim. A trebuit să îngenunchem. El avea proprii tălmaci, un nestorian, iar noi pe al nostru, bun-rău cum era. I-am spus hanului cele ce urmează: „Stăpîne, noi am auzit spunîndu-se că Sartah este creștin, fapt care ne-a bucurat mult și mai ales pe stăpînul nostru, regele francezilor. De aceea am venit la el și stăpînul nostru, regele, i-a trimis prin noi scrisori în care erau cuvinte de prietenie și unde, între altele, el arăta cine sîntem și-i cerea lui Sartah să ne permită să rămînem în țara lui. Dar Sartah ne-a trimis la tatăl său, Batu, și Batu ne-a trimis la voi. Sînteți un om căruia cel de sus i-a acordat o mare putere pe pămînt și de aceea vă cerem învoirea de a rămîne în țara noastră. Nu avem nici aur, nici argint, nici pietre prețioase să vă oferim, dar ne vom ruga pentru voi. Cel puțin, îngăduiți-ne să rămînem aici pînă ce va trece frigul, căci tovarășul meu este într-atît de slăbit încît n-ar fi în stare, în nici un caz, să continue drumul călare, fără pericol pentru sănătatea lui”.

Mangu ne-a răspuns: „Așa cum soarele își împrășteie peste tot razele sale, tot așa se răspîndește puterea mea și cea a lui Batu. N-avem nevoie nici de aur, nici de argint”. Pînă aici am priceput ce spunea tălmaciul, dar în continuare n-am mai putut înțelege vreo frază în întregime. Hanul mi s-a părut și el un pic amețit. Ultimele lui cuvinte exprimau, după cite am putut să îmi dau seama, nemulțumirea că ne-am dus mai întîi la Sartah, în loc să venim direct la el. Văzînd în ce hal se găsea tălmaciul meu, m-am hofărit să tac. I-am cerut doar să nu înțeleagă greșit ceea ce i-am spus în legătură cu aurul și argintul. Atunci ne-a poruncit să ne așezăm. Puțin după aceea, l-am salutat și am ieșit. Odată cu noi au plecat

¹ Este vorba, probabil, de focă.

și slujitorii și tălmăciul său, care se ocupa de educarea uneia dintre fiicele hanului. Ei ne-au întrebat îndelung despre regatul Franței, dacă acolo sînt multe oi, boi și cai, ca și cum erau gata să pornească în expediție și să ia tot! De mai multe ori a trebuit să mă stăpînesc cu greu pentru a-mi ascunde indignarea și minia și le-am răspuns: „Se găsesc multe lucruri bune, pe care o să le vedeți dacă veți ajunge acolo”.

În vreme ce ne îndreptam spre locuința noastră, tălmăciul mai sus pomenit a venit și ne-a spus: „Mangu han va înțelege situația și vă îngăduie să rămîneți aici timp de două luni; frigul cel mare va trece pînă atunci. Trebuie să știți că la zece zile de aici se află un oraș frumos, numit Karakorum. Dacă vreți să ajungeți acolo, vi se va da tot ce aveți nevoie. La fel, în cazul în care vă hotărîți să rămîneți aici; totuși, va fi foarte greu pentru voi să călăriți împreună cu curtea”.

Am mers la locuința noastră care era tare înghețată. N-aveam cu ce face focul, eram încă în post și era noapte. Cel căruiu îi fusesem dați în grijă ne-a ajutat să încropim un foc și ne-a dat puțină mîncare.

Soarta unui fals ambasador

Într-una din zile a venit să ne vadă o femeie; era o lorenă din Metz, care fusese robită în Ungaria. Se numea Pașa și ținea de curtea acelei doamne creștine de care am vorbit mai sus. Ne-a povestit prin cîte a trecut pînă a ajuns acolo, dar acum situația ei era destul de bună. Avea un soț tînăr, un rutean, și trei copii foarte frumoși. Ea ne-a mai povestit că la Karakorum trăiește un meșter orfevru numit Guillaume, originar din Paris. A adăugat că el luase în grijă, ca să îl crească, pe un tînăr pe care îl trata ca pe un fiu și care era un excelent tălmăci. Cum Mangu han îi dăduse meșterului 300 *iaștoc*, adică 3 000 mărci, și 50 lucrători ca să-i facă un lucru

anume, se temea că n-o să poată să mi-l trimită pe fiul său. Și ea auzise la curte oameni spunînd: „Cei veniți din țara ta sînt oameni de treabă și Mangu ar sta bucuros de vorbă cu ei, dar tălmăciul lor nu-i bun de nimic”. I-am scris atunci meșterului acela ca să-i spun despre sosirea mea acolo și să-i cer să-mi trimită fiul. Mi-a răspuns că nu poate s-o facă în luna aceea, dar că în cea următoare își va termina treaba începută și atunci fiul său va putea veni la noi.

Am întîlnit aici un creștin din Damasc, care spunea că este trimisul *sudanului*¹ din Montreal și Krak², ce vroia să devină tributari prieten al tătarilor. El mi-a povestit că în urmă cu un an fusese aici un călugăr din Accra, care-și spunea Raymond, dar al cărui nume adevărat era Theodul. El porne din Cipru cu fratele André³ însoțindu-l pînă în Persia. După plecarea lui André a rămas acolo. Cînd acesta s-a reîntors, Theodul a pornit la drum și a ajuns la Mangu. Hanul l-a întrebat care este motivul sosirii sale. I-a răspuns că i-a adus scrisori scrise cu litere de aur trimise de un episcop care aflase că hanul urma să devină stăpînul întregului pămînt. Atunci hanul i-a spus: „Dacă mi-ai adus aceste scrisori de la stăpînul tău, ești binevenit”. Theodul i-a răspuns că le pusesese împreună cu alte lucruri, pe un jugan bine hrănit, de neîmblînzit, care fugise în pădure. Atunci Mangu i-a cerut numele episcopului. I-a răspuns că se numea Odon⁴. A mai adăugat că sarazinii se găseau între frînci și han, barînd drumul; dacă ar fi fost deschiși, frîncii ar fi trimis ambasadori și ar fi încheiat bucurorii pace cu el.

Mangu han l-a întrebat dacă ar dori să conducă o amba-

sadă la acel rege și la episcop. A răspuns afirmativ și a adăugat că ar merge și la Papa. Mangu a dat poruncă să se facă un arc foarte puternic pe care doi oameni îl puteau încorda cu greu și două săgeți cu virful de argint găurite și care odată azvîrlite suflau ca niște fluier. I-a poruncit următoarele mongolului pe care vroia să-l trimită cu numitul Theodul: „Veți merge la acel rege al frîncilor la care te va conduce el și-i vei oferi aceste lucruri din partea mea. Dacă vrea să facă pace cu noi, vom cucerii ținuturile de dincolo de sarazini pînă la el și-i vom lăsa restul pămîntului pînă în apus. Dacă nu vrea, adu înapoi arcul și săgețile, dar spune-i că noi tragem departe și lovim puternic cu asemenea arcuiri”. După ce a ieșit Theodul, tălmăciul său, care era fiul lui Guillaume, l-a auzit [pe han] adăugînd mongolului: „Veți merge cu acest om; să îți bîne mînte drumurile, țările, orașele, cetățile, oamenii și armele lor”. Tînărul l-a certat pe Theodul, spunîndu-i că greșește luînd cu el trimiși ai tătarilor, căci aceștia merg doar pentru a spiona. El i-a răspuns însă că-i va duce pe mare, așa încît nu vor mai ști pe unde au mers. Mangu i-a dat mongolului bula lui de aur. Aceasta este o plăcă de aur, lată de o palmă și lungă de o jumătate de cot, pe care este gravată porunca sa. Purtătorul acestei bule poate da orice porunci, căci ele vor fi executate pe loc.

Așa a ajuns Theodul la împăratul grec. Vroia să meargă pînă la Papă și să-l înșele tot așa cum îl înșelase pe Mangu han. Dar împăratul l-a întrebat dacă are scrisori de la Papă care să-l acrediteze ca ambasador și să-i permită să conducă pe trimișii tătarilor. Și cum nu a putut arăta asemenea scrisori, l-a arestat, i-a luat tot ce avea la el și l-a zvîrlit în închisoare. Iar mongolul s-a îmbolnăvit și a murit acolo. Împăratul a trimis bula de aur lui Mangu prin slujitorii mongolului. I-am întîlnit pe aceștia

¹ Forma coruptă a termenului sultan.

² Cetăți pe drumul care lega orașele Cairo și Damasc.

³ Este vorba de André de Longjumeau, care l-a precedat pe Rubrouck la curtea marelui han.

⁴ Cardinalul-legate Eudes de Châteauroux, care îl însoțise pe Ludovic IX în Orient.

la Erzerum, la intrarea în Turcia și ai mi-au povestit ce i s-a întâmplat lui Theodul. Asemenea impostori sînt cu duiumul, dar mongolii îi omoară cînd reușesc să pună mina pe ei.

Poțiunea fermecată

Era tare frig în iarna aceea. Ne-au dat pături, ne-au adus cu ce să facem focul, ne-au oferit carnea unei oi mici și slabe, care trebuia să ne ajungă pentru șase zile la toți trei, o rație zilnică de un bol de mei și o măsură de bere de mei pe zi. Ne-au mai făcut rost de o oală și de un trepied ca să ne putem fierbe carnea. După ce o fierbeam, puneam tot acolo și meiul. Asta ne era mîncarea și ne-ar fi fost de ajuns, dacă ne-ar fi lăsat să mîncăm în pace. Dar erau așa de mulți inometaji, cărora nu li se dădea nimic de mîncare! De îndată ce observau că ne pregăteam mîncarea, se strîngeau în jurul nostru și eram obligați să împărțim cu ei. Am putut afla acolo cît este de chinuitor să dai cînd ești sărac.

S-a întîmplat mai apoi ca starea sănătății unei doamne numită Cota, bolnavă de mai mult timp, să se înrăutățească. Cum vrăcii lor nu-i erau de nici un folos, Mangu a trimis la un călugăr armean Sergius ce se afla la curtea sa ca să-l întrebe ce poate face pentru ea. Iar acesta a răspuns, ca un bezmetic: „Dacă n-o vindec, să mi se taie capul!” Odată făcută promisiunea, călugărul ne-a chemat să ne povestească, plîngînd, toată întîmplarea și ne-a cerut ajutorul. Acest călugăr avea o rădăcină numită revent. O pisa mărunt, apoi o punea în apă. Din li-coarea astfel obținută, le dădea să bea tuturor celor bolnavi. Era imposibil ca măruntăiele lor să nu fie tulburate de o poțiune atît de amară, reacție pe care o puneau pe seama unui miracol. Într-o zi l-am întrebat dacă era într-adevăr preot și mi-a răspuns că da; dar mințea. (Nu cunoștea nici măcar o literă. Era țesător de felul lui, cum am aflat mai tîrziu, în țara

sa, pe unde am trecut la întoarcerea acasă.

A doua zi, am mers la aceea doamnă. La intrarea noastră, s-a ridicat și a băut din apa cu revent. I-am citit o rugăciune și la urmă s-a simțit mai bine. Ne-a oferit bani, pe care eu am refuzat să îi primesc, dar călugărul i-a luat. Apoi a poruncit să se aducă vin; a trebuit să beau și eu. A încercat chiar să mă învețe limba ei și s-a amuzat mult, căci eu eram ca mut, neavînd tîlmaciul cu mine.

[La 22 februarie 1254] începea postul de carne la orientali. După prima săptămînă, călugărul Sergius — la care ne mutasem între timp — nu ne mai dădea ulei decît foarte rîr, încît mai aveam doar pline coaptă în spuză și aluat fierț cu apă pentru a face supă. Iar apa pe care o obțineam din zăpadă sau din gheață topită avea un gust foarte rău. I-am povestit toate acestea lui David, dascălul fiului cel mare al hanului. Afînd, hanul a poruncit să ni se dea vin, făină și ulei. Am primit un burduf cu vin. Călugărul se lăuda că nu mîncă decît duminica și în acea zi doamna îi trimitea ca hrană o supă cu tăiței. Dar, de fapt, călugărul avea la îndemînă, sub altar, un coș plin cu migdale, stafide, prune și alte fructe, din care înfuleca toată ziua, ori de cîte ori rămînea singur. Iar noi mîncam doar o dată pe zi, ca niște amărîți ce eram! Căci de îndată ce au aflat că Mangu han ne-a dat vin, s-au repezit cu toții asupra noastră, ca o haîtă de cîini. Călugărul însuși, cînd avea un vizitator căruia vroia să-i dea să bea, trimitea la noi să ceară; așa că vinul acela ne-a adus mai curînd mîhnire decît mulțumire, căci nu-l puteam refuza pe călugăr fără să avem scandal. Dîndu-i mereu, am rămas noi fără vin și n-am îndrăznit, după ce a secat burduful, să mai cerem altul hanului.

La Karakorum, Mangu are o curte imensă. Ea este înconjurată de un zid de cărămizi, așa cum sînt închise la noi schiturile călugărilor. Există acolo un palat mare, unde el dă două petreceri pe an: una în preajma paștilor, și

a doua vara. Cea de a doua este cea mai importantă, căci atunci se adună la curte toți nobilii săi, oriunde s-ar afla, chiar și la două luni de drum. Le distribuie îmbrăcăminte și daruri, arătîndu-le astfel măreția gloriei sale. Se mai găsește și multe alte case, la fel de spațioase ca niște hambare, în care sînt păstrate proviziile și comorile sale.

Arborele de argint

Este rușinos să introduci în acest palat burdufuri cu băuturi. De aceea, meșterul Guillaume parizianul i-a făcut un mare arbore din argint, la rădăcinile căruia stau patru lei din același metal. Prin fiecare trece o țevă din care curge lapte alb de iapă. În interiorul arborelui merg, pînă în coroană, alte patru țevi, care se deschid spre partea de jos. Pe fiecare din ele se află un șarpe aurit, a cărui coadă se încolăcește în jurul copacului. Una dintre țevi lasă să curgă vin, alta cumis negru, a treia *bal* și ultima bere de orez. La rădăcina copacului se află patru bazine rotunde în care curge aceste băuturi. În virful copacului a pus un îngeraș care ține o trompetă, iar sub arbore se află o pivnicioară unde se poate ascunde un om. O țevă merge prin interiorul arborelui, pînă la îngeraș. Făcuse mai întîi niște foale, dar ele nu dădeau suficient aer. În afara palatului se află o pivniță, unde sînt păstrate băuturile; acolo așteaptă slujitorii, gata să toarne cînd aud îngerul sunînd din trompetă. Arborele are și ramuri din argint, cu frunze și fructe.

Deci, cînd mai marele peste paharnici are nevoie de băutură, strigă îngerașului să sune din trompetă. Cel care este ascuns în pivnicioară suflă cu putere în țeva care merge la înger, acesta duce trompetă la gură și dă un semnal foarte înalt. Auzindu-l, slujitorii care se află în pivniță, toarnă băutură în țeva respectivă și ea curge în bazinele puse în acest scop. Paharnicii le iau și le duc prin palat bărbaților și femeilor.

[La 5 aprilie 1254] am ajuns la Karakorum. A doua zi, hanul a intrat în palatul său. Călugărul, preotii și cu mine am mers la el. Am pătruns deci în acea curte. Este destul de bine orînduită; vara, apa curge prin canale în toate părțile. Odată intrați, ne-am așezat în fața hanului, avînd în spate arborele deja descris. Preotii îi aduseseră două plinișoare și fructe pe o tavă; paharnicul le-a adus hanului, care a început să mănînce dintr-una, iar pe cealaltă a trimis-o fiului și unuia din frații săi mai mari.

Trebuie să știți despre orașul Karakorum că, în afară de palatul hanului, nu se poate compara cu tîrgul Saint-Denis, iar mănăstirea Saint-Denis valorează de zece ori mai mult decît palatul. Există acolo două cartiere; primul este cel al sarazinilor, unde sînt piețele în care se învîrt numeroși negustori. Celălalt cartier este al locuitorilor din Catay [China], care sînt toți meșteșugari. În afara acestora există palate mari, destinate celor de la curte. Se mai află 12 temple aparținînd idolatriilor de diverse nații, două moschei și o biserică pentru creștini, în capătul orașului. Un zid de pămînt, străpuns de patru porți, îl înconjură. La poarta dinspre răsărit se vind cerealele, dar acestea sînt aduse rar; la cea apuseană se vind oi și capre; la cea dinspre miazăzi, boi și căruțe, iar la cea dinspre miazănoapte cai.

În ziua în care am plecat, hanul ne-a oferit trei veșminte; oamenii săi ne-au spus: „Nu vrei să primești nici bani, nici aur; hanul vă cere să luați un simplu veșmînt, ca să nu plecați de la el cu mîinile goale“. A trebuit să le acceptăm din respect pentru el, căci nu privesc cu ochi buni pe cei ce le resping darurile.

M-am despărțit deci de tovarășul meu care urma să rămînă cu meșterul Guillaume — fiind prea bolnav ca să reziste la drum — în vreme ce eu, doar cu tălmăciul, o călăuză și un slujitor, ce

Congres internațional de mongolistică

Între 14 și 19 septembrie 1987, s-au desfășurat la Ulan Bator lucrările celui de-al V-lea Congres Internațional de mongolistică. În cadrul lucrărilor Congresului — la care au luat parte peste 200 oameni de știință din 36 țări, reprezentanți ai UNESCO și al altor organizații științifice internaționale — a fost constituită Federația Internațională de studii mongole (președinte prof. O. Lattimore — S.U.A., vicepreședinti: S. Nakagdorj — R.P. Mongolia, V.M. Solntev — U.R.S.S., Ghinghel — R.P. China, S. Ozava — Japonia, Gh. Bouden — Marea Britanie, P. Filitze — R.D.G., V. Halszig — R.F.G.; secretar general — acad. S. Bilra — R.P. Mongolia). Federația va edita două periodicile științifice: Studia mongolica și Lucrări din domeniul mongolistic. Congresul s-a desfășurat în trei mari secțiuni tematice: filologie și artă; istorie, economie și filosofie; istoria civilizației Asiei Centrale.

În ultimii 15 ani, studiile de mongolistică au devenit frecvente în multe regiuni ale lumii. Actualmente, cercetări de mongolistică se desfășoară în instituții științifice și institute de învățămînt superior din peste 40 țări ale lumii. În peste 50 mari universități, printre care Moscova, Leningrad, Sofia, Budapesta, Berlin, Varșovia, Beijing, Paris, Bonn, Tokio, Delhi, Washington, Londra, Canberra, Toronto.

De la primele studii și cercetări, din Rusia, de mongolistică, ca disciplină de sine stătătoare a orientalisticii, au trecut 200 ani. Acum, în atenția oamenilor de știință sovietici se află un cerc larg de probleme legate de istoria mongolilor, din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre, de etnogeneza și relațiile lor cu alte popoare ale lumii. Cercetările de mongolistică au luat un deosebit avînt și în alte țări socialiste, pîndu și amprentă specifică fiecărei școli naționale. Din anii '70, ele au cunoscut o dezvoltare amplă în Republica Populară Chineză, unde mongolologii cercetează cu predilecție vechea istorie și civilizație mongolă, iar lucrările lor au un caracter marcat istoriografic.

În R.P. Mongolă, școala de mongolistică — care are o vechime de peste șase decenii și se illustrează prin nume de rezonanță ca T. Damdinsuren, S. Luvсанвандан și B. Rinchen — se înscrie în sistemul pluridisciplinar al științelor umaniste. Savanții mongoli studiază aspectele principale ale istoriei sociale a Mongoliei, progresul ei economic, dezvoltarea limbii mongole contemporane, procesul formării gândirii filosofice și estetice, istoria civilizației și artei, folclorul și creația populară. Un rol remarcabil au lucrările unor mongolologi de renume ca: P. Pollot (Franța), E. Hähnle (R.F.G.), A. Mostaert (Belgia), C. Shiratori și Sh. Hattori (Japonia), O. Lattimore și Cleaves (S.U.A.), d'Onson (Olanda) etc.

Annual în lume se editază aproximativ 200 lucrări de mongolistică, majoritatea în țările socialiste: în Franța, R.F.G., S.U.A., Canada și Japonia apar reviste științifice de profil. Primul Congres Internațional de mongolistică s-a desfășurat în 1970. De atunci, în cel 15 ani care au trecut, fiecare congres a dat posibilitatea unui dialog fructuos între specialiști din diferite țări și de pe diferite continente, lucrările congreselor fiind publicate pînă acum în opt volume.

O temă extrem de generoasă pentru mongolologii multor țări este vechea capitală a mongolilor, Karakorum, cercetată sub mai multe aspecte: istorie, culturală și al monumentelor arhitecturale. De altfel, Mongolia reprezintă un adevărat tezaur de monumente nu numai ale culturii ei naționale, ci și ale țărilor și popoarelor vecine.

F. D.

avea asupra lui o poruncă ce-i permitea să primească pentru noi la fiecare patru zile cite o oaie, am pornit pe drumul de întoarcere.

Epilog

Drumul a fost foarte greu și — așa cum povestește Rubrouck — „uneori ne-am trezit în mare pericol; nu înțineam vreun suflet viu, ne lipseau proviziile, iar caii erau obosiți“. A ajuns la curtea lui Batu, pe 15 septembrie 1254, adică după exact un an de zile de la plecarea sa. A regăsit acolo pe tovarășii săi de drum — Gosset și slujitorul acestuia — care nu îl putuseră însoți la Mōngkē și care își pierduseră speranța că o să-l mai revadă. De altfel, mongolii îi întrebaseră deja dacă se pricepe să pască vitele și să mulgă iepele.

Crezînd că Ludovic IX se afla încă în Orient, Rubrouck a pornit la drum spre Antiohia, unde a ajuns pe 29 iunie 1255. Parcursese în doi ani aproximativ 16 000 km. Ar fi vrut să ajungă personal la rege pentru a-i prezenta raportul de călătorie, dar superiorii ordinului său l-au obligat să rămînă la Accra, considerînd că plimbarea lui a durat prea mult. I s-a permis totuși să trimită regelui lunga scrisoare în care îi relața peripețiile sale, scu-zîndu-se „pentru lucrurile proaste spuse de mine, ca un om sărac cu duhul ce sînt și care nu este obișnuit a scrie povești atît de lungi“. Abia după ce Ludovic IX a intervenit în favoarea protejatului său, i s-a permis să meargă la Paris, cu promisiunea că se va reîntoarce cit de curînd la Accra. ■

Prezentare și traducere:
Dorin MATEI

Prof. univ. CLAUDE-ALBERT COLLIARD (Franța):

„ISTORIA UNEI ÎNDELUNGATE IUBIRI”

Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale (A.D.I.R.I.) a găzduit, la București, cel de-al III-lea colocviu româno-francez de drept economic internațional, manifestare înscrisă în cadrul Programului de cooperare culturală, științifică și tehnică dintre România și Franța. Cu ocazia deschiderii lucrărilor, conducătorul delegației franceze, profesorul universitar Claude-Albert Colliard, decan onorific al Universității Paris-I, Panthéon-Sorbona, afirma: „Este o mare cinste pentru mine să fiu iar în

țara dumneavoastră, însoțit de colegii mei, pentru a dialoga, o dată mai mult, cu prietenii noștri români. Relațiile dintre noi sînt așezate sub semnul dreptului, al justiției, al concilierii”. Pe acest fundal, definit printr-o reală cordialitate, l-am rugat pe profesorul Colliard, marcantă personalitate a lumii științifice pariziene, autor a numeroase monografii și studii de specialitate, să relueăm și noi firele unei mai vechi convorbiri, desfășurată cu ani în urmă, în aceeași frumoasă ambianță a casei Titulescu...

— Așadar, să revenim, pentru o clipă, în 1983. Îmi spuneai atunci, la finele dezbaterilor, că ele constituiau, în felul lor, o premieră. Continuarea acestor manifestări sugerează interesul cert pe care-l prezintă ele și de o parte, și de cealaltă.

— Trebuie să arăt, încă o dată, că sînt foarte recunoscător colegilor români și A.D.I.R.I. de a fi avut inițiativa acestei colaborări științifice, între cadre universitare și cercetători din România și Franța. În 1983, s-a făcut o încercare, organizîndu-se primul colocviu franco-român de drept economic internațional, încercare ce a reprezentat un succes și a marcat începutul unor relații instituționalizate pe parcurs, în sensul că reuniunile s-au repetat. În 1985, am avut deosebită plăcere să-i întîmpin pe colegii mei români la Universitatea Paris-I și la cea din Dijon. Iată-ne în 1987, la cea de-a treia întîlnire și sper că ea va fi urmată în 1989 de cea de-a patra, în Franța, an în care noi sărbătorim a 200-a aniversare a marii revoluții de la 1789. La reuniunile de pînă acum am învățat să ne cunoaștem reciproc, schimbările de păreri îmbogățindu-ne

și pe unii și pe ceilalți. Ne-am apropiat și s-au statornicit raporturi deosebit de amicale, s-au întărit legăturile dintre noi.

În cadrul atît de vast al dreptului internațional, A.D.I.R.I. a ales latura economică. Mi se pare o alegere foarte fericită. E un domeniu recent abordat, pentru care nu există încă suficiente studii. Dezbaterile noastre au avut o importanță semnificație științifică, prin contribuțiile valoroase ale participanților.

— A fost pentru dumneavoastră și o ocazie de a vă reîntîlni cu realitățile românești, dar și de a vă reaminti, poate, o filă reprezentativă din istoria țării noastre.

— Vă referiți, desigur, la locul unde ne aflăm. Să spun, mai întîi, că mă bucur că mă aflu din nou la București. Apoi că am revăzut cu plăcere această casă a marelui diplomat român Nicolae Titulescu, căruia i se păstrează o foarte bună amintire în Franța. Numele lui este familiar multor francezi, care-l consideră un artizan al unor relații de pace între țările lumii, în agitata perioadă interbelică, perioadă în care — politica României și

politica Franței fiind foarte legate — și-a conjugat străduințele sale și cu cele ale unor oameni de stat francezi, ca Aristide Briand.

— Dincolo de impresionantele cunoștințe pe care știm că le aveți despre istoria comună, am reținut, domnule profesor, și unghiul — aș zice — afectiv din care le priviți: vorbeați la un moment dat, referindu-vă la relațiile româno-franceze, despre „istoria unei îndelungate iubiri”...

— Nu uităm că drapelul țării dumneavoastră, tricolor ca și al patriei mele, acest drapel român a fluturat în diferite rînduri alături de cel francez, ca simbol al frăției dintre cele două popoare. Să ne amintim de prezența românească în mijlocul revoluționarilor, la Paris, în 1848, cînd a fost declarată a doua republică franceză, în acei ani îndepărtați și glorioși, care au precedat cu puțin Unirea Principatelor române, prin care s-au pus bazele statului român modern. Act sprijinit de Franța, ca parte efectivă a tradiționalei prietenii ce ne-a unit și ne unește, pe terenul unui respect reciproc.

(Continuare în p. 50)

APRILIE
1938

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Se împlinește un sfert de veac de la moartea poetului Panait Cerna. Evocându-l, Miron Radu Paraschivescu scrie în *Timpu*: „Conceptul pesimiste, Panait Cerna l-a opus viziunii optimiste și progresiste asupra lumii, țării unei conștiințe și a unui crez crescute din realitățile pămîntului și ale clasei sociale de unde venea el — țărănimia”.

● Societatea română de telefoane dă publicității bilanțul său pe anul 1937, cel de-al șaptelea an de activitate a Societății. În întreaga țară sînt în funcțiune 81.205 posturi telefonice. S-au introdus centrale automate în orașele Arad, Cluj, Galați, Brăila, Craiova, pe lângă cele existente în București, Ploiești, Sinaia și Iași. Au fost efectuate, în 1937, un total de 7.118.611 convorbiri telefonice interurbane.

● Apare romanul *Pinza de păianjen*, de Cella Sorghil, recomandat de Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu și Camil Petrescu. *Timpu*, din 16 aprilie, notează: „Pinza de păianjen e o lucrare de talent, vădînd maturitatea formei și a preocupărilor, dar mai ales o carte de viață. Cu sensibilitate, cu talent și multă dragoste de viață, Cella Sorghil a dat literaturii românești o carte interesantă și a dezvoltat calități care ne îndreptășesc s-o urmărim mai departe”.

● Tot în *Timpu* din 23 aprilie, Miron Radu Paraschivescu recenziază volumul de poezii al lui Mihail Benlice Cîntec de pierzanie, apărut la Sighisoara, în Editura Miron Negru: „Unde vedem noi marea calitate a acestui poet, adevărat sau cu adevărat nou, este acolo unde lirismul se împletește cu năzuința către o dreptă așezare, în versuri care amintesc de diriznaș aspră a fobagilor în furtună. Aici se află răsucirea care nu e doar a poetului, dar a întregii noastre vremi. Meritul său este de a fi printre puținii noștri lirici care au bănuțit

După cum am văzut din numerele anterioare ale revistei, la 10 februarie 1938, guvernul național-creștin, condus de O. Goga — A.C.Cuza, este înlăturat de la cîrma țării, regele Carol II instaurînd un regim de dictatură personală, iar la 27 februarie 1938 a avut loc adoptarea unei noi Constituții.

Pe plan extern, actul de la 10 februarie 1938 era apreciat ca o încercare a cercurilor conducătoare românești, pe de o parte, de a se opune fascismului, iar pe de alta, de a păstra legăturile tradiționale cu Franța și Anglia, cu celelalte democrații occidentale. Semnificativ, Winston Churchill aprecia astfel evenimentele din România: „Popoarele nu doresc deloc să fie conduse cu bățul către o ideologie. În România, Goga... s-a văzut îndepărtat din postul de răspundere pe care l-a deținut atît de puțin și din nou armata românească plasează în Franța contractele sale de muniții. Este evident că forțele active ale României nu au putut fi duse să adere la axa pronazistă”.

Să urmărim evenimentele din București de acum cinci decenii așa cum apar consemnate în presa și documentele vremii¹.

La 30 martie, guvernul prezidat de patriarhul Miron Cristea, „socotind misiunea sa încheiată după întocmirea Constituției” își dă demisia. În aceeași zi, se formează un alt guvern, prezidat tot de patriarh și cu următoarea componență: prof. G. Ionescu-Sisești — agricultură, domenii și cooperatie; Victor Iamandi — justiție; Mircea Cancicov — finanțe; Armand Călinescu — interne și ad-interim la departamentul muncii, sănătății și ocrotirilor sociale; Mihail Ghelmegeanu — lucrări publice și comunicații; Mitiță Constantinescu — guvernatorul Băncii Naționale și ministru al industriei și comerțului; general Paul Teodorescu — aer și marină; N. Petrescu-Comnen — afaceri străine; episcopul Nicolae Colan — educație națională, culte și arte; general C. Argeșanu — apărare națională; Mihail Ralea — ministerul muncii.

La 31 martie, prin decret regal, sînt dizolvate toate partidele, asociațiile sau grupările politice. Se înființează, totodată, un Consiliu de Coroană, ai cărui membri „sînt desemnați de rege dintre actualii și foștii demnitari ai statului, bisericii, oștirii și ai curții regale sau din personalitățile de vază ale țării”.

Primii consilieri regali sînt numiți: patriarhul Miron Cristea, Al. Averescu, Artur Văitoianu, Al. Vaida Voievod, G. G. Mironescu, Gh. Tătărașcu, N. Iorga, C. Angelescu (foști prim miniștri), Const. Prezan, C. Argetoianu, E. Baliff.

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Telefotografie
din Londra,
de la deschiderea
expoziției
de artă
populară românească

La 16 aprilie, este dată publicității Legea pentru apărarea ordinii în stat. Noua lege își vedește caracterul de clasă, antidemocratic, proclamând în articolul II din Capitolul I: „Este interzis a propovădui prin viu grai sau în scris schimbarea formei de guvernământ a statului, împărțirea sau distribuirea averii altora, scutirea de impozite sau lupta de clasă”.

Legile adoptate sînt tot atîtea măsuri prin care regele încerca să-și consolideze, de fapt, dictatura sa personală.

Analizînd situația creată prin dizolvarea partidelor politice, măsură ce reprezenta: un atac direct împotriva regimului parlamentar burghez, Partidul Comunist Român subliniază necesitatea unirii forțelor anticarliste, pentru apărarea democrației. Informînd despre un memoriu-protest pe care urmau să-l înainteze regelui liderii P.N.Ț., P.N.L., Partidului Poporului, Partidului Radical-Tărănesc, P.S.D. și ai altor grupări împotriva dizolvării, publicația ilegală a P.C.R., *Știri*, scrie la 18 aprilie: „Importanța demersului și semnificația lui nu trebuie să scape nimănui. Protestul, în formă și conținutul arătat, înfățișează în România un serios început de concentrare a forțelor potrivnice regimului dictatorial de azi și apărătoare a drepturilor și libertăților cetățenești. Un început care trebuiește continuat, amplificat și transformat într-o forță activă și cu o bază cît mai largă cu putință”.

Necesitatea unității rîndurilor proletariatului român, a celorlalte forțe democratice din țară este afirmată de partidul comunist și cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai: „Trebuie pășit cît se poate mai repede la realizarea unității clasei muncitoare — se arată într-un articol publicat în revista *Lupta de clasă*, organ teoretic al C.C. al P.C.R. Clasa muncitoare luptă nu numai pentru interesele ei proprii de clasă. Fiind contra oricărei exploatare și oprîmări ea este avangarda tuturor celor obișnuiți, oprimați, persecutați. Ea strînge în jurul ei toate masele populare, ea urmărește unirea poporului român... în lupta pentru pace, pînă, pînă și în libertate. Clasa muncitoare este motorul Frontului Popular Antifascist. În condițiunile domniei dictaturii regale și pericolului de război, ziua de 1 Mai este ziua de mobilizare la luptă a tuturor celor exploatați, urmăriti, dornici de pace, libertate și dreptate.

În această zi solemnă de solidaritate internațională proletară — se încheie articolul amintit — din adîncul sufletului fiecărui muncitor iese strigătul: Unitate, unitate, unitate! Pentru salvarea păcii, pentru scăparea de barbaria fascismului, pentru libertate, pentru socialism!”

Dacia nouă. Avem în față un număr al publicației, care n-a mai apărut. Suprimată de cenzură, revista legală scoasă de P.C.R. își încetează apariția la 13 martie 1938, odată cu numă-

Cronica măruntă

această răsplată și și-au cîntat, în stihuri, năzuințele, freacății”.

● Teatrul Alhambra-Excelsior găzduiește, la 25 aprilie, un concert extraordinar al celebrului tenor Joseph Schmidt.

● Mică publicitate în urmă cu 150 ani. Un anunț din ziarul România din 1838, reproduc de revista Libertatea din 5 februarie 1938: „Casele domniei sale, cnezaz Manuc Bel, după podul tirgului de afară, avînd 16 odăi, 2 cuhnii (bucătării), 3 becluri, o pivniță, grajd pentru 12 cai și sopron și toate acestea afîndu-se în stare bună și nevătămate nîl decum de urgislos întîmpiat cutumur se dau cu chirie de la vîltozul april în 23, 1838. Însă casele se pot da ori de tot sau descebit în etajuri despărțite. Închirietorul lor se află șezător tot intrînsule”.

● Dinu Lipatti semnează cronica muzicală în Libertatea. La 5 aprilie, scrie despre concertul dirijat de George Georgescu în sala Châtelet din Paris, „un concert de o rară frumusețe, lăsdî auditoriului una din cele mai vii impresii”. În program: poemul simfonie Moarte și transfigurare, de Richard Strauss, Simfonia a V-a, de Beethoven, Preludiul coral și fugă, de César Franck, Concert moldav, de Stan Golestan.

● La Teatrul Liber continuă seria de spectacole cu comedia de mare succes Coloniale. În rolurile principale V. Maximilian, Maria Filotti, Mișu Fotino și micul Mișuică Fotino, „copilul minune al teatrului românesc”, după cum scriu ziarele.

● În Paviliunul artelor, de la Sosea, se deschide Salonul oficial de pictură și sculptură. Sînt expuse 191 picturi și 34 sculpturi. Din jurul Salonului fac parte, între alții: I. Teodorescu-Sion, Marius Bunesco, Ion Jalea, Cornel Medrea, Camil Ressu, Arthur Verona.

● Publicația Artă și tehnica grafică, aflată la al treilea număr,

APRILIE
1938

București
acum cînel decenții:
vremea trăsurilor
cu cai
se apropie
de sfîrșit

Cronică măruntă

„urmărește — după cum se recomandă — evoluția artei grafice sub multiplele ei înfățișări și rosturi, începînd cu primele manifestări caracteristice ale trecutului și pînă la problemele ridicate de noile posibilități ale tiparului”. Printre colaboratori: O. Goga, N. Cartojan, G.M. Cantacuzino, Adrian Corbu, Emil Vîrtosu, Valentin Al. Georgescu.

● Însemnări ieșene despre André Malraux, autorul romanului *L'Espoir* (Speranța); „Roman asupra revoluției spaniole, văzută din punctul de vedere revoluționar-marxist. Autorul, bine cunoscut, este un literat de frunte, bun scriitor, fost premiat al Academiei Goncourt. Urmărind idealul său, s-a angajat aviator în rîndurile roșilor (republicanilor) spanioli și comandă și azi aviația spaniolă. Este unul din oamenii care, consecvenți idealului lor, și-a pus viața la unison cu visul. Ca atare trebuie salutat cu respect...”

● Pe ecranele Capitalei, un film cu Greta Garbo și Charles Boyer — *Maria Walewska*, în care este evocată povestea de dragoste dintre Napoleon I și contesa poloneză *Maria Walewska*. Reținem dintr-o cronică publicată în revista *Libertatea*: „E cel mai frumos elogiu pentru acest film de a spune că și Garbo și Boyer s-au menținut la nivelul înalt al reputației lor artistice. Ca actor mare și om de bun gust, Boyer s-a silit să realizeze un Napoleon care să nu abuzeze de gesturi și repeli istorice. Incomparabil mai liber a fost rolul Greta Garbo în contesa *Maria Walewska*; fără nici un fel de obligații istorice față de spectatori, Greta Garbo a putut realiza personajul grațios, generos și nobil al tinerei poloneze, cu tot farmecul, emoția și distincția jocolui ei”.

● Societatea „Tinerimea română” împlinește 60 ani de existență. A fost înființată în 1877 de un grup de elevi ai Liceului

rul 13. În colecțiile Bibliotecii Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. se păstrează însă spaturile numărului 14, care n-a mai văzut lumina tiparului. Sumarul acestui nr. 14 este consacrat, în mare parte, Franței și problemelor ei, cu articole precum *Sociologie și sociologi francezi*, de prof. G. Vlădescu-Răcoasa, *Un muzeu al literaturii. Scrisoare din Paris, Breviar francez* etc. Revista condamnă cîmpirea Austriei de către Germania hitleristă, scriind: „Anschlussul nu e ultima etapă prevăzută de planurile hitleriste”. România, continuă articolul, „intră și ea în sfera țărilor vizate de imperialismul german. Grînele și petrolul României sînt o puternică ispită. Trebuie să ne dăm cu toții seama că prietenia cu Germania nu este altceva decît o înge-nunchere în fața acesteia. Cine spune că Germania revizionistă și agresoare ne vrea binele e un inconștient. Politica filo-germană e o politică dezastruoasă pentru interesele românești și trădător este cel care preconizează această politică”.

C onsemnînd împlinirea a 65 ani de la moartea lui Alexandru Ioan Cuza, revista *Țara de mîine*, care apare la Cluj, evocă figura domnitorului Unirii relevînd, îndeosebi, meritele sale în îmbunătățirea soartei țăranilor. „Înainte de a intra în istorie prin slova scrisă, domnitorul Cuza a intrat în sufletul țăranimii române a vechii României pentru ridicarea căreia n-a pregetat nici o efortare și nici o jertfă.

Cuza — continuă revista citată — a domnit puțin, dar a înfăptuit mult. Întregul neam românesc de dincolo de Carpați l-a vrut domnitor, cu prilejul unirii principatelor, ca o supremă garanție a marelui act. Patriotismul, inteligența și hotărîrea domnitorului Cuza s-au impus respectului tuturor, iar inițiativa și desăvîrșirea reformei agrare de la 1864 i-au cîștigat iubirea adîncă a țăranimii”.

Arătînd că A.I. Cuza în scurtă sa domnie a „realizat atît de mult în timp atît de puțin”, publicația amintită subliniază că „unirea și desăvîrșirea ei, precum și împroprietărirea țăranilor, mai ales pentru vremea aceea, sînt acte de însemnătate istorică care nu se găsesc ușor la activul unui domnitor”. A.I. Cuza este „poate primul domnitor din Europa care dă pămînt țăranilor”.

L a Londra se deschide o expoziție de artă populară românească, primită cu deosebit interes de publicul și presa londoneză. Astfel, ziarul *Birmingham Post* scrie, la 7 aprilie, sub titlul *Descoperirea României*: „Această expoziție vine ca o revelație”. Sînt subliniate trăsăturile originale ale artei populare românești, îndelungata ei tradiție, „pentru că există o asemănare recunoscută între arta țăranască română de azi și descoperirile arheologice datînd de peste al doilea mileniu” înainte de era noastră.

Legăturile româno-engleze sînt evocate și de scriitorul și omul

Unicul soldat
din Linchtensteln
a împlinit 95 de ani

politic britanic Harold Nicolson, care întreprinde o vizită la București. Vorbind la posturile românești de radio, Nicolson amintește că a vizitat în prima dată România în octombrie 1913. „Multe prietenii românești am legat de atunci — mărturisește Nicolson — și totdeauna am arătat un deosebit interes față de viața politică din România”.

Presa acordă, în continuare, spații largi știrilor și comentariilor privind lupta de eliberare antijaponeză a poporului chinez. Sînt consemnate eforturile Partidului Comunist Chinez de a realiza coalizarea tuturor forțelor națiunii în frontul unic antijaponez. Astfel, la 4 aprilie, este publicată știrea că în luptele ce se desfășoară în sud-vestul orașului Shanghai „japonezii au suferit mari pierderi. De zece zile, japonezii nu mai reușesc să înainteze. Mai mult încă, toate contraofensivele lor s-au sfîrșit în fața rezistenței neclintite a chinezilor”.

Prezentînd evenimente din China, revista *Viața românească* subliniază succesele obținute de luptătorii Armatei a VIII-a, aflată sub conducerea Partidului Comunist Chinez și „care operează la nord, pe flancurile și în dosul înaintării japoneze, și care reprezintă centrul cel mai important al războiului de guerillă din China”. Armata a VIII-a, continuă articolul citat, „numără 60 000 de soldați, împărțiți în formații de partizani, și are atașate pe lângă ea alți 50 000 de luptători voluntari care depind de dînsa. În contra ei, comandamentul japonez a organizat deja patru expediții de exterminare. Toate au eșuat. Statul major japonez a afectat celei de-a patra expediții un efectiv de 50 000 de oameni, artilerie din belșug, tancuri și avioane. Nu numai că japonezii n-au reușit vreun rezultat de seamă, dar în urma unei retrageri strategice efectuate de Armata a VIII-a, tocmai în virtutea marii mobilități caracteristice războiului de guerillă, forțele partizane chineze au izbutit să expulzeze pe niponi din mai multe districte la frontiera dintre provinciile Shanxi, Ceahar și Hebei”.

Subliniind succesele obținute de patrioții chinezi în realizarea frontului unic antijaponez, revista *Lupta de clasă*, organ teoretic al C.C. al P.C.R. scrie: „Uniunea celor 550 de milioane ale poporului chinez în lupta în contra cîmpitorilor militarismului fascist japonez se înfăptuiește. Crearea Consiliului național din reprezentanții tuturor organizațiilor de masă, garantarea libertății de organizare și propagandă tuturor partidelor și organizațiilor care vor să lupte pentru dezrobirea Chinei de cîmpirea Japoniei asigură deșteptarea, organizarea, educarea marelui popor chinez, precum și simpatia întregii lumi civilizate și splendida victorie definitivă asupra militarismului japonez”. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

„Matei Basarab” din București, în atmosfera de elan patriotic generat de succesele ostașilor români care, pe cîmpurile de luptă din sudul Dunării, conștăteau independența absolută de stat a României. Scopul societății îl constituia educarea patriotică și literar-stilistică a elevilor. „Tinerimea română” a organizat, începînd din 1896, concursuri pentru elevi, stimulînd afirmarea tinerelor talente de pe băncile școlii. Printre susținătorii societății s-au aflat personalități de prestigiu ale științei și culturii românești, precum B.P. Hasdeu, V.A. Urechia, Gr. Teodorescu, Spiru Haret, Dragoș Bălan, D. Pompei, B.St. Delavrancea. Într-o memorabilă sedință a societății ținută la 24 ianuarie 1915 la Ateneul Român, B.St. Delavrancea a rostit un înflăcărat discurs despre patrie și patriotism, Octavian Goga a recitat din creația sa, iar George Enescu a dirijat orchestra simfonică a Ministerului cultelor și instrucțiunii publice.

● George Ivașcu în Însemnări leșene despre Roger Martin du Gard, laureat al Premiului Nobel pentru literatură pe anul 1937: „Romanul lui Roger Martin du Gard (Les Thibault) nu e o simplă pledoarie pacifistă. Atitudinea scriitorului e strict obiectivă, ea rezultînd firesc din însăși analiza evenimentelor la care iau parte sau în fața cărora sînt puși eroii lui. Nici un moment — scrie George Ivașcu — autorul nu pierde contactul cu realitatea, oriunde de cîrîcencă ar fi ea. Idealismul umanitaristului revoluționar se ciocnește mereu de această realitate, reprezentată de sistemul social sprijinit pe marile capital și pe burghezie. Analiza desăvîrșită a clasei burgheze, înfățișată în primele șapte volume ale ciclului, se extinde în ultimele trei și asupra celeilalte clase, a proletariatului, a maselor largi populare”.

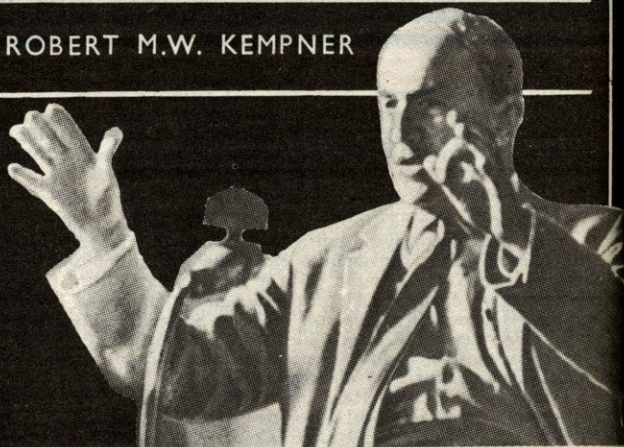
Între 2 octombrie 1946, ultima zi a procesului marilor criminali de război, și 11 aprilie 1949, momentul sentinței în procesul Ministerului de externe nazist, a trecut multă vreme¹. Cinci luni au fost necesare numai pentru stabilirea ultimei sentințe și alte cinci pentru judecarea recursului.

În cei trei ani cîți trecuseră de la începerea proceselor se întimplase însă, mai cu seamă, altceva: alianța cu Uniunea Sovietică, care jucase un rol de prim ordin în sentința primului proces, nu mai exista. Dimpotrivă, acum predomină sentimentul: dacă vin rușii, ce o să se aleagă din teritoriul Republicii Federale? În acea vreme, mă tot vizita o doamnă ai cărei părinți erau originari din Uniunea Sovietică. Se înfîlța la fiecare două zile și-mi spunea: „—Ce o să fie cu noi?” Și nu era o femeie isterică. Dar, între timp, se schimbaseră cursul politicii americane: germanii trebuiau să devină aliații Statelor Unite.

1947.

CONFESIUNEA UNUI PROCUROR DE LA NÜRNBERG (II)

ROBERT M.W. KEMPNER

Curajul de a pedepsi pe vinovați

Așadar, la 2 octombrie 1946, terminasem cu procesul marilor criminali de război, iar lunile din iarna anului 1946-1947 mi le-am petrecut la Philadelphia și la Departamentul de război din Washington.

În general, opinia publică din S.U.A. era întru totul de acord cu procesele, ba

uneori mi se și spunea: „Ce ați lungit-o atîta? Nu puteați să-i condamnați mai repede?”. În primul rînd, cereau pedepsirea vinovaților numeroasele rude ale celor 160 000 tineri americani, care-și dăduseră viața pentru ca nazismul să fie înfrînt. Îi urmau polonezii, adică marele număr de polonezi din orașe ca Pittsburgh, Buffalo, Chicago etc., ale căror consilii municipale erau dominate de majorități poloneze. La fel gîndeau și coloniile de unguri, cehi, ruși sau de imigranți germani.

Cu toții erau de acord cu Nürnbergul. Ba polonezii opinau chiar: „În ce ne privește pe noi, ați fost mult prea blînzii”.

Și cetățenii de origine anglo-saxonă erau mulțumiți de procese, pînă cînd pe scena politică americană a apărut o grupare mică, dar foarte gălăgioasă, care afirma sus și tare că Nürnbergul nu o interesa deloc. Tendința ei politică era adversitatea față de Roosevelt și Truman. Atacînd Nürnbergul, ea spera în anumite avantaje electo-

¹ Continuăm publicarea unor fragmente — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — din lucrarea *Angliger einer Epoche. Lebenserinnerungen* — a juristului vest-german Robert Kempner, asistent al acuzatorului principal S.U.A. Robert M. Jackson la procesele de la Nürnberg (*Magazin istoric*, nr. 3/1988).

rale la viitoarele alegeri. Nu era neapărat vorba de simpatizanți ai criminalilor, ci ai zădărniceii condamnării acestora. Cei mai mulți dintre ei erau din Chicago (Illinois), dar mai existau și în statele din centru, în așa-numitul Middle West. Și se înmulțeau mereu.

Cînd vreun deputat avea în circumscripția lui mai mulți asemenea adversari ai Nürnbergului, el începea să ridice în Congres tot felul de obiecții și, bineînțeles, nu uita niciodată să aducă în discuție cheltuielile pentru procese.

În cei trei ani (1946-1949) se schimbaseră deci nu legile, ci concepțiile despre aplicarea lor, fără însă ca acest lucru să fie afirmat deschis și fără ca înșiși judecătorii sau noi să ne fi dat seama că ne-am modificat modul de a gîndi. Acest lucru s-a vădit în condamnările tot mai blînde. Pe măsură ce se depărtau în timp de crimele săvîrșite și de luna mai 1945, spiritele deveneau mai îngăduitoare, îndeosebi cînd era vorba de durata pedepselor. Cunoștințele despre faptele comise și dovezile adunate sporiseră în proporții extraordinare, dar — o putem afirma cu toată certitudinea — scăzuse curajul de a pedepsi.

Multă vreme tot încercasem să ghicim cum așu să arate sentințele. Ceea ce ne-a surprins peste măsură a fost graficul duratei pedepselor. Astfel, condamnările pentru vinovații din sfera economiei au fost mai mari decît cele pentru funcționarii Ministerului de externe.

Așa erau însă vremurile. Ne bucuram că izbutisem măcar să facem să prevaleze principiile de drept și să punem în lumină întreg Holocaustul (expresia, ca atare, încă nu exista pe atunci), întreaga frescă a crimei. Și, mai ales, credeam că indivizii care fuseseră pedepsiți și, odată cu ei, și simpatizanții lor, nu vor mai reuși să intre vreodată într-o administrație publică.

Abia cînd i se vîra adevărul sub nas

În februarie 1947, în timp ce mai eram încă ocupat cu pregătirea acuzării în procesul intentat fostului Minister de externe, de la Washington ni s-a cerut să mai reducem din cheltuieli. Douăsprezece procese erau O.K., dar următoarele trebuiau comasate. Tăra trecea la economia de pace, războiul ținea de trecut și — din rațiuni politice sau din alte motive — o serie de deputați nu mai arătau prea mare interes pentru o astfel de întreprindere.

Telford Taylor m-a chemat atunci la el și mi-a spus: „Include în procesul Wilhelmstrasse și alți acuzați, care n-au făcut parte din Ministerul de externe“. Între timp, eu pregătisem oricum actul de acuzare împotriva Cancellariei Reichului. El privea șase inși, în frunte cu șeful lor, Hans Heinrich Lammers. Cazul său n-a fost niciodată prezentat ca atare. Mai zace și astăzi în cine știe ce seif.

Deci, pe neașteptate, a trebuit să-i cuprind în lotul Ministerului de externe și pe Lammers, pe ministrul de finanțe Lutz Schwerin von Krosigk¹, pe care eu l-aș fi judecat mai degrabă odată cu Cancellaria Reichului, pe ministrul agriculturii, Walther Darré, pe ministrul Otto Meissner, pe Walter Schellenberg, șeful serviciului de spionaj, pe secretarul de stat de

la interne Wilhelm Stuckart, pe Otto Dietrich (de la Ministerul propagandei), pe Hans Kehrl, de la Ministerul armamentului, al lui von Speer, pe Emil Puhl, vicepreședintele Băncii de stat, și în fine, pe directorul Karl Rasche de la Dresdner Bank. Era, cum se vede, o bandă de criminali foarte eterogenă.

Hans Heinrich Lammers, fost membru activ al unei corporații studentești, făcuse carieră în administrație. Angajat numaidecît după terminarea studiilor, fusese propulsat în planul întii, odată cu ascensiunea lui Papen². Nouă, celor din Prusia, el ne devenise de multă vreme suspect din pricina mașinațiilor sale la Ministerul de interne. Apoi, sub Hitler, fusese numit șeful Cancellariei prezidențiale. Cînd, la începutul mării porcării, organizațiile evreiești se mai plîngeau încă autorităților pentru ce li se întîmpla, el le mințea: „Vedeți, noi nu sîntem împotriva tuturor evreilor, ci numai a celor răsăriteni. Evreilor noștri, asimilați și împămîntenți aici de sute de ani, n-o să li se cîntească un fir de păr“. (Declarație a prietenului meu E.G. Löwenthal de la „Uniunea centrală a cetățenilor germani de religie mozaică“). Dar, la numai cîteva săptămîni după aceea, a venit legea de epurare a aparatului de stat, iar unul dintre principalele ei paragrafe prevedea tocmai îndepărtarea evreilor din toate funcțiile publice — indiferent

Nürnberg. Condamnat în 1949 la zece ani închisoare și interdicție la Landsberg, a fost grațiat după numai doi ani, în 1951, de autoritățile americane de ocupație.

Teșit din temniță, a publicat mai multe lucrări ca: *Es geschah in Deutschland* (S-a întîmplat în Germania), *Die grosse Zeit der Feuer* (Marea epocă a focului), un studiu asupra dezvoltării industriei germane, *Staatsbankrott* (Falimentul statului), o istorie a poliției financiare a Germaniei între anii 1920-1945 și, în fine, *Memoiren* (Memorii).

² În perioada 1932-1935, Franz von Papen, membru al partidului nazist, fusese cancelar al Reichului, vicecancelar sub Hitler, ambasador la Viena și, ulterior, în Turcia (Gazeta istorică, nr. 10/1977).

¹ Născut la 22 august 1887, diplomat la Universității din Oxford, înalt funcționar al Ministerului de finanțe al Republicii de la Weimar, contele Lutz Schwerin von Krosigk a devenit în 1932 ministru de finanțe.

A rămas în această funcție mai întii în cabinetele Papen și Schleicher, fiind trezorerul celui de-al treilea Reich pînă la prăbușirea acestuia. Mai mult, și-a păstrat aceeași funcție și în guvernul fantomă al amiralului Dönitz care, după sinuciderea lui Hitler, a încercat să creeze simulacru unei autorități legitime, moștenitoare a regimului nazist.

Arestat în 1945, Schwerin von Krosigk a făcut parte din ultimul lot de acuzați care au comparut în fața Tribunalului Internațional de la

dacă erau funcționari sau, pur și simplu, medici.

Lammers înainta văzînd cu ochii. Pînă la urmă, Hitler l-a numit șeful Cămarilor Reichului, deși nu era un vechi nazist, ci doar o figură politică a dreptei germane, versat în chestiuni de administrație. Acesta a fost motivul pentru care l-a ales Hitler. Dar nu ca om de legătură cu administrația, ci ca pe o prelungire a brațului cu care el minuia prîghile mașinii statale. Iar atunci cînd Ribbentrop¹ n-a mai avut, o vreme, intrare directă la Hitler, Lammers a trebuit să rezolve și o seamă din treburile Ministerului de externe. Evident, a avut unele greutăți cu respectivii demnitari. Un vechi nazist ca Alfred Rosenberg² îi reproșa chiar că este mai mult decît o eminentă cenușie.

Pentru avocatul lui, Alfred Seidl, Lammers era o povară dezagreabilă, întrucît, în cazurile cînd existau dubii, prețindea mereu că el n-a știut, n-a văzut. Or, avocatului Seidl nu-i prea venea la îndemînă să avanseze argumente atît de puțin convingătoare, fraze atît de insipide ca: „Ce aveți cu mine, eu n-am fost decît un fel de notar al Reichului; legalizam actele venite de la Fûhrer și le coordonam cu cele sosite de la alte ministere“. În realitate, Lammers a fost forța motrice a împlinirii tuturor dorințelor lui Hitler și a coordonării ministerelor.

Cel de-al treilea personaj din trio-ul care a condus, de fapt, Reichul, a fost Martin

¹ Joachim von Ribbentrop a fost numit ministru de externe în februarie 1938, după ce deținușese funcția de ambasador la Londra (din vara lui 1936). În rîndul șefilor nazisti, fostul importator de vinuri, care, în condiții dubioase, își adăugase particula nobiliară von, era poreclit Ribbensnob.

² Alfred Rosenberg — Reichsleiter pentru ideologie și politică externă al partidului nazist, editor al ziarului *Völkischer Beobachter*, șeful serviciului (biroului) de politică externă al partidului nazist (A.P.A.), ministru pentru teritoriile ocupate în Răsărit (din luna iulie 1941), general S.S. și S.A.

Bormann³, însărcinat să pună ordine, pentru Hitler, în tot ce privea partidul nazist. Amîndoi aveau însă în comun faptul că trebuiau să traducă în viață vrerea lui Hitler. Misiune pentru care Lammers a dispus de tot aparatul ministerelor, de toată administrația, fiind umbra lui Hitler.

Lammers făcea parte dintre cei care, la ananghie, mințeau și recunoșteau abia cînd li se vîra adevărul sub nas.

Cutia lui Hoffmann

Îmi aduc aminte de un interogatoriu pe care i l-am luat lui Lammers și în cursul căruia l-am întrebat dacă el nu ascultase cumva cuvîntările lui Hitler, în care acesta vorbise despre exterminarea evreilor. Ei bine, închipuiți-vă, Lammers nu auzise cum, în 1939, în plin Reichstag, Hitler proferase astfel de amenințări. Drept care, am coborît la Heinrich Hoffmann, fotografatul personal și de curte al lui Hitler, instalat, cu toate fotografiile lui, în clădirea Tribunalului.

Numai el avusese dreptul să facă anumite fotografii. Printro fericită întîmplare, la parterul Tribunalului din Nürnberg (acest tribunal unic în felul lui, în podul căruia erau depozitate actele despre legislația rasială, iar jos la subsol, toate fotografiile lui Hitler, ale ciracilor lui și ale unor documente), aveam totdeauna la îndemînă o colecție, extrem de utilă, de imagini care, mai tîrziu, au fost cumpărate de o firmă particulară, iar azi mai sînt, poate, utilizate de fiul lui Hoffmann. Între fotograf și răposatul Fûhrer existase o relație specială, întrucît Eva Braun își făcuse ucenicia la Hoffmann. De aceea, el se

bucurase, oarecum, de statutul unui membru al familiei. În orice caz, Hoffmann fusese găsit, mi se pare, concomitent cu colecția lui, iar serviciul nostru de urmărire îl angajase numaidecît, dîndu-i casă, masă și o nouă slujbă. Așa că, oricînd aveam nevoie, îi puteam spune: „Ia să vedem ce mai este prin cutia dumatăle cu minuni“.

Am coborît deci la Hoffmann și l-am întrebat: „N-ai ceva cu Lammers?“ Fotograf, un partener de afaceri foarte agreabil, s-a pus imediat pe căutat și a dibuit, într-adevăr o fotografie care-l reprezenta pe Hitler la tribuna Reichstagului, iar lîngă el pe Lammers, care aplauda! Pe versoul fotografiei era notat cu grijă „Reichstag“ și data ședinței în care Hitler vorbise despre exterminarea evreilor. I-am arătat-o și lui Lammers. Dintro dată, memoria i s-a improspătat.

Din fericire, Hoffmann avea și fotografiile făcute la ceremoniile cînd diverși comandanți de armate, care dobîndiseră victorii, sau civili cu mari merite față de Reich primiseră din partea lui Hitler „mici“ daruri. Astfel am găsit o grămadă de fotografii frumoase rînduite și în toate Lammers putea fi văzut înmîinînd sume de 250 000 sau 500 000 mărci. Nimeni nu refuzase aceste daruri. Principiul lui Hitler că micile daruri întretin prietenia părea să-și fi dovedit utilitatea.

În orice caz, de aici încolo, pentru mine Lammers a rămas asociat cu fotografia în care îl aplauda pe Hitler. Ceea ce l-a determinat ca, dintr-o dată, să înceapă a povesti cîți oameni scăpase el. Și anume pe toți cei care înaintaseră lui Hitler petiții de felul acesta: „Este o mișelie ca oameni bolnavi să fie uciși, sub motiv că sînt guri de prisos“. Pe toți aceștia, el îi salvase. Și acum luați aminte la ceea ce urmează: „Căci dacă aceste petiții ar fi fost înmîinate Fûhrerului, cu siguranță că autorii lor ar fi fost imediat arestați“.

³ Martin Bormann a fost din 1933 pînă în 1944 șef de cabinet al locțiitorului Fûhrerului R. Hess și, după fuga acestuia în Anglia, în mai 1941, șeful Cămarilor partidului nazist. De la 12 aprilie 1943, a fost secretar al lui Hitler și general S.S.

Acuzații „prea subțiri”

Tot la Cancelaria Reichului lucrase și secretarul de stat Kritzinger. Care n-a pretins niciodată că a fost un rezistent, dar care a relatat despre groaza de care era cuprins de fiecare dată când vedea fotografiile, făcute de soldați, ale unor asasinate în masă săvârșite în Răsărit. „Și cum ați reacționat?” l-am întrebat pe Kritzinger, care participase și la conferința de la Wannsee, din 20 ianuarie 1942, la care se adoptase „soluția finală”. El mi-a dat un răspuns tare nu-l prea avantaja, dar avea, în schimb, meritul că era sincer: „Am rămas mai departe în postul meu, așteptând ca totul să se termine”.

Acuzaatul Otto Meissner — ulterior achitat — a lucrat și el cu Lammers, numai că acesta din urmă era mult mai ticălos. Nu sufereau comparație. Meissner era o moștenire din vremea Republicii de la Weimar. Fusese șef al cancelariei prezidențiale încă sub președintele social-democrat Friedrich Ebert (1919-1925). Nu am deloc intenția să-i micșorez rolul când afirm: atunci a stat în anticameră și la fel a rămas și sub următorul președinte, Hindenburg (1925-1933), iar după acesta l-a servit, credincios și zelos, pe Hitler, încasându-și până la sfârșit salariul pentru posturile importante (ca, de exemplu, Biroul cererilor de grațiere) pe care le-a ocupat.

A jucat un rol de seamă în așa-zisa cucerire a puterii de către naziști. A fost complice când Hindenburg l-a numit cancelar al Reichului pe cel care, cu numai câteva săptămîni înainte, îl numise „caporalul din Boemia”. În felul acesta, iarna anului 1932-1933 a însemnat marea clipă a vieții lui Meissner, care a fost ajutat de faptul că era mai aproape de Hindenburg decît Papen, Schleicher (cancelar, din 2 decembrie 1932) sau oricine altcineva. Într-adevăr, Meissner și fiul lui Hindenburg, Oskar, aveau ori-

cînd acces la președintele Reichului.

Este cam exagerat să se afirme că Hindenburg nu mai era în deplinătatea facultăților lui mintale. Nu! Știa ce voia. Dar informat de aceiași inși, a fost, firesc, înrîurit de ideile

prind nimic împotriva-i. Încă ne mai întrebam dacă să fie martor sau acuzat.

Era cazat la Oberursel, unde adunasem cîțiva dintre foștii miniștri. S-ar putea spune că, în vara lui 1945, eu am prezidat acolo ultimele ședințe ale

Bucuria eliberării, pentru deportații din lagărul de la Dachau

lor. Iar Meissner a acționat mereu, legănat poate și el de ideea înșelătoare: „Îl punem noi cu botul pe labe pe Hitler”, idee hrănită de Papen.

Revederea lui Meissner cu mine nu a fost lipsită de un anume haz. Ca și în cazul altora, dinaintea lui, prima lui întrebare a fost: „Cum să mă adresez dv.?” „Adresați-vă ca unui vechi cunoscut, domnule Meissner. Ați avea ceva contra dacă am mai sta puțin de vorbă?” Pentru că la început nu voiam să între-

guvernului celui de-al treilea Reich. În procesul marilor criminali de război, misiunea mea era să prezint acuzațiile împotriva guvernului hitlerist. Dar, pînă la urmă, n-am izbutit, întrucît, după opinia tribunalului, acesta nu fusese o organizație, ca Gestapoul sau S.S.-ul, și deci, nici o organizație criminală. Aceasta a fost motivarea juridică. Judecătorii spuneau: „Dacă procuratura dorește să întreprindă ceva împotriva guvernului Reichului, trebuie să acuze pe

¹ Magazin istoric, nr. 12/1975, 1-3/1976, 9-10/1987.

fiecare ministru în parte, pentru fapte pe care acesta le-a săvârșit sau le-a patronat".

Așa s-a ajuns la situația că Meissner, Lammers, ministrul de finanțe Schwerin-Krosigk, cel al agriculturii, Darré au fost învinuiți doar ca foști reprezentanți ai guvernului Reichului.

O țesătură de minciuni

Mai întâi au fost foarte bucuroși că nu erau considerați ca exponenți ai guvernului Reichului, prin urmare ai unei organizații criminale. O datorau avocatului Kubuschok, care, de altfel, nu simpatiza defel cu ei, dar se pricepuse să avanseze cele mai pertinente argumente juridice. Îmi amintesc de „ultima ședință a guvernului Reichului”, ținută în vila Oberursel de lângă Frankfurt. Acolo, foștii miniștri s-au întâlnit pentru ultima oară, de astă dată ca arestați, și s-au putut întreține asupra celor mai bune posibilități de a-și organiza apărarea.

Vila fusese cămin pentru surori de caritate și învățătoare bătrâne. Noi îi spuneam însă „Casa Alaska” (numele de cod al acestei case aflate în afara lagărului Oberursel). Acolo erau deținuți miniștrii și cîțiva secretari de stat. Meissner a fost acuzat de rolul lui în criminalul aparat al justiției naziste. Prin cancelaria prezidențială trecuseră mii de cereri de grație, consecințe ale unor pseudoprocese civile sau militare. Dar acuzația era totuși greu de susținut și a fost considerată „superficială” de Tribunal.

Cuprinsesem în actul de acuzare și cazuri de procese ale unor germani împotriva altor germani, precum și câteva tranzacții financiare, însă tribunalul nu le-a reținut nici pe acestea și Meissner a fost eliberat. Deși, nu încapă în doială, activitatea lui ca șef al cancelariei prezidențiale a fost vădit subapreciată. Dar, cum în relațiile personale nu fusese un tip dezagreabil, odios, ci mai degrabă îndatoritor, inspirând încredere, și cum nu existau documente care să-l acuze, a scăpat nepedepsit. Schwerin-Krosigk, care se afla într-o cameră pe

aceleși coridor cu Meissner, era un ins foarte elegant, foarte cultivat și se socotea absolut nevinovat. Faptul că jaful banditesc al detașamentelor de commando și tot felul de mașinații economice scătuseră Polonia nu părea să-i apese conștiința. Pe de altă parte, „soluția finală” trecuse prin toate ministerele: atîta doar că unul organiza jaful, iar altul încasa beneficiile.

Pentru a putea susține acuzarea împotriva lui Schwerin von Krosigk am răsofot bugetul Ministerului de finanțe al Reichului și am găsit clar indicate cheltuielile pentru întreținerea lagărelor de concentrare. Ceea ce punea cel puțin sub semnul întrebării nevinovăția ministrului de finanțe.

Schwerin-Krosigk îmi făcea impresia unui ipocrit. Ținea să fie socotit un personaj mai de soi decît ceilalți acuzați. Provenise și fusese preluat din guvernul Papen, fiind și mai înainte un financiar cunoscut. S-a pornit să turuie exact aceleași minciuni ca și ceilalți. Iar după ieșirea din închisoare, a pretins că sentința de zece ani detenție cu care se alesese fusese de la bun început ticlăită. Și deci că tot procesul lui fusese o farsă. Afirmația se întemeia pe faptul că apărătorul lui, Stefan Fritsch, mă întrebase odată: „Ce părere aveți, cît o să capete Schwerin-Krosigk?” Iar eu îi răspunsesem, în conformitate cu ceea ce simțeam realmente: „Dacă scapă cu zece ani, să fie mulțumit”. Din acest răspuns, clientul dedusese apoi că întregul proces fusese o simplă înșelătorie.

Pe drept sau pe nedrept, un mare număr de naștiți au scăpat cu viață prin simplul fapt că au fost judecați la Nürnberg. Împotriva lui Schwerin-Krosigk exista o cerere de extrădare din partea Poloniei. Dar șefii mei mi-au spus: „Îl avem aici, noi am făcut toate cercetările, aici să fie condamnat. Deși personal mă cam îndoiesc că în Polonia ar fi scăpat cu zece ani închisoare. ■

(va urma)

Traducere de
Dumitru HÎNCU

„ISTORIA UNEI INDELUNGATE IUBIRI”

(Urmare din p. 41)

— Să ne reamintim și lupta comună din timpul primului război mondial. Dumnezeuastră ați menționat și o placă memorială ce se găsește pe frontispiciul Pantheonului, la Paris.

— Într-adevăr. În sediul Universității Paris-1, Pantheon-Sorbona, se află o placă memorială, ce a fost fixată acolo imediat după primul război mondial, pentru a cinsti memoria studenților români, foști studenți ai facultății noastre, care au căzut în timpul războiului. Pentru a marca simbolul prieteniei dintre cele două țări, a fost adus pămînt din România, care a fost așezat într-o criptă în spatele plăcii și se găsește și acum acolo, ca permanentă mărturie a unor legături ce trebuie să fie mereu reamintite. Ele rămîn înscrise în memorie, în inimi.

— Deoarece exprimi, veți fi de acord, aspirații comune...

— Nu îmi apar întimplătoare faptele de istorie comună, consolidarea de-a lungul veacurilor a prieteniei dintre cele două popoare. Aceasta se sprijină pe o mare convergență a năzuințelor lor, pe puncte de vedere apropiate privind viața internațională. Pe vocația unei dezvoltări de sine stătătoare, în condiții de pace. Pe un profund atașament față de cauza apropierei și destinderii în Europa și pe întreaga planetă, în vederea salvagădării civilizației. Cunoaștem cît de atașată este România, conducerea acestei țări ideii forței dreptului. Și noi, francezii, sintem atașați instituirii primatului dreptului internațional, sintem împotriva încercărilor de a i se substitui, forța brutală în relațiile dintre state. Prin urmare, avem țeluri comune, ca popoare iubitoare de pace și înțelegere. Și un mesaj comun, acela al fraternității în lume. Al umanismului. ■

Crina SÎRBU

File din istoria Africii

1921: BĂȘTINAȘUL ESTE CEL CE PLĂTEȘTE

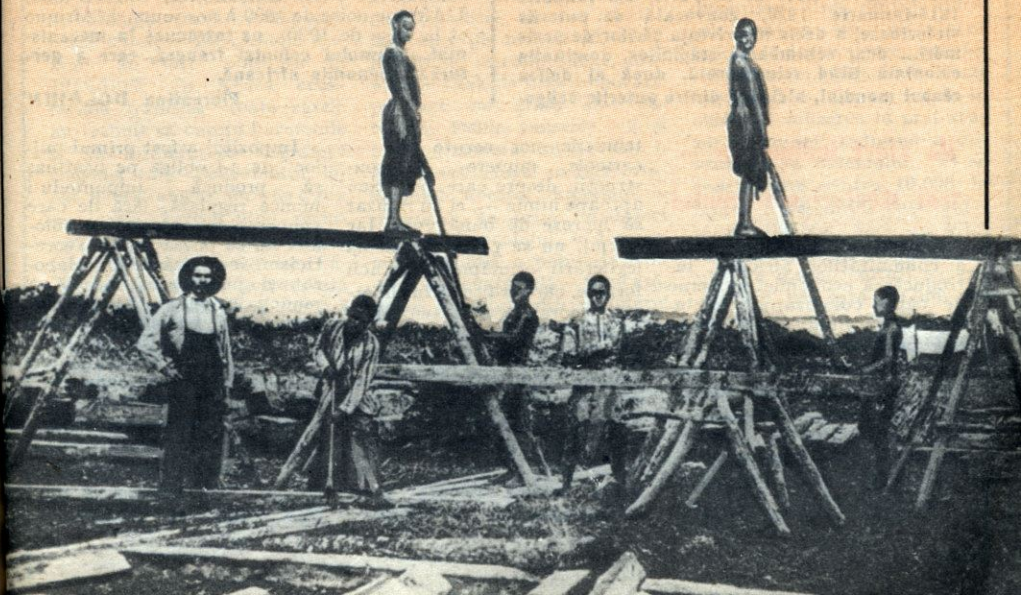
CATHERINE COQUERY-VIDROVITCH

Între 15 noiembrie 1884 și 26 februarie 1885, reprezentanții a 15 state europene s-au reunit la Berlin pentru a preciza pozițiile guvernelor lor față de continentul african. Programul oficial al conferinței, foarte cuprinzător, avea o puternică capacitate de atracție umanistă: lupta împotriva comerțului cu sclavi, ameliorarea nivelului de viață al indigenilor, probleme economice și de drept internațional. Nici un cuvânt însă despre obiectivele reale ale conferinței, ce decurgeau din intensificarea competiției coloniale, determinată îndeosebi de apariția unui nou concurent pentru toate țările posesoare de colonii din Africa, și anume Germania. Nici un cuvânt despre reimpărțirea sferelor de influență, despre soluționarea unor recente incidente dintre Franța și Belgia, Franța și Portugalia, Belgia și Olanda etc.

Reprezentanții a 15 state europene veniseră la Berlin pentru a se pune de acord cu privire la „misiunea omului alb de a-i asocia civilizației pe indigenii din Africa“, cum arăta în discursul de deschidere cancelarul Bismarck.

Reuniunea, episod diplomatic cu grave implicații în destinele Africii, s-a desfășurat... fără nici o prezență africană, cum se menționează în volumul *L' Afrique coloniale*, de Ibrahima Baba Kaké, volum apărut la Paris, în 1978. În fapt, ea a legalizat pe plan internațional colonialismul, conferindu-i un statut mondial. Africa intra într-o nouă etapă a suferințelor și, în același timp, a luptei pentru independență. Era epoca capitalismului monopolist, caracterizată, între altele, prin goana după reimpărțirea lumii în sfere de influență, prin agravarea raporturilor între marile puteri.

Muncă forțată pe un șantier african, la începutul secolului XX

dornice să obțină noi piețe de desfacere, să-și intensifice și extindă exploatarea și asupra popoarelor africane.

După ce, vreme de aproape patru veacuri, practicasă oribilul trafic cu sclavi, care antrena peste 10 milioane de africani (Enciclopedia Britannica, în 30 volume, 1977, menționează 15 milioane) — fără a-i socoti pe cei morți în cursul războaielor pentru capturarea lor și în timpul traversării oceanului — la sfârșitul sec. XIX, când vinătoarea de negri încetase a mai fi rentabilă, capitalismul, cu ingeniozitatea lui veșnic vie în materie de profituri, găise o soluție: exploatarea africanilor la ei acasă. Locul sclavagismului modern îl lua colonialismul, politică de înrobire și exploatare a unor popoare slab dezvoltate, de jefuire a bogățiilor unor țări, cărora li se rezerva rolul de surse de materii prime și de forță de muncă ieftină, de piețe de desfacere avantajoase pentru metropolă.

„Una din problemele arzătoare ale relațiilor internaționale — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — o constituie existența pe întinse regiuni ale globului a unui mare număr de țări rămase în urmă din punct de vedere economic și social, ca urmare a îndelungatei dominații coloniale. Jefuirea bogățiilor naționale de către puterile imperialiste a împiedicat aceste popoare să-și dezvolte forțele de producție, industria, agricultura, știința, să-și asigure un nivel de viață material și spiritual ridicat, în timp ce în țările capitaliste avansate avuția națională a crescut continuu”.

În veacul XX, țările Africii aveau să fie implicate în cele două conflagrații mondiale¹, soldate, pentru ele, cu mari jefte umane: două milioane și jumătate de oameni în primul război mondial și peste un milion în al doilea.

Dar dacă, după primul război mondial, Conferința de pace de la Paris, din ianuarie 1919-ianuarie 1920, convocată de puterile victorioase, a decis în privința țărilor de peste mări... doar schimbarea stăpînitor, dominația colonială fiind reinstaurată, după al doilea război mondial, nici una dintre puterile belige-

rante nu a mai cîștigat vreun teritoriu. Marea conflagrație a inaugurat un proces de transformări radicale. Africani s'au declarat de acord să ajute puterile coloniale cu condiția ca, la încheierea ostilităților, în țările lor să fie introduse reforme economice, politice, sociale. S-a spus, pe bună dreptate, că primul război mondial a însemnat ultimul capitol în lupta europenilor pentru împărțirea Africii.

Participarea africanilor la cele două conflagrații mondiale a avut consecințe importante — sociale, economice și politice —, atât pentru țările posesoare de colonii, cât și pentru popoarele dominate. În plus, cum arăta reputatul africanolog britanic Michael Crowder, pentru prima oară în viața lor, africanii întâlneau europeni mai puțin cultivați decît ei. Pentru prima oară, văzuseră că acești albi „civilizați” se ucidău în masă unii pe alții, că orașele lor bogate și casele lor luxoase puteau fi distruse. Uluiți că s-au putut înșela atîta amar de vreme, abia își ascundeau disprețul. Acest dispreț avea să se convertească într-o aprigă mișcare de eliberare națională a coloniilor africane, care va modifica radical harta politică a lumii. În 1960, cea mai mare parte a coloniilor dispăruseră. Dacă în 1956 numai 7 state africane erau membre ale O.N.U., în 1980, numărul acestora era de 51.

Perioada lungă și grea de 75 ani dintre Conferința de la Berlin și momentul decolonizării Africii arătase într-un mod izbitor că niciodată africanii nu fuseseră obiecte pasive ale istoriei lor.

În articolul care urmează — reprodus într-o formă prescurtată și cu titlul și subtitlurile redacției noastre din revista L'histoire, nr. 69, număr special consacrat colonialismului — Catherine Coquery-Vidrovitch, profesoară la Universitatea Paris VII, codirectoare a Laboratorului „Lumea a treia — Africa” și autoare a mai multor lucrări consacrate istoriei Africii (Le Congo français au temps des grandes compagnies concessionnaires, 1898-1930; L'Afrique noire de 1800 à nos jours; L'Afrique et la crise de 1930), ne introduce în mecanismul sistemului colonial francez, care a perturbat economia africană.

Florentina DOLGHIN

Un sfert indigenilor — trei sferturi metropolei

Pentru cea mai mare parte a comunităților africane, introducerea economiei moderne de către colonizatori, la începutul secolului XX, s-a tradus prin jaf și violență, iar munca forțată a devenit simbolul ei. Exploatarea zonelor cucerite presupunea concursul activ al africanilor. Dar, ținînd seama de salariile foarte mici ce li se propuneau și de

tehnicele noi cerute lor — agricole, miniere, de construcții, despre care nu știau aproape nimic —, ei au refuzat să lucreze de bună voie. Iar oficial, nu se puneau problema legiferării principiului muncii forțate, care era „contrar libertății morale, ca și sentimentelor noastre de umanitate și practicilor noastre de colonizare”, cum arăta ministrul francez al coloniilor, în mai 1901. Dar în 1946 a fost necesară legea denumită Houphouët-Boigny, pentru a suprima munca forțată. Ceea ce însemna că ea existase.

Impozitul a fost primul mijloc „de a-l obliga pe băștinăș să producă, impunîndu-i munca regulată, fără de care «punerea în valoare» a coloniei nu se putea face”. Teoreticienii colonizării au elaborat și justificarea morală a muncii forțate, în numele superiorității, necontestate pînă atunci, a civilizației „occidentale”. Era datoria omului alb să arate popoarelor „sălbătice”, fie și cu forța, binefacerile acestei „noi concepții de viață”, inseparabilă de „ideea proprietății private, de utilitatea muncii, care trebuie să ușureze dobîndirea produselor”.

¹ Magazin istoric, nr. 5/1985.

Dar impozitul a constituit o contribuție financiară redusă și a instaurat, sub forme ascunse, un regim apropiat de munca forțată. Rezultatul a fost încurajarea rezistenței pasive a africanilor, revoltele lor sporadice și depopularea satelor. A te sustrage, atât cât se putea, acestei obligații — adică celor două sau trei luni de muncă insuficient plătită — a devenit o grijă permanentă a țăranului african.

În 1914, potențialul economic era „mizerabil, pentru un imperiu colonial atât de vast și pentru o metropolă atât de bogată”, constata secretarul general al Uniunii coloniale. „Pentru a obține de la admirabilul nostru imperiu colonial partea pe care trebuie în mod normal să o obținem — afirma ministrul coloniilor, André Maginot, viitorul creator al liniei de fortificații Maginot — nu ne rămâne altceva decât să facem ceea ce am făcut până acum, dar de zece, de douăzeci de ori mai mult”. Evidenta contradicție între cuantumul efortului cerut și reducerea mijloacelor necesare realizării lui, în personal — decimată pe front — și în credite, a determinat, printre altele, demisia guvernatorului general al Africii occidentale franceze (A.O.F.), Van Vollenhoven. „Cum să intensifici producția agricolă și să trimiți în Franța cele 400 000 tone de arahide, dacă se depopulează satele?” Rezultatele maxime au fost obținute în 1916-1917. În Africa ecuatorială franceză, toate satele au trebuit să curețe buruienile și să însămânțeze suprafețe considerabile. Consumului local îi era alocat un sfert din producție, restul fiind rechiționat pentru aprovizionarea trupelor franceze din Camerun. În Africa occidentală franceză, grânarele de rezervă s-au golit, puse la grea încercare de doi ani de semisecetă (1911-1912) și de unul de secetă totală. Din loc în loc, foametea apăruse și până atunci, dar de atunci înainte cel mai mic accident — o secetă instaurată în mod excepțional, o invazie de lăcuste —

Călduri de aur din Coasta de Fildeș

lua proporții dramatice, fiind urmat de măsuri coloniale: restricții de alimente și obligații în muncă. În Niger, foametea din 1913-1915 a atins forme îngrozitoare, iar în Gabon, în țara Fang, ea a durat până în 1925. Dezrădăcinați, supuși la munci istovitoare și la o hrană cu care nu erau obișnuți, cele câteva mii de salariați recrutați s-au dovedit deosebit de sensibili la bolile noi: până în 1914, una dintre cele mai răspândite a fost beri-beri, care a afectat mai ales pe muncitorii necalificați de la căile ferate, hrăniți pe bază de orez importat, pe care nu știau să-l gătească. Bolile venerice, ca și cele pulmonare, au devenit o adevărată plagă socială. Ansamblul acestor afecțiuni a provocat, în primii douăzeci de ani ai secolului, o descreștere sensibilă a populației (în Africa ecuatorială franceză, peste o treime din populație a pierit). Examenul recruților permitea să se constate starea sanitară lamentabilă a populației: în 1915 la Lahou (Coasta de Fildeș), numai 6 la sută din recruți au fost acceptați. Procentul respinșilor era aproape întotdeauna peste 50 la sută.

Culturi care nu costă un ban

La începutul anilor 1920, ministrul coloniilor, Albert Sarraut, a insistat pe „punerea în valoare a coloniilor franceze” (care este și titlul lucrării sale program, publicată în 1923) și pe ameliorarea stării sanitare și formarea tehnică a muncitorilor — indispensabili, dar amenințați cu dispariția. Una dintre sarcinile majore era recrutarea mîinii de lucru pentru șantierele coloniei. Mai mult decât impozitul — intrat acum în obicei, — folosirea la preț scăzut a muncii indigene a devenit cheia sistemului. „Vi se construiește pentru 10 000 de franci o reședință care valorează 100 000, zeci de kilometri de drumuri pentru câteva sute de franci, culturi experimentale pe sute și mii de hectare, care nu costă un ban. Cel ce plătește e mut: băstinașul” (H. Cosnier, *L'Ouest africain français*, Paris, 1921).

Forma cea mai evidentă a muncii forțate o constituiau „prestațiile” sau obligativitatea muncii gratuite pentru lucrările de folosință publică

(șantieri rutiere, de exemplu). Măsura se considera o reluare a obiceiului tradițional de a munci pentru șef, de fapt, pentru întregul sat, în „interesul general”: 15 zile în Africa ecuatorială franceză (A.E.F.), 8-12 în Africa occidentală franceză, 4 în Senegal, completate în 1929 prin rechiții în caz de calamități naturale. Măsura, suportabilă în sine, a devenit oprăntă din cauza dificultăților aprovizionării cu alimente a muncitorilor; șantierelor fiind situate la o distanță de peste o zi de mers (30 km), aprovizionarea cădea în sarcina femeilor, așa încît, pe toată durata angajamentului, ele trebuiau să străbată aceste lungi distanțe.

Au apărut apoi primele plantații de bumbac în Oubangui-Chari (A.E.F.), iar în Volta Superioară [Burkina Faso] bumbacul a fost una dintre cauzele exodului populației „mossi”. 80 000-100 000 de persoane au fugit spre Coasta de Fildeş și mai ales spre Coasta de Aur, unde, pe plantațiile de cacao, munca era mai bine organizată și salariile mai mari. Perioada a lăsat în cultura populară a populației „mossi” și un proverb: „Munca pentru omul alb este moartea omului negru”. De asemenea, din aceleași rațiuni, triburile yoruba din Dahomey au emigrat spre Nigeria. În jurul anilor 1930, noile culturi, precum cafeaua și cacaoa (din Coasta de Fildeş și Camerun), s-au dovedit efectiv rentabile.

În această perioadă, s-au înmulțit marile șantieri forestiere în Gabon, iar șantierele de lucrări publice (feroviare, mai ales) au apărut aproape pretutindeni. Și, cu cît țara era mai puțin populată, cu atît mai acute deveneau problemele recrutării. Administrația se alia cu șefii locali, care primeau o gratificație proporțională cu numărul de oameni puși la dispoziție. Procedeul a permis ca între anii 1918 și 1925, rețeaua rutieră

din Oubangui-Chari, să crească de la 340 la 4 000 km. Dar munca forțată nu se limita numai la șantierele feroviare. „Toate birourile despre care am vorbit le-am construit cu munca forțată. Și casa cu o sută de uși, cea situată pe deal, reședința guvernatorului”, se menționează într-un document de arhivă.

Recrutările pentru șantierele feroviare din Congo au produs mari mutații; plasa-se rapidă de mînă de lucru a afectat, timp de zece ani, evoluția economică a întregii țări. Anunțul unei recrutări trezea o „panică terorizantă”, căci ea era egală cu „o condamnare la moarte”. Luînd în calcul decesele mascate prin dezertări, cel puțin 20 000 oameni au plătit cu viața construcția căii ferate, mai ales în anii tragici dintre 1925 și 1928. „S-a făcut o afacere bună din mizeria și spaimile lor” (G. Sautter, *Notes sur la construction du chemin de fer Congo — Océan* în *Cahiers d'études africaines* VII, 1967).

Recrutarea forțată era un fenomen curent și pe șantierele feroviare din A.O.F., mai ales în Senegal-Niger, unde, într-un interval de mai mulți ani, au fost adunați 7 000 de muncitori; Volta Superioară a furnizat peste 22 000 de oameni, între 1919 și 1924, iar în Benin-Niger, salahorii erau achiziționați cu ora sau cu tocmeala. În sfîrșit, acolo unde nu exista nici cale ferată, nici drum carosabil, transportul rămînea, în anii 1925, o obligație exclusiv a africanilor. Europeanii recrutau africani în mine, pentru agricultură, pe plantații și pe șantierele de lucrări publice (drumuri, căi ferate, porturi). În plus, *Pax colonica* se îngrijea să aibă și ea un personal auxiliar, necesar politicii sale (soldați, gardieni și polițiști, personal tehnic ajutat), pe care îl recrută tot din rîndurile băștinășilor. ■

În românește de
Victor CIOC

Într-unul din discursurile sale, Take Ionescu referindu-se la un protejat de-al său, afirma:

— Viața lui este curată ca un pahar de cristal...

La care, cineva din sală a replicat:

— Paharul este curat, într-adevăr, păcat însă că e..., gol!

În timpul unei campanii electorale în America, doi candidați republicani discutau despre metodele pe care le foloseau pentru atragerea alegătorilor.

— Eu, spunea unul dintre ei, călătoresc numai cu taxiul. După fiecare cursă, le dau șoferilor un bacșiș substanțial și le spun: votați-i pe republicani!

— Și eu, a răspuns celălalt, călătoresc tot cu taxiul, dar nu dau nici un bacșiș. La coborîre, am grijă să le spun șoferilor: vedeți, să-i votați pe democrați!

Atunci cînd Charles Maurice de Talleyrand-Périgord, print de Bénévnt (1754-1838), diplomat și om politic francez, ministru de externe în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului și Restaurației, a fost întrebat de un prieten ce anume îl făcea să acorde atîta încredere și simpatie contelui de Montrond, a răspuns:

— Țin la el, pentru că Montrond are destul de puține scrupule.

Auzind cele spuse de Talleyrand, Montrond a replicat:

— În ceea ce mă privește, îl apreciez pe Talleyrand pentru că el este complet lipsit de scrupule...

ITINERAR ISTORIC

PE VALEA OLTULUI

Dr. VASILE SMĂRÂNDESCU

Leagănul de piatră al legendei, muntele din care izvorăște Oltul, se vestește — peste larga desfășurare de cîmpii a Ardealului — cu o forță fascinantă și covârșitoare. Magnet de granit, el atrage privirile din prima clipă, iar privirile se întorc mereu într-acolo, de parcă ar fi ace de busolă, ori de cîte ori s-au îndreptat, din greșeală, în altă parte". Astfel descria Geo Bogza în admirabilul său ciclu de reportaje reunite în *Cartea Oltului*, Muntele Hășmașul Mare, adăugînd că acest munte reprezintă locul de obîrșie a „două dintre cele mai slăvite ape ale țării” — Oltul și Mureșul.

De la izvor pînă la vărsare, Oltul străbate un traseu de 670 km, prin locuri de un neasemuit pitoresc, încărcate, totodată, cu un bogat trecut istoric, căruia anii socialismului i-au adăugat mărețe ziduri economice, culturale, edilitare — rod al prefacerilor cunoscute de întreaga noastră țară în perioada de nouă istorie și îndeosebi în ultimele decenii, sub înțeleapta conducere a partidului. Istoria găsește rezonanțe în însăși denumirea râului, cunoscut în antichitate cu numele *Alutus* sau *Aluta* (cum figurează în *Îndreptarul geografic* al lui Ptolemeu) — termen apreciat de numeroși istorici și lingviști ca fiind de origine geto-dacică. Locuirea geto-dacică de-a lungul Oltului este ilustrată de numeroase vestigii și mărturii arheologice, valea râului oferind din cele mai vechi timpuri condiții prielnice de viață.

În antichitate era considerat unul din râurile importante ale Daciei, servind ca indicator geografic pentru precizarea a două sisteme de fortificații înălțate de romani: una — *limes alutanus*, care dubla cursul Oltului de la Islaz pînă la Boița (Caput Stenarum) și alta mai la răsărit de aceasta, *limes transalutanus* (pe linia Flămînda-Rucăr pînă în pasul Bran).

Denumirea Oltului a dăinuit în hidronimia românească — argument de netăgăduit al continuității de viațuire a strămoșilor noștri pe meleagurile patriei (ca și numele Someșului, al Crișului, Mureșului, Birzavei, Timișului, Siretului, Prutului, și ale atîtor alte râuri ale țării). Istoria atît de veche a Oltului a dat naștere, firește, și la legende. Izvorînd în apropiere unul de altul, Oltul și Mureșul ar fi fost — potrivit tradiției populare — doi feciori de împărat porniți să-și caute tatăl. Mureșul a pornit pe drumul pe care a fost povățuit. Oltul, neascultător, a ales alt drum, iar mai tîrziu, reîntors să-și caute fratele, nu l-a mai găsit. Explicația este cursul sinuos al Oltului, sugestiv exprimat de Geo Bogza: „Pe cînd Mureșul străbate visător Ardealul, mîndru-și tot timpul undele spre apus, Oltul și le poartă, cînd spre o zare, cînd spre alta, nemulțumit de calea pe care a ales-o și chinuit de o mereu trează conștiință. Patetic, răzvrătit, căutînd primejdii, provocînd soarta, veșnic în luptă cu lumea și cu sine însuși, iar în cele din urmă, împăcat și cu sine și cu lumea, treptele pe care el coboară — și în același timp urcă — sînt ale unui destin eroic și fecund”.

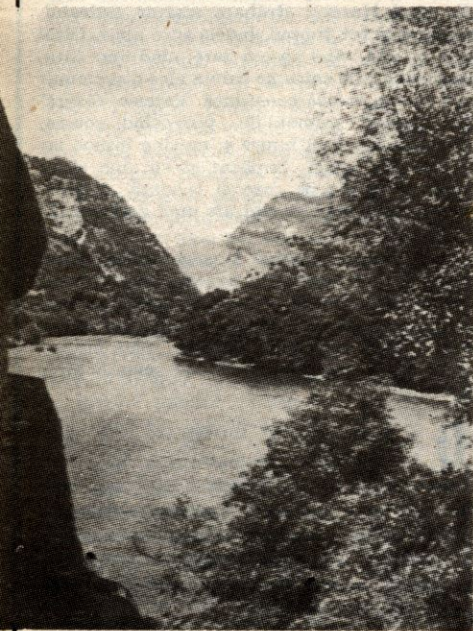
De-a lungul acestui traseu sinuos, Oltul străbate zone geografice diferite (fiecare revelîndu-și farmecul și pitorescul specific), trece pe lîngă numeroase locuri cu mai veche sau mai recentă rezonanță istorică. Să-i întovărim apele, punctînd cele mai semnificative popasuri.

Un prim obiectiv turistic se află chiar în imediata vecinătate a izvorului, acesta găsindu-se la poalele unei stînci, solitare, *Piatra Unică* sau *Singuratică* ce își înalță semeț culmile de granit. Cabana amenajată în imediata apropiere a stîncii menționate facilitează cunoașterea unuia dintre cele mai pitorești colțuri de țară.

O atracție turistică — „Piatra Unică”

Valea Oltului la Cozia, vestita clădire a lui Mircea cel Mare

La scurtă distanță de la izvor întâlnim depresiunile Ciucului, în inima cărora se află orașul *Miercurea Ciuc*, reședința județului Harghita. Localitate veche, căpătând statut de oraș în anul 1558, Miercurea Ciuc a rămas veacuri în șir o așezare urbană modestă, de fapt un orașel depășind doar cu puțin zona cetății medievale — actual sediu al Muzeului județean de istorie. În anii noștri, orașul a căpătat o mare extindere, dezvoltându-se atît pe plan economic prin construirea unor importante platforme industriale, cît și urbanistic. Ca întreaga zonă, bogată în izvoare minerale, Miercurea Ciuc prezintă și interes balnear, Băile Harghita (incluse în perimetrul orașului) și Băile Jigodin (la 4 km de oraș) constituind nucleul unui viitor centru balneo-climateric.

Ajuns în defileul Tușnad, Oltul străbate cunoscuta stațiune balneo-climaterică *Tușnad-Băi*¹, așezată într-un cadru deosebit de pitoresc, la poalele Muntelui Ciomatu.

Stațiuni balneo-climaterice se află și mai la vale, la *Malnaș-Băi* și *Bodoc*. Situată în mijlocul unei păduri de fag și de stejar din munții Baraolt, Malnaș-Băi funcționează de la începutul secolului, apele sale minerale, cu marca „Apă minerală naturală alcalină Syculia”, devenind curînd cunoscute și dincolo de hotare.

Ieșind din defileul Tușnad, Oltul pătrunde în *Țara Birsei*², străveche formațiune administrativ-politică românească, menționată încă din sec. XIII. În partea nordică a Birsei — în porțiunea unde Oltul parcurge Șesul Frumos — la poalele Munților Baraolt se situează orașul *Sfîntu Gheorghe*, reședința județului Covasna. Vechi centru urban, menționat documentar ca localitate în anul 1332 și primind statut de oraș în 1461, Sf. Gheorghe a cunoscut adevărata dezvoltare după reorganizarea teritorial-administrativă din 1968, cînd a devenit reședință județeană. Fostul orașel, care dispunea în trecut doar de o fabrică de textile, una de sobe de faianță și vase de lut și de o manufactură de tutun, a devenit un centru industrial modern, cu numeroase întreprinderi industriale în continuă dezvoltare, cu așezăminte culturale (teatru dramatic, muzeu etc.) ce constituie mîndria orașului. Urbanistica a suferit, de asemenea, mari prefaceri, vîdindu-se, totodată, preocuparea edililor de armonizare a vechiului oraș cu noile construcții arhitectonice.

Continuîndu-și drumul prin Țara Birsei, Oltul întîlnește o altă localitate cu rezonanță istorică, *Feldioara*, păstrînd vestigiile unui vechi castel medieval, din sec.

^{1,2} Magazin istoric, nr. 10/1986; 9/1985.

XIII-XV, a cărui construire este atribuită cavalerilor teutoni. Dar Feldioara a rămas în istoria patriei mai cu seamă prin izbînda dobîndită aici de Petru Rareș împotriva lui Ferdinand I de Habsburg, victorie care a subliniat coeziunea și unitatea de luptă a țărilor române, conștientă de unitatea lor de neam și limbă.

Abia ieșit din Țara Birsei, prin defileul Racoș, care desparte Munții Baraoltului de Munții Perșani, Oltul pătrunde în Țara Făgărașului¹ — străveche formă de organizare administrativ-teritorială. Cunoscută și sub numele de Țara Oltului, această vatră românească este păstrătoarea unor datini și obiceiuri, anual evocate în festivalul folcloric de la Drăguș (loc de naștere al marelui folclorist din veacul trecut Ion Codru Drăgușanu), precum și a numeroase legende, avîndu-l în prim-plan pe Negru vodă, socotit „descălecător” al Țării Românești. Veacuri în șir, Țara Oltului a făcut parte din teritoriile „de peste munți” stăpînite de domnii Țării Românești, această stăpînire contribuind considerabil la întărirea unității de neam a românilor.

Orașul Făgăraș oferă călătorilor de azi — pe lîngă cetatea construită în sec. XIII și refăcută în mai multe rînduri (1342, 1570, 1662) — imaginea unei puternice „cetăți” industriale a chimiei românești.

Următorul popas în incursiunea de-a lungul Oltului este Cîrța, localitate ce adăpostește unul din cele mai vechi și mai valoroase vestigii în stil gotic din țara noastră. La scurtă distanță de Cîrța, spre munte, se află satul Cîrțișoara, în care se găsește un muzeu etnografic ce adună laolaltă unelte și obiecte de uz casnic specifice zonei etnografice făgărășene. În continuare, pe firul Oltului, se situează satul Avrîg, locul de naștere al marelui cărturar român Gheorghe Lazăr, întemeietorul învățămîntului superior în limba română în Țara Românească și apropiat colaborator al lui Tudor Vladimirescu.

De la Avrîg, Oltul își schimbă din nou, direcția (est-vest), îndreptîndu-se spre sud, printre culmile înalte ale Carpaților Meridionali. Defileul Turnu-Roșu—Cozia² alcătuiește, neîndoielnic, porțiunea cea mai pitorească a văii Oltului, loc de atracție turistică și, totodată, însemnată cale de trecere spre Transilvania, cunoscută încă de pe vremea dacilor și romanilor.

Vechilor ctitorii de la Cozia-Călimănești li se adaugă ctitoriile hidrotehnice din anii socialismului, care dau și mai multă strălucire cadrului natural deosebit al acestei zone. Și în această porțiune Oltul traversează un teren bogat în izvoare minerale, utilizate încă din antichitate, cum o dovedesc amenajările din apropierea fostului castru roman *Arutella* (lîngă Bivolari). Cunoscute și

în evul mediu, izvoarele tămăduitoare de la Cozia, Călimănești, Căciulata (la care trebuie să le adăugăm și pe cele situate mai jos de defileul Oltului, la Govora) sînt valorificate în cadrul unor importante stațiuni balneoclimaterice, cunoscute nu numai în țară ci și peste hotare.

După 65 km de defileu, ajuns în dreptul municipiului Rîmnicea Vîlcea, Oltul scapă de strîmtoarea munților. Amintit documentar în urmă cu 600 ani (cea dintîi menționare, într-un hrisov al marelui Mircea voievod din 20 mai 1388), actuala reședință a județului Vîlcea este un vechi oraș, anterior chiar datei la care apare în hrisoave, ținutul Vîlcei fiind — cum apreciază istoricii — zona unde s-a dezvoltat una din cele dintîi formațiuni politice de la sud de Carpați, cnezatul lui Farcaș, pomenit în Diploma ioaînților, din 2 iunie 1247. Municipiul a cunoscut adevărata sa dezvoltare după reorganizarea administrativ-teritorială din anul 1968, cînd, devenind reședință de județ, a căpătat și atribuțiile unui oraș modern, cu o industrie puternică, cu numeroase așezăminte culturale și cu o arhitectură modernă, inspirată din tradițiile locale.

După ieșirea din munți, Oltul își domolește apele. În satul Cîmpul Mare, din comuna Dobroteasa, înțîlnim un nou monument arhitectonic specific zonei oltene — cula de la Cîmpul Mare (construcție arhitectonică impozantă, cu ziduri puternice, capabilă, ca o adevărată cetate, să facă față unor atacuri ale ceteilor otomane).

Pătruns pe teritoriul județului ce-i poartă numele, Oltul trece pe lîngă municipiul Slatina, de asemenea un vechi oraș al Țării Românești, menționat pentru prima oară în anul 1368. Punct de vamă pe drumul ce lega orașul Sibiu cu Pitești, Tirgoviște și sudul Dunării, prin „schela” de la Turnu, Slatina a rămas veacuri în șir un tîrg provincial, adevărata dezvoltare industrială, urbanistică și culturală căpătînd-o în anii făuririi socialismului. Important centru industrial Slatina a devenit cunoscută ca oraș al aluminiului românesc, Uzina de aluminiu din Slatina fiind vestită și dincolo de hotarele țării.

Ăjuns în dreptul localității Turnu Măgurele (care păstrează ruinele unei cetăți romane și ale uneia feudale), Oltul își varsă apele în Dunăre în apropierea unui loc ce cuprinde în el bogate sensuri istorice: cîmpia de la Islaz, localitate aparținînd în prezent de Turnu Măgurele, unde la 9 iunie s-a vestit începutul revoluției de la 1848 în Țara Românească, unde s-a dat citire înția oară Proclamației revoluției și unde s-a constituit înțîl guvern revoluționar român.

Aici, în apele Dunării, Oltul reîntîlnește pe cele ale Mureșului, continuîndu-și drumul, înfrățiri cu aple fluvului și cu ale celorlalte rîuri spre Marea cea Mare. ■

^{1,2} Magazin istoric, nr. 3/1986; 2/1986.

1939-1945.

CORRESPONDENȚĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ —

DOWNING STREET 10

Dr. EUGEN PREDA

În seara de 7 septembrie 1944, la numai două zile după ce părăsise portul Greenock, transatlanticul „Queen Mary”, se afla la mijlocul oceanului și, cu viteza de 28 noduri, înainta spre țărmul canadian. Din motive de securitate, emițătorul radio de la bord era mut. După ce s-a retras din salonul de lux, John Colville, secretarul lui W. Churchill, și-a notat: „Lord Cherwell [consilier științific și prieten intim al premierului] și Lord Moran [medicul său personal] au fost invitați la dîneu. P[rimul] M[inistru] a dat multe verdicte sumbre asupra viitorului, spunînd că pe bătrîna Anglie o așteaptă zile întunecate și că tot ce se poate face este să se termine războiul, soldații să fie aduși acasă și să aibă locuințe. Dar, material și financiar, perspectivele sînt negre”.

La dîneu s-au servit stridii, consommé, calcan, friptură de curcan, înghețată în pepene galben, brînză, fructe, furscuri, totul scaldat în șampanie („Mumm”, 1929), urmată de un coniac din 1870. „Toate acestea făceau ca asupra conversației pe tema lipsei de bunuri de consum să planeze o umbră nereală”, și-a însemnat Colville. A doua zi, Churchill, care în tot timpul

călătoriei și-a pregătit dosarele pentru convorbirile cu Roosevelt, a notificat șefilor săi de stat major: „trecerea României de partea cauzei aliata a dat rușilor un mare avantaj și s-ar putea ca ei să intre în Belgrad și Budapesta, și posibil în Viena, înainte ca aliații occidentali să străpungă linia Siegfried”. Încă din Italia, unde-i parvenise, în noaptea de 23 spre 24 august, știrea despre „revoluția română”, cum a și denumit-o în memoriile sale, Churchill a urmărit îndeaproape evenimentele din România, implicațiile lor asupra evoluției războiului. El a apreciat că „revoluția română” și eliberarea Parisului la 25 august creau premise pentru înfrîngerea Germaniei pînă la Crăciun. În acest sens îi și scrisese lui Roosevelt, la 29 august: „Evenimentele glorioase din Franța și din Balcani au modificat complet întreaga perspectivă a războiului” și, în consecință, trebuia profitat repede. De aceea, la 8 septembrie, premierul a cerut șefilor săi de stat major să accelereze pregătirile pentru ca trupele britanice să pătrundă în Istria, spre a „ajunge la timp” la Viena și în Ungaria.

¹ Ansamblu de fortificații germane la frontiera franceză din 1939, în fața Liniei Maginot.

Cel mai proaspăt ou „de la găina fidelă”

În dimineața zilei de 11 septembrie, spre necazul premierului că nu ajunsese primul pe peronul gării Quebec, președintele a fost cel care l-a așteptat pe Churchill, debarcat numai cu cîteva ore înainte în portul Halifax. Churchill i-a înmînat, în aceeași zi, un exemplar al volumului său *Cuvîntări de război*, recent apărut la Londra, cu următoarea dedicație: „Un ou proaspăt de la găina fidelă”.

Desfășurarea celei de a doua conferințe de la Quebec, „Octagon” (11-16 septembrie), a confirmat însă nu numai că Marea Britanie devenise partener secund pentru Statele Unite, dar și că posibilitățile ei de acțiune erau tot mai încorsetate. Două luni înainte de alegerile prezidențiale — după remarca profesorului W. Kimball² — președintele „trebuia să prefere să se înfățișeze publicului complet absorbit de

² Editorul corespondenței secrete complete dintre Roosevelt și Churchill, apărută la New York, în trei volume (1984) din care prezentăm și aceste extrase.

problemele militare, o imagine care spera, de asemenea, că fi va asigura pe sovietici că nu s-au făcut nici-un fel de aranjamente secrete anglo-americane".

După primele convorbiri, premierul a anunțat la Caserta că generalului H.M. Wilson nu îi vor fi retrase mijloacele necesare realizării acțiunii sperate în nordul Adriaticii. Roosevelt a refuzat sugestia trimerii unui mesaj comun către Stalin, în care să fie abordată problema tensiunii în relațiile dintre cele trei puteri privind Grecia, Iugoslavia și Polonia. Atunci, fără știrea președintelui S.U.A., Foreign Office a fost înscrisă să obțină asigurări la Moscova în sensul că „Uniunea Sovietică recunoaște poziția predominantă a guvernului Majestații Sale în toate aranjamentele privind Grecia, acum și după ce se va încheia actuala stare de război".

Din convorbiri, Churchill a tras concluzia că trebuie să se întîlnească separat cu Stalin, pentru a ajunge la o serie de aranjamente. Știind că Roosevelt nu va părăsi Statele Unite la apogeul campaniei electorale, i-a propus o nouă conferință tripartită. Când președintele i-a confirmat că pînă la alegeri nu poate pleca, premierul s-a oferit să se întîlnească numai el cu Stalin, ceea ce a provocat profunde suspiciuni interlocutorilor săi americani.

Cursul evenimentelor a anulat orice semnificație a deciziilor de la „Octagon”: Italia n-a devenit niciodată trambulina unei debarcări în Balcani; acceptarea de către Roosevelt a participării flotei britanice la asaltul împotriva arhipelagului japonez nu s-a materializat; planul american de transformare a Germaniei „într-o țară cu caracter în special agricol și pastoral” a rămas piesă de arhivă.

O chestiune centrală pentru Churchill o constituia obținerea unui angajament privind ceea ce se numea „faza a doua” a aplicării Legii de împrumut și închiriere, respectiv în perioada dintre capitularea Germaniei și victoria asupra Japoniei. Principalul argu-

ment al premierului în discuțiile de la Quebec era evocarea unui „faliment” total britanic, în cazul în care, în anul următor capitulării Germaniei, nu vor fi primiți 3,5 miliarde dolari pe baza Legii de împrumut și închiriere și un alt împrumut de trei miliarde dolari pentru scopuri nemilitare. În Statele Unite, astfel de cereri erau suspectate că urmăresc să favorizeze mai ales competitivitatea britanică pe piețele mondiale. Pînă la urmă, Roosevelt s-a declarat convins de argumentele premierului, dar numai după amare discuții, care au ocupat mai toată ziua de 14 septembrie și în cursul cărora Churchill, la un moment dat, a exclamat: „Ce doriți să fac? Să stau sluj și să vă implor ca Fala¹?”

Convorbirile Churchill-Roosevelt au continuat în zilele de 18 și 19 septembrie la Hyde Park, domeniul familiei președintelui, unde a și fost consemnată, într-un aide-memoire, continuarea colaborării celor două guverne în problemele privind dezvoltarea energiei atomice „în scopuri militare și comerciale”, folosirea bombei atomice împotriva Japoniei și nedivulgarea de „informații, în special către Rusia”, privind aceste probleme².

La 20 septembrie, Churchill s-a îmbarcat din nou pe „Queen Mary”, pentru călătoria de cinci zile de înapoiere pe coasta engleză. I-a revenit soției sale, care l-a însoțit tot timpul acestei călătorii, să transmită scrisoarea de mulțumire:

„Queen Mary, pe mare
22 septembrie 1944

Dragă doamnă Roosevelt,
Îmi voi aminti totdeauna cu
plăcere de vizita mea la Hyde

¹ Fala era numele terierului scotian al președintelui Roosevelt. Episodul este descris în J.M. Blum, *From the Morgenthau Diaries, Years of War 1941-1945*, vol. III, Houghton Mifflin, Boston, 1967, p. 373. Promisiunea lui F.D. Roosevelt privind „faza a doua”, a aplicării legii pentru împrumut și închiriere n-a fost respectată. După moartea acestuia (12 aprilie 1945), administrația care l-a urmat a întrerupt brusc aplicarea Legii de împrumut și închiriere pentru Marea Britanie, în august 1945.

² *Magazin istoric*, nr. 9/1975.

Park. Totul m-a încîntat: picnicurile, compania președintelui și cele două lungi plimbări cu Dv. prin pădure. A fost pentru prima oară cînd am întîlnit-o pe fiica Dv. [Anna, atunci în vîrstă de 38 ani]. Este o admirabilă combinație, lîndu cîte ceva și de la Dv. și de la președinte. Ne-a încîntat, pe Winston și pe mine, cu veselie și vioiciunea ei. Vă rog (deși am cunoscut-o de curînd!) transmiteți-i toată dragostea mea. Veți fi mereu în gîndurile mele în următoarele două luni [Referire la data alegerilor prezidențiale din 7 noiembrie 1944—n.n.]. Nu pot decît să cred că marea Dv. țară se va onora pe ea însăși prin readucerea la putere a marelui ei conducător — mare în timp de pace, mare în timp de război.

Cu afecțiune, Clementine H. Churchill”.

Un răspuns insinuant

Între cele trei mesaje expediate de Churchill din Londra lui Roosevelt de la sosirea în 25 septembrie, chiar înaintea celui prin care comunica „Am ajuns cu bine înapoi”, primul conținea o scrisoare primită de la premierul sud-african J.C. Smuts³. Churchill întreținea strîns relații cu Smuts și transmitîndu-i lui F.D. Roosevelt scrisoarea acestuia, se sustrăgea de la a-și expune opiniile în problema negocierilor privind crearea unei organizații internaționale postbelice. Smuts scria: „Sînt profund tulburat în legătură cu împragul cu Rusia în convorbirile asupra organizației mondiale⁴. În orice caz, această

³ Mareșalul J.C. Smuts (1870-1950), prim-ministru, ministru de externe și al apărării al Uniunii Sud-Africane (1939-1948). Din 1961, cînd s-a retras din Commonwealth, Uniunea Sud-Africană a adoptat denumirea de Republica Africa de Sud.

⁴ Între 21 august și 29 septembrie au avut loc la Dumbarton Oaks, Washington, tratative între S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie, în vederea articulării unei organizații mondiale postbelice de menținere a păcii și securității (*Magazin istoric*, nr. 6/1985). Principalele divergențe, rămase atunci nesoluționate, au apărut în legătură cu principiul unani-

criză vine în cel mai nefericit moment, înaintea finalului războiului... Când intră în discuție probleme de putere și securitate este cel mai neînțelept să se pună probleme teoretice de egalitate suverană. Regatul Unit și Statele Unite ale Americii trebuie să-și folosească influența mai curînd în favoarea bunului simț al siguranței, decît al statutului legal al micilor state*.

În concluzie, Smuts pleda pentru găsirea unui modus vivendi. La 28 septembrie, Roosevelt a răspuns: „Am citit cu mare interes telegrama Dv. de la mareșalul Smuts și cred că toți sîntem de acord cu el în privința necesității de a avea U.R.S.S. ca membru deplin acceptat și egal al oricărei asociații a marilor puteri, formată cu scopul de a preveni războiul internațional. Va fi posibil să înfăptuim aceasta, aplanțind divergențele printr-un compromis între toate părțile implicate și astfel vom învinge dificultățile vreme de cîțiva ani, pînă copilul învață să umble“.

mității marilor puteri în Consiliul de Securitate, în absența căruia U.R.S.S. considera că S.U.A. și Marea Britanie vor avea o poziție dominantă, și cu cererea ca fiecare din cele 16 republici din componența U.R.S.S. să facă parte din viitoarea organizație. Din materialul disponibil cercetării nu rezultă că la Quebec Roosevelt și Churchill au acordat o deosebită atenție negocierilor de la Dumbarton Oaks.

A doua zi, după ce a transmis că îi va comunica lui Smuts telegrama, Churchill l-a informat pe președinte că va pleca împreună cu ministrul de externe Anthony Eden „foarte curînd“ la Moscova: „Cele două obiective ale noastre vor fi: primul, să perfectăm angajarea lui împotriva Japoniei“, al doilea, să încercăm o reglementare prietenească în legătură cu Polonia. Există, de asemenea, alte puncte privind Grecia și Iugoslavia, care vor fi și ele discutate. Vă vom ține la curent cu fiecare aspect“. La 3 octombrie, premierul a precizat că va părăsi Londra peste patru zile și l-a solicitat pe Roosevelt să trimită un mesaj lui Stalin, „spunînd că aprobați misiunea noastră și că Averell² va putea să ia parte la discuții“.

„Harriman va fi disponibil pentru sfaturi și consultări“, a aprobat la 4 octombrie

¹ La Conferința de la Teheran, Stalin confirmase că U.R.S.S. va intra în război împotriva Japoniei, după încheierea operațiilor în Europa.

² W. Averell Harriman (1891-1986), prieten intim al președintelui, ambasador american în U.R.S.S. (1943-1945), întreținuse strîns relații cu Churchill cît fusese reprezentant special la Londra (1941-1943). A participat la toate conferințele la nivel înalt ale celor trei mari puteri din timpul războiului. A vizitat România în mai multe rînduri.

Roosevelt într-un proiect de răspuns, în care mai ura „deplin succes în vizita la U.J.“. Dar telegrama a fost reținută și, la insistențele principalului consilier al Casei Albe, H. Hopkins³, președintele a fost de acord ca ea să nu mai fie trimisă, convins de îngrijorările stîrnite la Washington de faptul că la convorbirile de la Moscova nu va fi nici un observator american. După cîteva ore, Roosevelt a transmis la Londra: „Înțeleg foarte bine motivele pentru care considerați că o întîlnire imediată cu U.J. e necesară, înainte ca toți trei să fim împreună. Problemele pe care le veți discuta sînt, desigur, de real interes pentru Statele Unite și, din cîte știu, veți fi de acord cu aceasta. În consecință, l-am instruit pe Harriman⁴ să vă fie alături și să participe ca observator al meu, dacă vă va conveni Dv. și Unchiului Joe, și, în acest sens, l-am informat

³ Harry Hopkins (1890-1946), figura centrală a grupului de consilieri, denumit de presa americană „trustul creierului“, format încă în timpul campaniei electorale prezidențiale din 1932, care l-a adus pe F.D. Roosevelt la Casa Albă.

⁴ În instrucțiunile Casei Albe pentru Harriman se atrăgea atenția asupra necesității ca S.U.A. să aibă „completa libertate de acțiune, cînd această conferință se va încheia“.

Iugoslavia, 1944. Soldați germani se predau luptătorilor din armata populară de eliberare a Iugoslaviei

pe Stalin¹. În timp ce, firește, Averell nu va fi în poziția de a angaja Statele Unite — nu pot permite nimănui să mă angajeze anticipat — el va fi în măsură să mă țină permanent la curent și i-am cerut să-mi raporteze imediat ce conferința se va fi încheiat". A doua zi, Churchill a scris insinuând: „Sînt foarte bucuros că Averell va asista la toate conferințele principale, dar sîni sigur că nu doriți ca aceasta să împiedice convorbirile între patru ochi între mine și Unchiul Joe sau între Anthony [Eden — n.n.] și Molotov, căci deseori în astfel de condiții se pot face cele mai reale progrese”.

* La Quebec, unde vor avea șase zile de convorbiri, Churchill se întâlnește cu Roosevelt

Misterele „Conferinței Tolstoi”

Duminică 8 octombrie, ora 7.15 a.m., Churchill, în drum spre Moscova, a sosit la Napoli. În timpul escaliei de patru ore, s-a declarat „foarte decepționat” că, după cinci săptămîni de ofensivă, linia Rimini-Bologna nu fusese atinsă. S-a dat ordinul de intensificare a operațiilor și de lansare a desantului în Grecia. În sfîrșit, după 36 ore de la plecarea din Londra, dintre care 23 în zbor, avionul premierului a aterizat la Moscova. În prima telegramă expediată de la sosire, după ce s-a declarat „foarte abătut” de rapoartele ce-i fuseseră prezentate la Napoli de generalii Wilson și Alexander² privind situația din Italia, premierul a solicitat președintelui „să devieze două sau, mai bine, trei divizii americane spre porturile italiene”, dintre cele destinate operațiilor din Franța. Totodată, l-a informat că generalul Wilson va înainta Statului Major Combinat de la Washington planul „privitor la Istria, Triest etc.”

¹ Concluzia conducătorului sovietic la mesajul lui Roosevelt a fost că Churchill nu vine la Moscova în urma unei înțelegeri „la care Statele Unite au subscris”.

² Generalul britanic Harold Alexander (1891-1969) era comandantul trupelor aliate în Italia.

Conferința „Tolstoi” — cum au reținut documentele britanice denumirea codificată a convorbirilor de la Moscova — a început la 9 octombrie, printr-o lungă convorbire între Stalin și Churchill, asistați de miniștrii lor de externe și fără participarea ambasadorului A. Harriman. În cursul discuției „între patru ochi”, cum a consemnat minuta păstrată în arhivele sovietice, premierul a spus că „el a pregătit un document destul de murdar și rudimentar, în care se arată împărțirea influenței Uniunii Sovietice și Marii Britanii în România, Grecia, Iugoslavia, Bulgaria”³. Conform minutei britanice, Stalin a insistat

asupra revizuirii Convenției de la Montreux, din 1936, asupra Strimtorilor Mării Negre, deoarece „dacă Marea Britanie este interesată în Mediterana, atunci Rusia este în egală măsură interesată în Marea Neagră”. Churchill s-a declarat de acord, apreciind Convenția ca „inadmisibilă” și „învechită”⁴. De altfel, în-

Churchill-Stalin privind România, Grecia și Iugoslavia, iar în Ungaria și Bulgaria. 80 la sută pentru U.R.S.S., restul de 20 la sută revenind Marii Britanii („Range” and „Constraint”, *The Small States of the Danube Basin and the International Political and Economic System*, in *Études Historiques Hongroises*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985, p. 271).

⁴ Minuta britanică este citată după Albert Resis, *The Churchill-Stalin Secret „Percentages” Agreement on the Balkans*, Moscow, October 1944, in *The American Historical Review*, Volume 83, Number 2, April 1978, pp. 373-374. Un alt autor american, citind același document, arată că Churchill dorea ca Stalin să-i influențeze pe comunistii italieni, premierul fiind, totodată, convins că, în cazul în care „lucrurile vor fi spuse în termeni diplomatice și nu va fi folosită expresia împărțire în sfere de influență”, deoarece americanii ar putea fi socotiți „ei va putea să explice problemele lui Roosevelt (D. Yergin, *Shattered Peace*, Houghton Mifflin, Boston, 1977, p. 60).

³ *Istoria Velikoi Otecestvennoi Voini Sovetskogo Soiuza, 1941-1945*, vol. 4, Moscova, 1962, p. 667. Pentru această discuție, inclusiv labelul prezentat de Churchill (atribuind U.R.S.S. 90 la sută influența în România, Marii Britanii 90 la sută în Grecia, jumătate-jumătate în Iugoslavia și Ungaria, 75 la sută U.R.S.S. în Bulgaria), vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1985. Conform istoricului G. Ránki, care se referă la documente din arhivele britanice, în zilele de 10 și 11 octombrie, Molotov și Eden au continuat îtrgulaia asupra „procentelor”, în cele din urmă ajungîndu-se la menținerea formulei

tr-un mesaj din 22 octombrie, trei zile după ce părăsise Moscova, Churchill i-a împărtășit lui Roosevelt: „U.J. a ridicat, de asemenea, formal [chestiunea privind] Convenția de la Montreux, dorind o modificare pentru libera trecere a navelor militare rusești. Noi nu am contestat aceasta, în principiu”.

Deși din telegramele trimise de ambasadorul Harriman reiese că președintele era la curent cu evoluția discuțiilor asupra Balcanilor, în mesajele premierului problema este tratată vag. La 10 octombrie un mesaj semnat de Churchill și Stalin, menționând că în ajun au „analizat în prealabil situația în ce ne privește pe noi”, afirma: „Trebuie să examinăm problema celei mai bune coordonări a politicii noastre față de țările balcanice, inclusiv Ungaria și Turcia”. Simultan, Churchill a trimis o telegramă separată: „Este absolut necesar să avem un mod comun de a gândi în privința Balcanilor, astfel încât să putem preveni izbucnirea războiului civil în câteva țări, când probabil noi doi vom simpatiza cu o parte, iar U.J. cu cealaltă. Am să vă țin la curent cu toate acestea și nimic nu va fi aranjat, cu excepția unor acorduri preliminare între Britania și Rusia, care vor fi supuse discuțiilor ulterioare și în care veți fi implicat și Du. Pe această bază, sînt sigur că nu veți gândi că încerc să realizez o înțelegere completă cu rușii”.

Spre dezamăgirea premierului, la 16 octombrie, Roosevelt l-a încunoștiințat că „nu putem sustrage de la principalul efort forțe necesare în bătălia împotriva Germaniei” și, drept urmare, nu putea satisface cererea de a se devia noi divizii americane pe frontul din Italia. Dar, în ajun, trupe britanice intraseră în Atena, ocupând orașul care se afla sub controlul E.L.A.S., forțele armate grecești conduse de E.A.M. (Frontul Național de Eliberare).

Spre locul de ancorare

La 18 octombrie, premierul a transmis la Casa Albă: „Sînt sigur că aranjamentele privind Balcanii sînt tot ce se

putea face mai bine. Cuplat cu acțiunea noastră militară recentă încununată de succes, vom fi în măsură acum să salvăm Grecia și nu am nici o îndoială că acordul privind o politică comună de 50-50 la sud în Iugoslavia ar fi cea mai bună soluție pentru rezolvarea dificultăților noastre, avînd în vedere atitudinea lui Tito și schimbările din situația locală după sosirea trupelor rusești și bulgare de sub comanda rușilor, pentru a ajuta flancul estic al lui Tito. Rușii insistă să aibă influența dominantă în România și Bulgaria ca țări riverane la Marea Neagră”. La 24 octombrie, Roosevelt a informat la Downing Street 10 despre mesajul trimis în aceeași zi lui Stalin: „Din comunicările ambasadorului Harriman și din mesajul Du. din 19 octombrie¹, am aflat cu multă bucurie de succesul obținut de Du. și de primul ministru pe calea apropierii de un acord într-o serie de probleme care prezintă mare interes pentru noi toți, în efortul nostru comun de a asigura și menține o pace trăinică și satisfăcătoare. Sînt incredincat că succesul obținut în timpul convorbirilor Du. de la Moscova va înlesni și va grăbi munca noastră cu prilejul înțînirii următoare, cînd toți trei va trebui să ajungem la un acord deplin asupra viitoarelor noastre acțiuni, asupra politicii și intereselor reciproce.

Deși alegerile prezidențiale băteau la ușă, în răstimpul pînă la ele, Roosevelt s-a preocupat de locul viitoarei înțîniri, la care dorea să vină

¹ În acest mesaj, Stalin scria: „În ceea ce mă privește, pot spune că convorbirile noastre au fost foarte utile pentru lămurirea reciprocă a punctelor de vedere în asemenea probleme ca atitudinea față de viitorul Germaniei, problema poloneză, politica față de statele balcanice, unele probleme importante ale viitoarei politici militare. În cursul convorbirilor s-a lămurit că, fără mari greutăți, putem pune de acord politica noastră în toate problemele importante care se ridică în fața noastră și, chiar dacă nu putem încă asigura imediat rezolvarea necesară a uneia sau alteia dintre probleme, ca, de pildă, a celei poloneze, se deschid totuși și aici perspective mai favorabile”.

la bordul unei nave de război și, ca alternativă la invitația sovietică pe coasta Mării Negre, a evocat lui Churchill la 2 noiembrie „Pireu, Salonice sau Constantinopol”². Premierul a avut însă o altă propunere și, la 5 noiembrie, a răspuns: „Sînt într-o măsură abas de o sugestie privind Ierusalimul. Aici sînt hotelurile clase întîi, case guvernamentale etc. și pot fi luate orice măsuri de securitate. Navele de război ar putea ancora la Haifa, dacă vremea nu devine foarte rea, în care caz ar putea să se ducă la Port Said sau Alexandria... U.J. ar putea veni cu un tren special, cu orice măsură de protecție, de la Moscova la Ierusalim. Sînt în posesia graficului studiat al călătoriilor și vi-l voi telegrafia. Consider că trebuie să-i facem propunerea lui U.J. și să-i aruncăm răspunderea de a o refuza. În definitiv, noi stînem, de asemenea, oameni respectabili. În caz că nu vine, sîper sincer că veți face demult promisa și amînata vizită în Marea Britanie și, apoi, veți vizita armatele din Franța. S-ar cuveni ca înțînirea noastră să aibă loc în Marea Britanie”³.

La 7 noiembrie 1944, electoratul american l-a ales pe Franklin Delano Roosevelt pentru un al patrulea mandat la Casa Albă. Premierul s-a grăbit să-l felicite pe președinte: „Este o ușurare de nedescris pentru mine să știu că prietenia noastră va continua și va ajuta să scoatem lumea din mizerie”. Totodată, i-a trimis lui Roosevelt o copie a telegramii de felicitare după alegerile din noiembrie 1940 și la care nu primise nici un răspuns, telegramă a cărei ultimă frază suna așa: „Trebuie să mărturisesc ferma mea credință că luminile după care ne ghidăm ne vor aduce cu bine la locul de ancorare”. ■

Traducerea documentelor Dan GHIBERNEA

² Așa este în original. Referire la Istanbul.

³ În acest caz, Churchill sugera ca la înțînirea sa cu Roosevelt, conducătorul sovietic să fie reprezentat de Molotov.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPORTANT

Nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. la Magazin istoric! După cum știți, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate.

Precizăm că prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

MEDALII ȘTEFAN CEL MARE

Am văzut că de-a lungul anilor ați publicat în cadrul acestei rubrici mai multe medalii bătute în amintirea lui Ștefan cel Mare. Aș dori să cunosc cîte astfel de medalii au fost închinată marcului voleyov, ne scrie studenta GABRIELA DUMITRESCU, din București.

O recentă cercetare întocmită de colonel (r) IOAN DOGARU, președintele secției numismatice de la Casa Centrală a Armatei din București și membru în consiliul de conducere al Societății numismatice române, a dus la identificarea a 18 medalii Ștefan cel Mare emise în secolul trecut și a altor 34 bătute între 1904 și 1985.

Rezultatele acestei cercetări sînt prezentate în lucrarea Ștefan cel Mare în medalistica românească, București, 1987, 56 pp. Prefătat de prof. univ. dr. Aurel Gollimas, studiul a fost publicat de autor în semn de „pilos omagiu viteazului domn Ștefan cel Mare cu prilejul aniversării a 530 de ani (1457-1987) de la urcarea sa pe tronul Moldovei”.

CASA LUI HOREA

Statuorul nostru cîltor și colaborator VALERIU CHISIU, din Oradea, după ce reînnoiește expresia sentimentelor sale de prețuire și atașament față de revistă, ne scrie: Recent am fost în Munții Apuseni, unde am vizitat în satul Horea (Arada), de pe dealul Fericeului, casa lui Horea, reconstituită de localnici după documentele lăsate de N. Densușianu. Devenită muzeu, casa lui Horea prezintă vizitatorilor, în cele două camere, obiecte de brad cu specific mîtesc, documente și material fotografic privind Revoluția din 1784.

În curtea casei se păstrează monument ridicat în 1937 de învățătorii de pe aceste locuri.

TUN CAPTURAT

ALEXANDRU HRIȚCU, din București, ne trimite o fotografie-document din primul război mondial: un tun de 105 mm capturat de ostași din Regimentul 4 Infanterie „Argeș” în timpul bătăliei de la Mărășești. Pe verso, fotografia are următoarea însemnare autografă a comandantului Regimentului „Argeș”: „Tunul „Rodszl”, de 105 mm capturat de Regimentul 4 Argeș în atacul de la Mărășești, cu care ocazie am co-

mandat acest Regiment; este fotografiat la fața locului, în momentul capturării... apoi întors spre vrăjmaș. L-am pus în baterie aruncînd o sumă de proiectile asupra vrăjmașului care se retrăgea în dezordine. În însemnare se menționează că, în momentul capturării, la tun erau înarmați 8 cai și înamicii încerca să fugă; văzînd aceasta am ordonat ca imediat compania a 6-a să pună pe fugă pe călăreți și să-i atace.

TOPONIMIE ȘI ISTORIE

În nr. 5/1987 al revistei, în fragmentele reproduce din studiul lui Ion Conea despre Basarabil întemeietorii, am înfățișat amintit numele istoricului Nicolae Drăganu. Aș dori să-mi comunicați cîteva date referitoare la activitatea sa, ne solicită AURELIA DUMITRESCU, din Constanța.

Nicolae Drăganu a fost un lingvist cu însemnate contribuții la cercetarea trecutului românesc pe baza toponimiei și onomasticii. S-a născut în 1884 în com. Zagra, jud. Bistrița-Năsăud. A fost profesor de română, greacă și latină la liceul grăniceros din Năsăud, apoi profesor (1919-1939) și rector (1920-1921) al Universității din Cluj. Membru corespondent (1923) și titular (1939) al Academiei române. S-a stins din viață în 1939.

Dintre lucrările sale amintim: Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii (1939), Vechimea și răspîndirea românilor pe baza toponimiei și onomasticii (1934), precum și studiile Limbă și istorie (1909). Din vechia noastră toponimie (1920-1921), Toponimie și istorie (1932).

A fost, de asemenea, unul dintre principalii colaboratori ai Dicționarului limbii române, publicat de Academia română, sub conducerea lui Sextil Pușcariu (București, 1927-1940).

ȘEFȘIRITUL AMIRALULUI

Inginerul DANIEL ZAMFIRESCU, din Iași: Contrar multor păreri, conform cărora cei de formație tehnică nu sînt interesați de istorie, literatură etc. eu mi-am format o vastă bibliotecă în care cărțile cu subiect istoric ocupă un loc însemnat.

După această mărturisire a pasiunii sale pentru istorie — pentru care-l felicităm — cititorul nostru înșeăn ne solicită cîteva precizări despre circumstanțele în care a murit Canaris, întrucît consultînd unele lucrări

referitoare la cel de-al doilea război mondial am constatat că există mai multe variante.

Consultîndu-l, colaboratorul nostru dr. Eugen Preda ne-a comunicat următoarele: Circumstanțele morții amiralului Wilhelm Canaris, fostul șef al Abwehrului, au fost înconjurate în mister mulți ani. S-a știut că la 9 aprilie 1945 a fost judecat și condamnat la moarte de un tribunal S.S. în lagărul de la Flossen-burg, dar nu era sigur dacă a fost executat. Abia în 1955 s-a aflat, public, din procesul intentat procurorului în cazul Canaris, că, potrivit mărturiilor unui mare număr de martori oculari, amiralul a fost spînzurat chiar la 9 aprilie 1945, exact o lună înainte încheierii războiului în Europa, prin înfrîngerea totală a celui de-al III-lea Reich. Unul dintre martori a fost colonelul danez Lundling — fostul șef al serviciului secret al armatei daneze — întemnițat în celula alăturată celei a lui Canaris.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

VASILE CHIFU, str. I. Șugaru, bl. 5, ap. 2, Baia Mare, solicită: nr. 1-4/1967; 1-3, 5, 6/1968; 5, 11/1969; 11/1970; 7-9, 12/1972; 2, 3, 5, 10-12/1973; 5, 12/1975; 1, 3/1976; 11/1977; oferă: nr. 5/1967; 4, 7-10/1968; 1-3, 6/1969; 4, 5, 9/1970; 3-6/1971; 3/1972; 10/1974; 10/1975; 8/1977, numere din 1978-1983.

IOAN LUPU, str. Dimitrie Cantemir, nr. 1A, bl. 89, et. I, ap. 19, Suceava, solicită colecția completă. MARCEL POPA, Bd. Independenței, bl. 22, ap. 52, Baia Mare, solicită: colecția 1967-1973; 1/1982; oferă: nr. 12/1979; 4, 6/1981; 5/1982, 6/1985.

EMIL TĂTAR, str. Sovata, nr. 44, bl. C. 8, et. X, ap. 53, Oradea, oferă: nr. 11/1969; 6, 7/1970; 3/1971; 7, 8, 11/1975; 5, 6, 8/1976; 3, 5, 6/1977; 5, 8/1979; 7/1980; 9/1981; 9, 12/1984; 1-6, 9/1986; 1, 2, 4, 7, 8/1987.

DUMITRU BOIT, str. Leontin Sălăjan, nr. 11-13, sc. A, ap. 30, Timișoara, solicită: nr. 10/1985.

FLORIN UNGUREANU, com. Ruginoasa, jud. Iași, oferă: nr. 8/1980; 4/1982; 5, 8/1983; 3/1984; 9/1985; 10/1986.

BRODIA BLUMENFELD, str. Ștefan cel Mare, nr. 41, sc. A, Suceava, oferă colecția completă.

LIVIU GH. PERIAN, str. 1 Decembrie, nr. 18, bl. 9 A, et. II, ap. 10, Alba Iulia, solicită: nr. 12/1986.

CONTENTS (Romanian History) G. Platon Transylvania and the Romanians' National Consciousness in the 18th Century ● V. Căndeș, G. Buluță Treasures of Romanian Culture and Art at Athos and in Vienna ● V. Papacostea Education and Instruction in the Middle Ages ● V. Niculae The Socialist Movement and the Peasant Uprising of 1888 ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș ● P. Cernovodeanu Family Chronicles: Bălăceanu (III) ● T.C. Văcărescu Recollections from the Time of Prince Alexandru Ioan Cuza ● I. Popescu-Puțuri Confluences of Ancient Civilizations (XXIV) ● C.-A. Colliard French-Romanian Relations across History ● In Bucharest, 50 Years Ago ● V. Smărândescu Historical Trip in the Olt Valley

SOMMAIRE (Histoire roumaine) G. Platon La Transylvanie et la conscience nationale des Roumains au XVIIIe siècle ● V. Căndeș, G. Buluță Trésors de la culture et de l'art roumain à Athos et à Vienne ● V. Papacostea L'éducation et l'instruction au Moyen Age ● V. Niculae Le mouvement socialiste et la révolte des paysans en 1888 ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș ● P. Cernovodeanu Chronique de la famille Bălăceanu (III) ● T.C. Văcărescu Souvenirs du temps d'Alexandru Ioan Cuza ● I. Popescu-Puțuri Confluences de civilisations anciennes (XXIV) ● C.-A. Colliard Les relations franco-roumaines - tout le long de l'histoire ● À Bucarest, il y a 50 ans ● V. Smărândescu Itinéraire historique dans la Vallée de l'Olt

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Г. Платон Трансильвания и национальное сознание румын в XVIII веке ● В. Кяндеш, Г. Булуță Сокровища нашего искусства в Афоне и в Вене ● В. Папакостя Воспитание и образование в средневековье ● В. Никулае Социалистическое движение и крестьянское восстание 1888 года ● Р. Дима Константин Добреску-Арджеш ● П. Черноводину Родовая хроника. Род Бăлăчану (III) ● Т.К. Вăкăреску Воспоминания времѣн воеводѣ Куза ● И. Попеску-Пуțурѣ. Слияние древних цивилизаций (XXIV) ● К.-А. Колияр Французско-румынские отношения на протяжении истории ● В Бухаресте 50 лет тому назад ● В. Смаръндеску Исторический маршрут по долине реки Олт

INHALT (Rumänische Geschichte) Gh. Platon Siebenbürgen und das Nationalbewusstsein der Rumänen im 18. Jahrhundert ● V. Căndeș, Gh. Buluță Rumänische Kultur- und Kunstschätze in Athos und Wien ● V. Papacostea Erziehung und Unterricht im Mittelalter ● V. Niculae Die sozialistische Bewegung und der Bauernaufstand im Jahre 1888 ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș ● P. Cernovodeanu Familienchroniken: Bălăceanu (III) ● Th. C. Văcărescu Erinnerungen aus der Zeit von Cuza Vodă ● I. Popescu-Puțuri Konfluenzen antiker Zivilisationen (XXIV) ● C.-A. Colliard Die französisch-rumänischen Beziehungen im Laufe der Geschichte ● In Bukarest vor 50 Jahren ● V. Smărândescu Reise in die Geschichte durchs Oltal

SUMARIO (Historia română) Gh. Platon Transilvania y la conciencia nacional de los rumanos en el s. XVIII ● V. Căndeș, Gh. Buluță Tesoros de nuestras cultura y arte en Athos y Viena ● V. Papacostea La educación e instrucción en la Edad Media ● V. Niculae El movimiento socialista y la sublevación de los campesinos de 1888 ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeș ● P. Cernovodeanu Crónicas de familias: Bălăceanu (III) ● Th. C. Văcărescu Recuerdos de la época del príncipe Cuza ● I. Popescu-Puțuri Confluencias de civilizaciones antiguas (XXIV) ● C.-A. Colliard Las relaciones franco-rumanas a lo largo de la historia ● En Bucarest, hace 50 años ● V. Smărândescu Itinerario histórico por el Valle del Olt

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prs.r.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăsel, Marian Ștefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

